

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116



БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net

www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
октобар 2018.

Број 48

СРПСКА ВИЛА

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Бијељина

За издавача: проф. др МИТАР НОВАКОВИЋ

Уредништво

проф. др ЈЕЛИНА БУРКОВИЋ
(главна и одговорна уредница)

проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ, мр ЉИЉАНА ЛУКИЋ
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, БОРИСЛАВ ГАВРИЋ

Секретар Уредништва
МАЈА БАШИЋ

Лектор
проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

Савјет часописа
академик НЕЂО ЂУРИЋ (предсједник)
проф. др МИЛАН НОВАКОВИЋ, доц. др АНТО ГАЈИЋ
мр СЛАВКО БАШИЋ, ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ
ОЛИВЕРА СТЈЕПАНОВИЋ, ПЕТРА МИЋИЋ,
ђакон БОЈАН ЧЕЧАР

„Српска вила” излази два пута годишње
Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ
Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина
Телефон и телефакс: 055/209-580; Е-mail: spkdbn@teol.net
Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

Штампа: „Grafomib” Бијељина
Тираж: 300 примјерака

СРПСКА ВИЛА

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Година XXIV

Октобар, 2018

Бр. 48

САДРЖАЈ

| | |
|---|----|
| КЊИЖЕВНОСТ | 7 |
| ПРОЗА | |
| <i>Јелина Ђурковић</i> : Васкрса ће бити | 9 |
| <i>Саша Кнежевић</i> : То и би - зарати се | 20 |
| <i>Емилија Живојиновић</i> : Механа из недођије | 25 |
| <i>Глигор Муминовић</i> : Прадјед ме излуђе начисто..... | 29 |
| <i>Огњен Тодоровић</i> : Магдим д.о.о. | 32 |
| <i>Ненад Ђорилић</i> : Чај за двоје | 37 |
| ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА | |
| <i>Збигњев Мастернак</i> : С' est La Vie (То је живот)..... | 39 |
| ПОЕЗИЈА | |
| <i>Вељко Стамболија</i> : Пјевај ми нешто о Банији | 49 |
| Мостар | 50 |
| <i>Љубиша Бидић</i> : Сонетни триптих за Милешеву | 51 |
| Киша | 52 |
| Преља | 53 |
| <i>Верољуб Вукашиновић</i> : Јата | 54 |
| Голубови | 55 |
| Исповест..... | 56 |
| <i>Милан Вучићевић</i> : Одустајања | 57 |
| <i>Андреја Врањеш</i> : Цер | 58 |
| Динара..... | 58 |
| <i>Аћим Тодоровић</i> : Пред корићком јамом | 59 |
| Андрићграду, на многаја љета..... | 60 |
| <i>Здравка Бабић</i> : Благослови сина свог, Херцеговино!..... | 61 |
| <i>Јованка Стојчиновић Николић</i> : Тренутак | 62 |
| Планине у тијелу | 63 |
| Вукови..... | 64 |
| <i>Слободанка Луковић</i> : Птичица која се не боји цара-лава | 65 |
| <i>Никола Леро</i> : Алиса | 67 |
| Дигитални Одисеј..... | 68 |

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

| | |
|---|----|
| <i>Трајче Кацаров</i> : Трговац истине..... | 69 |
| <i>Петко Шипинкаровски</i> : Клице у јутрима..... | 71 |
| Одлучио сам да напишем песму..... | 73 |
| Осје време..... | 74 |
| Скидам звезде..... | 75 |
| Одрина..... | 76 |
| <i>Киро Герасимов</i> : Сан..... | 77 |
| Сећања..... | 78 |
| Тајновитост речи..... | 79 |

АФОРИЗМИ

| | |
|-----------------------------|----|
| <i>Грујо Леро</i> | 81 |
| <i>Милоје Вељовић</i> | 83 |
| <i>Жељко Марковић</i> | 86 |

ПРЕВЕДЕНИ АФОРИЗМИ

| | |
|--------------------------|----|
| <i>Диљан Бенев</i> | 87 |
|--------------------------|----|

КРИТИКА

| | |
|--|-----|
| <i>Давид Кеџман Дако</i> : Помало ће све то проћи..... | 91 |
| <i>Момчило Спасојевић</i> : Дражесна представљања ситних појединости..... | 102 |
| <i>Анђелко Анушић</i> : Очи које гледају са оба света..... | 111 |
| <i>Љиљана Лукић</i> : Меланхолични ехо живота..... | 117 |
| <i>Цвијетин Ристановић</i> : Историјско и фиктивно у роману Лузитанија..... | 123 |
| <i>Ненад Тадић</i> : Инвентар душе Драгана Тепавчевића..... | 130 |
| <i>Борислав Гаврић</i> : Излазак из пакла на земљи..... | 132 |
| <i>Мирјана Стакић</i> : Борба добра и зла у Заборављеном граду..... | 134 |
| <i>Љубормир Ћорилић</i> : Орфејска лирика с раданских висова..... | 137 |
| <i>Пеко Лаличић</i> : Плес који мами..... | 142 |
| КУЛТУРА | 145 |

ПОДСЈЕЊАЊА

| | |
|--|-----|
| <i>Мирко Бабић</i> : Семберија у Великом рату - сто година прије и послије..... | 147 |
| <i>Тања Лазић</i> : Женска страна слободе..... | 163 |

НАШИ У СВИЈЕТУ

| | |
|--|-----|
| <i>Лазар Ковачић</i> : Три генерације исељеника или наш живот у иностранству..... | 177 |
|--|-----|

ИЗ АКТИВНОСТИ СПКД „ПРОСВЈЕТА”

| | |
|------------------------------------|-----|
| Балкан прва и последња Европа..... | 197 |
|------------------------------------|-----|

| | |
|--|------------|
| ХРОНИКА КУЛТУРНИХ ДЕШАВАЊА У БИЈЕЉИНИ | 199 |
| АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ” | 205 |

Книжность

Јелина ЂУРКОВИЋ

ВАСКРСА ЋЕ БИТИ

Оде кључар и однесе своју мржњу и мрзовољу, а ја се спустих на ону своју убогу постељу и почех разгледати по самици шта још нисам довео у ред од оног чиме располажем. Тако ја сваки дан понављам исте радње и кретње којима продужавам сусрете, стварне или недогођене, како бих остао у вези с добрим људима или са сопственом памећу – да не отупи и одумре. Уза сваки комад одјеће, оне у коју лијежем или у коју се умотавам у току дана, везујем по једно име: добра моја пуница Пава, мила Христина, добра сестра Бањолучанка, адвокат Димовић – а слажем или преслагујем зимско ћебе, дебеле гаће, чарапе, вунени свитер... Сви ти дарови постају драгоценост вишега реда: не одржавају ми само у животу ово мало тијела што је преостало, него и душу, и вољу, и наду, и издржљивост у овим скотским условима бањолучке „Црне куће” и њене самице.

Ето, нисам јутрос отварао шкаф и прегледао своју драгоцену „апотеку“! Испред мог корака иде шкафу мој благи осмејак! Отворим шкаф, извадим малу картонску кутију и побожно је отворим. Унутра још два подебела режња сланине и начета главица бијелог лука. Нисам синоћ појео редовни „лијек” – један чен лука и један режањ сланине. Велики је петак и одолио сам срцу да се омрсим, и на овој оскудици у храни, бијех поносан на себе што се уздржавам. Нећу ни вечерас, Велика је субота, све може да сачека до сутра, на Васкрс. А ова сланина и бијели лук дар су наших сестара Бањолучанки. Да овога не би, пола нас би већ помрло од глади и студени, такви смо из сарајевске тамнице дошли: гола кост и кожа! Не знам да ли ћемо се икада и како моћи одужити спаситељицама нашим што смо још у животу! А весели *Ђоко Николић, тежак из Дубнице, чим се најео сланине – и пројевао! Куцка он нама у зид нашом азбуком: „Црна кућа а*

*прозори мали, Србадију сва Јевропа фали!*¹ Није да нас је ова храна коју тако побожно штедимо само од глади спасила, него и од којекких болештина, чврсто вјерујемо. Зато јој и тепамо „наша апотека“.

Велика је субота уочи Васкрса и некако по још живој навици понављам безгласно чинодејствије за сутра. Усудих се онако испод гласа да запојем, ама стражар одмах груну у врата и оним мрским гласом повика „Руиг“! Не дају гласа пустити! Тако у Сарајеву, тако овдје у Бањој Луци! И то је дио оног мучког злостављања намијењеног нама „велеиздајницима“ Његовог апостолског достојанства, цара и краља Франје. А одобрили су нам Васкршњу литургију за сутра, одобрили! Или су се продобрили или спремају неку псину, није им вјеровати. Нама самичарима то је ријетка прилика да будемо међу својима, да се видимо и макар мимиком поразговарамо.

Вратим „апотеку“ у шкаф и узмем Христинино писмо. Пољубим га њежно ко икону, подржим мало у рукама не отварајући га, ионако знам напамет шта у њему пише, и, опет ритуално, вратим се мишљу у онај дан када сам га добио у сарајевском гарнизонском хапсу. Био је то нарочит дан који ме грије и храни а ја се старам да не изблиједи и не ишчезне.

Бијаше недјеља, први дан фебруара године 1916. Зима, сарајевска, оштра, влажна и гњецава, увукла се у кости, срце пуца. Самица мала. Направим и до стотину корака али не можеш ни брзим ходом да се загријеш, свега је пет корака од зида до зида тамо-амо, заврти се мозак, посрће се од окретања. Сједнем. Заболи кожа од хладноће, заболеле кости, све заболи. Обучем на себе све што имам од одјеће – не вриједи. У кревет – ни то не вриједи. Нема шта да се загрије, истопило се све испод коже и она се, јадница, сва скупила у костријет, а у костима влага. Лед у кофи на асталу не отопи се ни у по дана. *Без рада, без књига за читање, без икаква занимања, упадам у тешку потиштеност душевну. Стање неиздрживо, јер такав живот већ мјесецима траје*, а Бог зна колико ће још трајати. А смрачи ми се пред очима кад помислим да је ово тек почетак дугог тамновања. Није се шалити са К. унд К. династијом!

У тој својој залудној јурњави по ћелији чух у једном

¹ Сви курзиви у овом тексту аутентични су дијелови записа „Из тамнице“, проте Матије Поповића, мога прадеда.

тренутку неко комешање у ходнику. Чу се и звука ланаца по цементираном ходнику тамничком. *Завучем сламку од метле испод стакла на малом отвору на вратима и само малко отурим капчић на стакленом оку, кроз које иначе гледа војник споља у самицу сваких пет минута да види шта се ради у самици.* Опазим да истражници и осуђени атентатори на Франца Фердинанда улазе у тзв. школу која је била према вратима моје самице. *Једини је Принцип остао у својој самици за казну што је на расправи викнуо „Слава Жерајићу!”* и био је у првом спрату испод моје самице. Међу осуђеницима видим Вељка и Мишка. *Ничега не би било на свијету што бих имао а не бих дао, само да ми је с њима, или с ким било, бар ријеч проговорити! Та толико је времена прошло да не чух и не изговорих људску ријеч! Ухвати ме страх да сам заборавио говорити! Да више гласа немам! У том страху започињао бих какву црквену пјесму испотиха само да се увјерим да још имама гласа, али онај војник би само кундаком дрмнуо у врата и пробрундао „Руиг”.*

Ријетка ми се срећа тога дана пружиола и жеља испуниола.

Само што сам спустио капак на оном стакленом оку и кренуо према кревету, зачух шкљоцање браве на вратима. Ево казне за вирење, помислих. Кључар, каплар Добровољски, уђе уз убочијен поздрав – *Попове ћемо све објесити!* – а онда нареди: *„Ајде доље!”*. Свикнут већ да не смијем ништа питати, кренух испред њега, ћутке, на доњи спрат. Скрену ме у канцеларију „профозу”, да потпишем примитак препорученог писма од жене. Стојим тако и чекам и чекам, а он кобајаги нешто пише и пише, као да ме не види и тек кад каплара одазваше некуд даље, обависмо посао због кога сам ту. Отпусти ме да идем у своју ћелију сам, без каплара и мимо прописа. Ја једва дочеках да похитам на горњи спрат не бих ли с ким у ходнику проговорио макар коју ријеч. И имадох среће!

Ја са степеница на ходник, а према мени прво се чу звекет ланаца, а онда и *Вељко, весео, насмијан, уздигнуте главе, поносан као и увијек, стаде преда ме.*

„Здраво Вељко!” – *„Здраво Матија!”*

„Па добро ти стоје те букагије, а и не изгледаш лоше!” – *рекох.*

„А ја сам за тебе чуо да си објешен у Милићима, а ти жив и здравији него што сам мислио”, говори Вељко смијешећи се више

очима него гласом.

„То би и било кад би било на пасју, али не да Бог. Збиља, чујеш ли ишта ново? Ми самичари врло мало чујемо и то само куцањем у зид. А највише ме забринуло што више не чујем по ноћи српских топова са Романије.“

„Ако се не чују сада, чуће се послије, ни бриге те“ – с осмијехом вели Вељко.

У то чујемо кључара са доњег спрата, па бјежи један од другога: *„Збогом, Вељко!“* „Збогом, Матија!“ – биле су посљедње ријечи наше.

Похитам ка ћелији, кад, насред ходника сретнем и Мишка! Хоће се! Као да га сад гледам: озбиљан, миран, у неком зеленкастом одијелу са перком на шеширићу; руке у џеповима. Ланци се вуку по поду, звука стоји у ходнику. *„Здраво Мишко!“* – „Здраво, Матија!“ – то је све што смо успјели прозборити, јер је мој кључар већ хитао за мнош.

Уђох у самицу. Тешка врата клапнуше, брава шкљоцну и ја се опет нађох сам. Али, није исто! Испуњено срце неким блаженством, па удара к’о лудо. Видио сам их, чуо људску ријеч, и још какву! Па још изговорио онолико ријечи што нисам откако се судска расправа завршила. Мени самотном, пуна шака браде! Смијешлио сам се озарен и срећан и, можда би то потрајало до у вјечност, да не угледах чврсто стиснуто писмо у руци. Од Христине. Бијех заборавио на њега, а оно је мировало у мојој стиснутој шаци. Чувало се само.

Отворим полако, ритуално, имам времена на претек, нећу да пропусти ниједан тренутак радости што је ту, што је од жене и породице, што ћу и с њима мало да прозборим. Читаћу га наглас, макар и потихо, само да наставим ону чаролију говора и приче. Мила слова и ријечи указаше ми се како вадим писмо из куферте: ситна, уредна, збијена да их што више стане на дволисницу. Зна моја Христина да свако њено писмо и не стигне до мене, па за сваки случај понови понешто важно од онога што је раније писала, како бих ја могао бар мало имати увида у њихов живот.

Помиљујем дланом тај драги рукопис, цјеливам га, окренем листове, задњу страну – све пуно ријечи к’о шибица. Потрудила се моја мила Христа да и дјеца допишу по који редак а мала Олга да нацрта тату – „чича Глишу“ с поповском брадом! Насмијех се на сав глас на то као кад би се некад грохотом насмијао неком њеном

важном и „мудром открићу” до кога је дошла њема мала главица. Пресијече ми смијех снажан ударац у врата и дрека чувара: „Руиг!“ Ма руигај ти колико хоћеш, мислим се, радост ми покварити нећеш! Нећеш, безбели нећеш! Е, ево ти – одмјерим му руком онако здраво кочоперно и вратим пажњу писму.

Знао сам из ранијих ријетких њених писама да су с првим јесењим данима 1914. били преселили из Милића у Тузлу у зграду Српског трговачког фонда, јер се тамо није у животу могло остати. Није било дана када их Поћорекони шуцкори нису дивљачки и простачки злостављали и кињили. Моја добра и племенита пуница Пава испрсила се први пут пред њих, онако заштитнички и, ко вели, за ред се мора знати, упозори их да није добро што су насрнули на кућу племенитих грофица фон Ритопек, ред и мјесто треба да се зна свакоме! Онај башибозук шуцкорски се завратио смијати њој онако маленој, озбиљној и достојанственој као да је у каквом грофовском салону, а обијест ће настати тек кад њихов каплар, родом Нијемац, изокрене оно фон Ритопек у „фон дупе”. „Грофице фон Дупе!” – скандирали су углас и превртали по кући сваку ствар и све живо, да покажу како штују њихове „висости”. „А гдје је то грофовско злато, грофице фон Дупе, гдје сте сакриле?” – и опет превртање и уништавање свега што име се нађе на путу. Јадна моја пуница стајала је скамењена, посрамљена и унижена. Никада више о томе ни ријеч није прозборила и никад се није на своје племство позивала ради заштите. Само би мукло јекнула када би изнова и изнова долазили, плували у оно што се на пећи кувало и спремао а онда тјерали укућане – и дјецу! да то једу и пију. И редовно устајала испред дјечака Бошка и Светозара да их заштити од корбача када би они просули из лончића своје упљувано млијеко. Христина би просипала кување и бацала опогањени хљоб. „Гадљиве нам ове племениташице, а рођо?” церекали би се и одлазили, а моје јадне и незаштићене укућане једнако је пекла глад као и понижење. Однијели су све што се могло однијети оно боље и вредније, уз грдње, пријетње и шиканирање.

Видјевши те јаде, мој кум Голић, ондашњи сеоски кнез, уприличи с Трговчевићем и адвокатом Димовићем те они обезбиједи мјесто у згради Фонда, а кум запрежна кола, помогне да се оно преостале сиротиње натовари и пресели их у Тузлу. Опет преко Димовића, уреди пуница Пава да дио свог имања у Ритопеку прода, како би се имало од чега живјети. Тако су прегурали

цијелу прошлу годину, све штедећи и на храни и потрештинама. Дјечаци су већ у прољеће 1915. истјерани из ниже гимназије и за њих није могло бити мјеста ни у једној школи, нарочито када се дознало да им је отац велеиздајник. „А ти се не брини за нас, здраво смо, што је најважније. Зима је на измаку, не поновила се! Штеделе смо на дрвима и на гасу, а и вредно радиле целе зиме на ручном раду. Овдашње госпође веома цене наш банатски вез, наше миљеиће, абажур и чипку. Поруцбина све више! То нам лепо овдашње чланице Кола сестара преузму, распродају и донесу нове поруцбине, па се некако може преживети.

Лепо су те дечаци послушали и не ругају се Олги. Не разапињу више у својој обести кишобран пред њом када открију да је опет ноћу мокрила у постељу. Сад само иза њених леђа намигну један другом и шеретски се избече. Мене, пак брине да то с Олгом никако не пролази. Рачунам, дете је већ заборавило оне препаде и упаде у Милићима, оно харчење, халакање и њискање шуцкора, али није. Молим се Богу да дете заштити од горих последица. Како си ти? Пиши шта смемо да ти пошаљемо преко Димовића. Много смо му захвалне што нам је на услузи...” и тако редом, ситни вез Христининог писма лијеже к’о мелем на душу и лијечи.

Сваки дан, сваки убоги дан, узимам то писмо к’о светињу и разговарам с њим. Врати ми се са њим у сјећање и Вељко и Мишко и онај дан када су јуначки отишли у вјечност. Није ни три дана иза оног нашег сусрета прошло, а њих и Илића злотвори су објесили испред сарајевског војног затвора. Вјешала! Боже, што се згрозим сваки пут кад на вјешала помислим. Смрт сам прегорио, не бојим је се, али смрт на вјешалима дође ми као посебно онелуђење, недостојно човјека. Зато сам силно завидио војнику Гојаковићу који је исти дан погубљен стријељањем. Благо њему! Умро је људски, на својим ногама и усправно. Кад би и мене запала таква смрт, волио бих.

Врати ми се с овим писмом и онај грохотни очински смијех и радост, тренутак када сам био изистински срећан. Та два тренутка, породични и сапатнички, некако је везало ово писмо за себе и не бих могао дана једног без њега. Затворим га пажљиво, вратим у куферту па под јастук. Ту оно и дањује и ноћује са мном.

И шта сад? Чиме овај боговетни двадесет и други дан априла 1916. године да испуним, мислим се, а до ушију, извјежбанам да сваки шум напољу чују и разумију, дође шкљоцање брава на

ћелијама. Отварају се врата, али не и затварају као обично када некога одводе; чујем потмули мрмор и већ се питам шта ли би то могло бити. У ово доба дана то је неуобичајено. Дођох и ја на ред. Мрски Добровољски опет декламује „Попове ћемо све објесити“ – пушта ме у ходник и мучки муне у леђа да пожурим. Видим, све сами велеиздајници доведени, нико више од затвореника.

Како приђох групи при врху ходника, тако истом утрчава војска под бајонетима и прави шпалир око нас. Кад се и то заврши, ето и сенатора Милеца и судије Кенига, узлазе уза степенице. Прате их управник Хорват и мрски надстражар Милекин. Уђоше у само чело ходника и стадоше испред нас. Управник Хорват саопштава: „Господо, стигла је ваша осуда из сената и господин сенатор ће вам је сада прочитати. Има да буде мир међу вама све док се осуда не прочита до краја, јасно? Образложење пресуде имаћете за три дана.“ Гром међу нас! На Велику суботу, уочи најрадоснијег хришћанског празника!

Покуша Васиљ нешто да приупита, на прилику: субота је, па још и Велика, пред сами Васкрс, откуд то – али би грубо заустављен и он заћута. Ми западосмо у мук. Није шала, пресуда! Очекивали смо је, била је неизбјежна, али не у овако необично вријеме и на необичан начин. Саслушасмо како смо – „у намјери да се на силу измијени одношај и државна свеза подручја Босне и Херцеговине према Аустроугарској Монархији и да се Босна и Херцеговина припоје Србији, – приступили течајем год. 1911-1914. организацији српског револуционарног друштва „Народне Одбране“ у Београду као повјереници и чланови” – итд, итд, све како стоји и у опскурној оптужници, а онда сенатор „племенити” Милец, заставши да узме ваздуха, упаради се, укрути се и готово свечано настави:

„С тога се осуђују:

По параграфу 112, б/1 Кз. на казну смрти, која се има по параграфу 20 Кз. овршити вјешањем, и то: Васиљ Грђић, Коста Гњатић, Матија Поповић, Бошко Чапрић, Ђорђо Дакић, Михаило Савић, наредник, Димши Ђокановић, Алекса Јакшић, Милан Петковић, Радивој Ђурановић, Димитрије Јевђевић, Симо Беговић, Мирко Томовић, Милутин Јовановић, Чедо Милић и Петар Билбија.

На тешику тамницу од пет до 20 година осуђују се....”

Даље не могах слушати. Вјешала! Разли ми се мучнина по стомаку. Још стојимо, још се чита пресуда за укупно 156 људи,

а не знаш шта ћеш са собом. Јесам ли поцрнио у лицу, не знам, само осјећам да је све ишчилило из мене. Ни мисли, ни осјећања, ништа. Прекид. Неко ме из другог реда дотакну у леђа од наших. Мора да сам се љуљао, па се побојао да ћу пасти. Покренем главу у страну да макар испод ока видим своје другове, како стоје ствари код њих. Исто. Празан, стакласт поглед, оборен преда се, мир. Само се Бошко Чапрић нешто врпољи и смијуљи изнад оних силних марама око врата и лица. Вадили му шкрофуле већ неколико пута и врат му је сав у ранама. Паде ми на памет његово шегачење са смрћу послјије треће операције, на прилику: их штета неће ме моћи објесити лично, засјекло би ми ове ране, мораће ме метком! Јазук за њих! Прегорио Бошко, сину ми! Па кад може Бошко да прави спрдњу с конопцем, а са смрћу смо се већ сви помирили, зашто да се и ја грстим на њега? А, опет, буни се утроба, и ја схватих да сам се вратио у стварност, у овај страшни тренутак спознаје да је готово.

Би ми тешко. Удахнух ваздуха колико ми плућа узмогоше и гласно отпухнух. Само да ми се љуте осице сажаљења и жалости не наврзу, а какав сам мек на сузу – била би то катастрофа. Нећеш, Матија, нећеш! Не сад, пред овим подлацима, нећеш! И попусти јабука под грлом. Врати се на мјесто и ја знадох да могу да се контролишем.

Мушки смо то поднијели. Након читања би нам наређено да се вратимо у своје самице. Муком замукли, свака се запутио у своје јаде. Мало ми отежале ноге па се полако вучем, а кључар Добровољски не пожурје. И он погнуо главу и стрпљиво иде иза мене.

Кад остадох сам, наслоњен на врата, не кренух на кревет да се склупчам, а добро би ми дошло, не заплаках, не појурих да сумануто марширам по самици унезвијерен, не урадих ништа од тога и то ме забезекну. Врата су преузела сву моју тежину и мени некако би добро од тога. На ногама сам, усправан сам, смирен сам. Шта ли ће то бити, оваквог се не знам! Не мислим на пресуду, ни на смрт. У шта сам гледао, не знам, на шта сам мислио, не знам, тек, чуда ли Божјег! ево ме на очевини, на високој Планини и пратим погледом очеву руку и глас из дјечачких дана: она најдаља црна пруга лијево, то ти је Фрушка Гора, а ово ближе, е то ти је Цер, мила наша Србијица! А десно, сине, то је наша Босна. У првом вијенцу планина су ти Бачковац, Бетањ, Јаворник и Јавор.

У другом Коњух, Звијезда, Влашић, мало ниже Братило. У трећем, оном најдаљем од нас, Романија, Јахорина, Трескавица. Између њих, у дољи, лежи наше Сарајево... Дан је свијетао, прозрачан и топао, попухује вјетрић и у таласима наноси мирис мајкине душице и дивље жалфије, и ја задивљен, лаган ко перце, ширим руке спреман да се винем у ту очаравајућу миришљаву свјетлост.

„Руиг!“ – дрекну скоро на уво ми стражар с оне стране врата, и ја се освијестих. Мора да сам у магновењу закликтао од љепоте горе на Планини, а овај овдје ревносно обавља своју службу! Ништи духом! Не зна он гдје ми се душа напајала и снажила! А ја оцу Шпири, ех, тек сада, благодарих што ме је, када је требало, водио на Планину. У исти мах љуто ме забоље спознаја да ја ту благодат не показах својим синовима, нити ће ми се икада пружити прилика. Засијече кајање, засијече бол, сијече жалост, сијече туга. Заплаках, безгласно. Еј, еј, шта све пропустих! Синови нејаки, хоћете ли опростити оцу и друге многе и многе пропуштене прилике? Ко се надао овоме јаду! Олга, чедо мило! Сирочићи моји, како ћете без оца кроз живот! Све паде на нејака Христинина плећа. Јадница моја, остадох јој дужник до посљетка!

Не знадох у том јаду ни које ли је доба дана, ни који ли је дан, кад, чу се куцање у зид. Ослушнем. „Срећна вам вјечност, јунаци!“ – куцка неко у зид; други опет - „Није све готово, држите се!“, а онда наста лупкање са свих страна, без реда, без порука, само заглушујуће лупкање, што схватих као протест другова против наше смртне казне. Поврати ми се присебност и ја се придружих заједничкој муци и почех и сам солидарно лупкати својом кофом у зид. Наста стрка стражара, ударање у врата: „Руиг, руиг, руиг!“ и у неко доба смири се и то.

Куцка Васиљ: „Загорчаше нам наш посљедњи Васкрс у животу!“ „Немаљудске мјере њиховој пакости“, одговорим. „Управо се јаду досјећам зашто су нам онако лако одобрили Васкршње јутрење! Све су унапријед знали: и да је осуда стигла и кад ће нам је прочитати.“ „А ја мислио продобрили се“ – упада поп Милан. „Јок! Него да нам у јаду не падне на ум ни Васкрс ни јутрење! Да га сами забаталимо, а они да се у свом пасјалуку сладе!“ Поп Милан одговара: „Е, па да им не прође пасјалук! У инат ћемо сутра на јутрење.“ „Да им узвратимо! Најбоље што можемо и умијемо!“ – одговарам Милану. „Сагласан! Да смо ко један!“ – откуцава Васиљ. И тако, паде договор: задужисмо учитеља Ђорђа Дујановића да

састави хор за сутрашњу литургију, а неће му бити тешко. *Има нас деветнаест свештеника, два богослова, четрнаест учитеља осим друге интелигенције, а већина има и добар слух и добар глас.* Ми свештеници договорисмо се ко ће коју дионицу да води тако да нико не остане по страни. Васиљ откуцава поруку свима: „Сви на јутрење у седам!” „У седам, у седам, у седам” – бруји „Црна кућа” од самичарске азбуке – брзојавке! Слава Принципу што нам је остави у аманет!

Тек кад уђе кључар Добровољски да запали лампу и убаци оно мало мизерне вечере, схватих да је увелике вече. То што на изласку опет издекламова „Попове ћемо све објесити“ не дотаче ме нимало. Охо, добро је, окуражих се. Извукох из шкафа чисту кошуљу и доњи веш, отресох руком прашке с горње одјеће и пажљиво све послагах преко столице, за ујутро. Заспао сам к’о мало дијете, ни окренуо се нисам!

Јутрење! Као да је ванредно стање, војска се већ распоредила дуж зидова затворског ходника и мјерка оне који долазе са доњег спрата и стају у редове лицем према истоку. Нас неколицина на самом челу ходника, без олтара, без сасуда, без свијеће и кадионице, али нека – правимо посљедњи договор, размјештамо хор, утаначујемо редослијед богослужења. Кад и то би готово, окренемо се према друговима: пун ходник! Миле главе! Све је то обукло своје најбоље што има за ову пригоду, све је утегнуто и притегнуто, све озбиљно и свечано! Нико мргодан, нико потиштен, нико ожалошћен! Мушки присебна мушка лица! Осјећам: једно смо у овом часу. Наш посљедњи Васкрс у животу и наш посљедњи испит пред савјешћу, пред нашим дјелом и нашим народом. Свако ће од данас послати поруку у будућност: ми нисмо ни лопови, ни разбојници, ни убојице, ни малоумници; ми смо само припадници генерације која је имала своју идеју и за њу се борила до смрти. Нека је слава Богу на небесима и мир међу људима! Само да ми, од милине, глас не задрхти у овом судбинском часу!

Дадох знак хоровађи, прочистих испотиха грло и позвах на молитву: „Господу се помолимооо!” „У име Оца и Сина и Светога духа, сада и увијек и во вјеки вјековааа” грмну сложено хор, а у ходнику се проломи: „Амин!” Моћно! Сложно! Један глас, једна душа! Милан преузе Васкршњи тропар: „Христос воскрес из мртвих, смерћу смерт победи...!”, хор понови, тече све по реду и како ваља, људски и божански! Пролама се „Црна кућа” од моћне

пјесме; пјесма руши сиве зидове и пада на околне улице, на људе, на биље и растиње, на све живо. Застајкују збуњени полазници на јутрење, прихватају наш пој, побожно се крсте у чуду, и не одлазе. Гледам како се узмували стражари, провирује и грдни и бијесни надстражар Милекин, а не може нам ништа! Бефел је бефел, и за њега! Царска се не пориче!

Ликујем: слушај Милекине, само слушај! Ово је царство небеско, сада и овдје! Нас јесте осудили и ми ћемо умријети, али запамти ово: близу је *Васкрс Српског Народа*. *Доћи ће он, он мора доћи, само ми на смрт осуђени нећемо га дочекати.* “Васкрснуће народ из патње и страдања, кроз која сада пролази, неумитно ће васкрснути, као што је неумитна ова пјесма, сада, и овдје. Ми, ови овдје, одлазимо спокојни с том и таквом вјером и ту ти ништа не можеш више промијенити: Васкрса ће бити! Слушај ово и – не доврших своју мисао, јер поп Ђорђе изви божанским гласом „Господи помилуј!” – и ја сав узнесен прихватих пој. *Никад ми богослужење није свечаније изгледало, никад црквена пјесма није слађе текла из срца и грла, као тада, на Васкрс, први дан послје осуде на смрт!*

ТО И БИ – ЗАРАТИ СЕ¹

Могао сам можда ту прилику искористити и промијенити свој живот на боље. Нисам, из страха да ми то боље не буде горе. Људи одрастају, науче нешто, праве глупости, исправљају их, али се никад не мијењају. Купио сам ауто. Ђоле ми доведе неког Пасата. Чист је био, није ни Ђоле толика будала. Још у аутобусу сам био увјерен да ћу запросити Јовану. Били смо већ довољно скупа да је варош почела да прича, а тек сокак. Нема ту шта, или је завлачим и не мислим се њом женити, или је међу нама већ одавно готово, а ми то једини не видимо. Само чекамо да дође тај неко и објасни нам. Бака Станка ми је једном рекла:

– Ја ћу само један дан ону Зорину да доведем овде, а ти види шта ћеш с нама после.

Ја сам се увјеравао да сам још увијек сувише млад, да толико тога још треба... Да овај свијет, ова држава, нисам више ни знао како се зове, правдао сам се околностима, а покривао страхом. Или сам се тек прикривао иза њега. Чекао сам нешто, нешто да се деси, да уложим зарађени новац у нешто што има своје име, не у ригишпил, не у двадест боксова цигара. То доноси паре, али не и сигурност, а кад би да се жениш мораш имати сигурност. Дјецџи треба сигурност, теби треба ради дјецџе. Радомир ми је оставио 76000 \$ на књижици Привредне банке Сарајево на моје име, орочених на дванаест мјесеци. Датум, фебруар неки 1992. Седам година камата, да постоји та Привредна банка и да постоји та држава која је гарантовала његов улог, ја бих овдје и сада био богат човјек. И неких динара на Југобанци, на своје име, презиме је исто. Тета Стоја је у Јасину бордо торбу за тренинге спаковала и неку њихову књижицу са неким динарима, на Живково име. И слике. На

¹ Одломак из романа у рукопису.

једној испред њихове куће сједим у мајчином крилу. Имам можда годину дана, не разумијем се у бебе. Она гледа негдје у страну. Намјерно је изабрала баш ове слике. Дванаест их има. Ни на једној нема Алме, нити Мусе. Нисам их показивао баки Станки, она би само узалуд плакала за мртвима и живима још више.

Човјек не бира какав ће хајван да постане. Од тога се не можеш одбранити. Кад смо се први пут срели с Наском, у сваку своју мудру реченицу је убацио – „Бранили смо град”. Пијемо на Видиковцу у Зворнику кафу, Муки, који до тада ниједне не изусту, прокоментариса:

– И, ето, чуо си. Наско одбрани град, ваља се сад њему од Наске бранити.

И Станки сам све у кратким цртама испричао и понеку тако општу чињеницу. Питаће је жене. Ионако се свашта о мени говори. А она ме стоички брани. Седам година. Био сам клинац кад су ме примили. Ништа о мени нису знали, па су ме упознали. Најбоље упознаш човјека кад је њему тешко, не теби, тад ниси рационалан, свака шуша ти се може учинити пријатељем, човјеком. Ко Муса. Ја сам ваљда у тој њиховој кући видио породицу, ко зна шта се мени учинило. И онда се десила Алма. Порасла је, преко зиме за два броја. Онда за лјето за још два. Таман до мога срца.

Ја до тада нисам вала ни знао да га имам, као што ни сада нисам нарочито у то убијеђен. Много се данас народ разбацује тим корасоном. Што се код нас говорило има муда, сад се каже има срце. Откад су срце и муда у истој категорији? Муда су стваралачки орган, а срце чиста деструкција. Ево бака Станка, она има толико срце да и не чуди што јој је како јој је. Питао сам се да ли је, кад се напокон увјерила у своју неминовну бездјетност, размишљала о томе који је смисао њеног даљег постојања на земљи. Кома би она фалила? Дане би примјетио кад би огладнио, али човјек је хајван највећи, већ сутрадан би се снашао, приженио нешто, научио да кува, јео чварке и сланину, а схватио би и да се хљеб може купити у продавници. Шта ће ти срце кад тебе нико не воли?

– Видиш ти овог Мукија? Матере ми ја помислим понекад да је он факат педер. Ај што не гања требе, ни не гледа их, – мудросерио је Фикро. Фикро је био врхунски сексуални теоретичар. Иначе је био глуп за диплому. Како је Фикро мого сконтат’ да је Мукијево срце превелико да би га неко волио колико је он могао некога завољети и добро се пазео да му се то не деси. То је једино

чега се чувао и од чега се сачувао.

Оно вече вратили смо се из Љубушког. Не знам да ли се и сад тако зове. Мијењале су усташе имена тих мјеста, као и наши левати. Шта је фалило Фочи, они је предјенули у Србиње, ваљда да је убаце у Херцеговину као Требиње, Љубиње, Невесиње, што онда Гацко нису преименовали у Великосрбиње? Херцеговци су посебна врста хомосапиенса или већ нечега хомо другог. Некако сам то знао и прије тога, или нисам знао, него је мој стари вазда на томе истрајавао, али у та три дана сам се увјерио на сопственој кожи. Април '92, десети. Кад смо се вратили, био је десети, а били смо тамо три дана, требали смо остати и ту ноћ, али је Зока послје утакмице наредио:

– Пакујте се, идемо кући!

Никад се за три године није десило да Зока једну ноћ пропусти да се негдје не остане. Дешавало се изгубимо у групи, а останемо до финала, послје он то правда у клубу и откуд ја знам гдје и коме, али нама је било супер. За Мукија не гарантујем, али није се жалио. Играли смо тимови из БиХ, и не сјећам се ко је још био, али знам да су били из Требиња. Против нас су играли прву утакмицу. Публика за нас навија, јебу им матер четничку, заставе хрватске, ко на Максимиру и горе, плују, прелазе ограду, напали им на голмана. Ми у чуду. Нисмо ни ми тотални дебили, али овог код нас није бивало. Другу играмо ми с њима, још горе. Зоку погодили пивском флашом, клипачом. Увече се затворили у собе, ни ми међу собом, нико ни с ким не проговара. Најцрње је што смо побиједили и што у финалу нам треба са неким из Високог играти. И једни и други се Босна зове.

Пјева публика „Лијепа наша“, јебу нам све и једним и другим, ништа не прескачу. Судија домаћи, само што нас не шамара. Жали се њихов тренер организатору, каже он ни једног Србина у тиму нема, Зока га слуша, зове тајмаут и само каже:

– Удри!

По двојицу нам стално судија избацује, Муки је на почетку другог полувремена црвени картон због трећег искључења добио. Тад и никад. Правац у свлачионицу, они га плују, јебавају, гађају упаљачима, пуним кутијама цигара, вокменом га у леђа погодили, он к'о на корзу. Изгубили смо ваљда. Знојави онакви у аутобусу. Тишина. Возач радио упалио, само хвата Загреб, па угасио. У Сарајево смо стигли у мрак. Увијек су нас на Скендерији

истоварали. И одатле на тролу, трамвај, како ко. Зока, као никада води нас на пиће, држи један његов јаран кафић неки, Алф се звао, у Радићевој. Знао је да смо одиграли своју посљедњу текму.

– Виски нам дај, флашу.

Налио нам је по чашу момачки, па нас је газда частио пивом да дођемо себи. Њих двојица остадоше, а ми кренусмо кућама. Ја сам носио ову торбу, сви смо имали исте. Прешао сам преко моста на Скендерији и кренух да нађем мјесечну у новчанику. Сконтан да то није моја торба, прокопам, видим број 7. Увалио ми Зока Мркођину седмицу. Он је кренуо на другу страну, његов је комби полазио од Великог парка. Срећом, курчевом срећом, несрећом и Јасков је за Седреник имао исто полазиште. Викнем га, покажем им торбу, сконташе. Чекам на га мосту. Он претрчава улицу. Ајде што није чуо, али како није видио Двојку. Кренула је са станице и није била у некој брзини, али ипак га је ударио трамвај. Била је једна пјесма, стари ме научио... Мислио сам да га је прегазио, жене су истрчавале вриштећи, људи су заустављали аутомобиле, изашао је и возач псујући некоме мајку и свемир.

Једно дан или два касније хеликоптером су га превезли у Љубљану. Стари му је, Кемо, био тада у Либији. Први пут и њега допало мало да заради. Ко зна да ли му је икада мајка Мукијева и јавила. И зарати се. Шта је могла да му каже? Нико није знао да ли ће преживјети то стање тешке коме. Зокине регуларне требе стари је био помоћник министра здравља или можда и не баш здравља, нечега. Потеглао је везе, ко је Енсар Мусић да њега некакав специјални хеликоптер вози у Љубљану, а рат само што није почео, у ону исту болницу у којој је Тито умро. Можда се ни тај пилот никад није вратио. Као што ни Муки није, у Сарајево. Пробудио се у децембру девет пете. Преспавао рат, сретник. Ничега се није сјећао. Трамвај га спуцао с десне стране. Глуп к'о топ. То су љекари сконтали, нису имали појма да је петнаест година већ био глув на лијево. Објавило љубљанско *Дело* причу, вјероватно као велики успјех словеначких љекара, било је и на дневнику, њиховом. Ко још гледа словеначки дневник. Чекали да се опорави, па га оперисали. Вратили му мало слуха, али је носио апарат. Није било Хабибе да га од њих одбрани. Хабиба је погинула од неког лутајућег метка. Јес и нашао гдје ће да се скраси. Наско ми је рекао да је она већ била пукла к'о тена, али имао је и ко то да ми каже.

Енсар Мусић се пробудио са потпуном амнезијом. Слух су

му средили, али памет нису. Онда су га учили ко је и одакле је. Није ишло. Срећом била нека Разија сервирка што је дијелила храну пацијентима. Њу је разумио и она њега. Научила га Раза да се зове Енсар Мусић и све што су њој испричали, а што је заборавио. Кад је ставила своју руку на његову ишчупао ју је и гурнуо под деку, то га је држало. Покушали су ступити у контакт са породицом. Кемара је цар остао у Либији, ко би се таквој памети од њега надао. Нису успјели ухватити Наску, ипак су они нека држава, а он је био човјек ван система. У току неке сеансе незаборава рекао је Рази:

– Слободан Симић.

Љекарима је требало два дана да чују несретну Разу, па два да јој повјерују и на крају је конзилијум закључио да је тај Слободан, кад већ није онај, посљедње што је прије коме видио. А мене су лако нашли. Преко Црвеног крста. Пита мене бака Станка:

– Јеси ти чуо некад за неког Есада, није, сад ћу ти прочитати записала сам, звали из Црвеног крста из Шапца. Можеш ли ти вјеровати тај је неки у Љубљани у болници. Чудо, био комиран годинама. И сад се опоравља...

– Енсара, – можда је нисам ни слушао до тог тренутка.

– Мусић, јесте Енсар.

Шта сам ја могао тада помислити, урадити. Све како су ми рекли. Да добије папире, неке привремене, ишао сам у комесаријат, у полицију, добровољно сам ушао у зграду шабачког Мупа, дупе су ми последије због тога растурали, ишао сам у Београд, хтио сам да одем у Љубљану по њега. Али није било потребе. Стигао је колима хитне помоћи из Суботице, они га преузели на граници од Мађара, до Пеште је стигао авионом. Изашао је из комбија, погледао ме и питао:

– Јеси ли ти Слободан?

Исти Муки, само почео да се брије.

Емилија ЖИВОЛИНОВИЋ

МЕХАНА ИЗ НЕДОЂИЈЕ

Чак ни онда кад сам се дичио бројевитим банчењем у њеној мемли, пут до ње није био доличан, како мени, тако ни другим долазницима, а немоли сад, после толико година, кад су нова, приступачнија места, поред модерног изгледа, нудила и зналачки осмишљен садржај. Одавно свикнут на урбане лагодности, након вишегодишњег избивања из ових крајева, био сам искључиво нужним поводом задешен на том путу и скоро склон помисли да ми је то првина.

Оштро подоблачно заветравање спуштало се с надвиса, набацујући на крајпутно шибље уситњену дроб с површи земље, да се ни ситно цветање, а ни боја лишћа, нису могли разазнати од полегле прашине и сивила.

- То је тај пут!- потврдих себи, звиркајући на друм кроз запрљани ветробран возила, по коме су се већ множиле крупне капи кише. Очито коришћен само преком потребом, кривудао је лаганим успоном кроз скоро ненастањен простор, а ако је гдегде и било кога, никојим се наговештајем није устврђивао. У другим околностима био бих већ у умишљају да оволику пустош припишем последицама последњег рата, но призвано ми сећање предочи да је у овој пуштахији одувек тако и бивало, једино што је оно мало живља које је ту домовало, било млађе и покретније, дочим уочљивије, а млађарија, попут мене, прећутно орочавала свој боравак до прве прилике за неповратни бег.

Истодобно, уз моју рану младост, то беше и време мирног тока очеве радне завршнице, које памтим, највише по мирису врућих крофни, што ме је недељом, мамурног од ноћног лолања у механи на врх чуке, приводио кухињском столу и одбојности према оном другом, незаобилазном, из лонца пречесто куваног пасуља, као и очеве једне те исте приче о железници, између два залагаја за столом.

Скоцкана од грубо обрађених облица боровине, механа

је временом све спољне зацпе и шупљине заптила узвихореном блатном ситнином, набаченом силовитим ветринама и кишом, па су зими, жаруљање уполоваченог пања у бубњари и спољно захујавање упредене суснежице, били стално слушана музика, уз пиће. У самој гостионици, спрам улазних врата, за пултом, као срасли с њим, ретке су посетиоце сачекивали увек услужни Гордићи, отац, мајка и син, сви једнако риђи и пегави, а опет најмилији ликови које сам, мада безимене, понео у сећању. Иза њих су, као део кафанског декора, на грубој полици, дремале чаше од дебелог стакла и покоја земљана ћаса, у коју би газдарица, од позне јесени па до раног пролећа, по жељи каквог огладнелог камионције или случајно задешеног трговца, трпала широке комаде киселог купуса, добро зауљеног под туцаном паприком и служила уз овчји сир, димљено месо и кувану ракију, као мезе.

Не бих да је промашим! - вратих се накани да је нађем по сваку цену, помало несигуран за воланом, на заборављеном путу, без помоћног путоказа, или какве локалне назнаке њене ближе локације.

– А шта ако сам се запутио неким другим смероводником који ме приводи жељеном циљу, само што заобилази механу? - почех да се мучим непотребним. Тик уз мене, на слободном седишту, сасвим неупотребљива аутокарта, скоро да је ликовала због мог несналажења.

Кад сам одређен да у овом крају оконча правне формалности у име и за рачун једног угледног клијента, намереног да купи земљиште за градњу превентивно-рекреативног центра, био сам зарадован случајношћу што ми се поред повереног задатка, пружа могућност да се присетим и своје ране младости, а посебно механе, у којој сам пурњао први дуван и кушао прво пиће. У риђем газдаричином погледу било је тад немог родитељског прекора и брижне поруке: - Немој више! - која ме је враћала мајци и њеном суботњем бдењу за столом у кухињи, до мог повратка.

- Шта ли ми још неће пасти на памет у овој недођији?! - стресох се пред повампиреном грижом савести. Мајка је увек била између оца и мене, спремна да отрпи удар речи, да заштити, прикрије и само каткад бојажљиво прекори: -Умери се, сине! - Тада се нисам питао има ли још чега, сем те бриге, у њој. Држао сам се праволинијског виђења њихових улога у свом животу и одласком на даље школовање, временом, отуђио. Наше даљине се

растанком нису ни повећавале, али ни смањивале. Долазио сам им ретко, а они, позивани тек реда ради, скоро никад. Краткотрајни би ме самопрекор нагонио да се искупљујем поклонима, шаљем нетражени новац и чиним све оно што би замостило наше раздвојености, занемарујући притом да је стварна блискост непоткупљива. Биће да сам се пребрзо изгубио у робним маркама одела, у устаљеним поподневним коктел-партијама, које смо једном месечно Жана и ја приређивали за своје пријатеље, а, дакако, и у свему оном у чему само за њих није било места. Стога ми је ово путовање можда судбински и следовало, помислих, као суочавање с тамном страном сопственог бића. Ко зна?!

Као приказа из неког избледелог времена, оронула од самоће и бескорисности, иза тек савладане кривине, сасвим неочекивано, механа заскочи моје самоникло преиспитивање и затече ме потпуно неспремног. Следих се наслутом да је овако усмрћена, с урушеним кровом посред нутрине, одолевала сили свог нестанка, чекајући одбегнике, попут мене, да оголи, раскринка, ако не и очовечи, кад већ нису могли они, којих нема.

Нетом оживеше дозивке раденика и њихова равномерна тестерања и чекићања, која сам из невеликог радничког насеља уз пругу ослушкивао и домишљао им умећа укројавања борових плошки у будући јој торзо. Живо памтим да је и мајка, једнаке знатижеље за овај посебан догађај, тих дана бесциљно тумарала по кући, невешто прикривајући силну потребу да се часком успне до радилишта, све док се није, потпуно савладана силином нагона, машила повелике ланене кошуље из старог војничког сандука, каква се најчешће качила на рогове, уз мрмор: - Ваља се! - и тако правдајући свој нездрж, одмаглила пут врха, као да је гони стотину врагова. Касније сам, трошећи празне сате у механи, уочио да су се њоме кицошили, на смену и газда и син, за шанком.

После толико година, приведен судбином или случајем, стајао сам пред њом, као пред црквом или пред сенима својих родитеља, неосетан на кишу која је спирала с мене и из мене све што је требало спрати. Временски свитак који сам одласком из овог краја одложио у заборав, одрало се до краја и отворио причу.

Нема мере за тежину туге и кајања кроз које сам био провођен ретроспективом времена у коме се ништа више није дало исправити, нити замостити. Чак ни ови жалосни остаци једине исповедаонице из недођије моје младости, која је боље и од

родитеља знала све моје тајене слабости, никаквим се знаком није оглашавала да подржава моје окаснело преобраћање.

Пролазећи кроз себе као кроз чистилиште, враћао сам се животу у коме више ништа неће бити исто, праћен развремењеним погледом породице Гордић, с расквашених умрлица на улазним вратима.

Глигор МУМИНОВИЋ

ПРАДЈЕД МЕ ИЗЛУЂЕ НАЧИСТО

Наша кућа је стара, велика, од камена зидана кула. Градио је још давно почивши прадјед Новица. Много тога се на њој и у њој мијењало - фасада, кров, столарија, подови, начин гријања, а о намјештају да не говоримо, палили је и рушили до темеља, а она поново израстала на истом мјесту и увијек чувала у пространом дневном боравку на источном зиду кандило и икону светог Ђорђија, а на западном, тачно наспрам иконе, прадједову велику фотографију. То су једино скидали молери када се кречи и то и они са неком чудном побожношћу. Прадјед је и земљу искрчио, и воћњаке засадио, и путеве поправио, и изворе прочистио, и воденицу саградио... све је његових руку дјело. Причало се како је био страх и трепет за Турке у ратовима за ослобођење, како су и аустријски жандари зазирали од њега, како је био строг, правичан и непоткупљив, спреман свакоме помоћи, а никоме не опростити лоповлук, лаж и глупост. Радио од првог зрака до мрклог мрака, стицао и имао, био брз и оштар на ријечи, попу поп, а бобу боб, с људима људски – свакоме истину у брк па га људи и вољели и прибојавали се. Са слике гледа озбиљно, достојанствено и строго. Имаш осјећај да пред тим погледом ништа не можеш сакрити. Чело високо, нос орловски, бркови дуги и уфитиљени, рамена широка... Ми смо се у кући поносили њиме, али се и прибојавали да га било чиме не осрамотимо. Није лако било бити крв и образ Новичин. Када бих год направио нешто неваљало, говорили су ми: „Како ћеш пред прамдједа?“ И заиста, ако бих направио било какво неваљалство, по недјељу дана нисам улазио у дневни боравак, а када бих скупио храбрости да уђем, чинило ми се да он све зна и не опрашта. Тако је бивало и када бих крадом брао трешње код стрица Ратка, и када бих јагњад упустио у туђу ливаду, и када бих млађем од себе ударио чвоку, и када бих добио слабију оцјену у школи, и када нисам са друговима подијелио оно што ја имам а они немају, и када сам се шепурио због добре оцјене или нових

ципела... углавном прадјед ми није дао жива мира, никако да ме пусти да будем нормалан човјек.

Елем, замомчио се ја отправе и одлучио да скупим друштво и направимо луд тулум. Да све буде на нивоу, наснимам ја музику све нешто латиницом и модерно до лудила, купим виски, кокаколу, кент... Скупило се друштво – лудница. Пије се, пуши, пјева, шизи, опустили се до даске. Све мирише на виски, а дим би могао ножем сјећи. Има их који добро заплићу ногама и језиком, жвалаве се и дрпају, неки бљују испред куће... тулум и по, прави цумбус, кажем ти. Послије поноћи некако се разиђоше. Сестра и ја се одмах дадосмо на посао да уклонимо све трагове дивљања јер да виде овај јавашлук дјед и баба би некако прогледали кроз прсте, али и отац и мајка ништа нису опраштали.

Када смо све довели у ред, сестра стаде као укупана: „Ууу, прадјед Новица, куку мајци, а ја у минићу!” Ја се охладих и скљоках у фотељу. Сестра побјеже у своју собу. Не могу поглед да одвојим од прадједа. „Шта вам је ово?” учини ми се да пита. „Тулум, слаavimo...” промуцах као из мртвих. „Славите, онако да се уокате. А славите ли Божић, Васкрс, Крсну славу, светог Петра и Илију, Малу и Велику Госпу...?” Оборих поглед и слегах рамена. „А шта оно неразумљиво арлаучете?” „Пјевамо на енглеском,” превалих преко одрвењелог језика. „Па, куку мени, зар не знате пјевати на свом језику? Знате ли ону ‘Не помаже вода, мајко, са Корита Иванова / лијек су ми, мила моја, медна уста Јованова’, куд ћете љепшу пјесму кам вам у памет?” Ћутим као заливен, али Новица не престаје: „Шта се оно жвалите и дрпате?” „Па волимо се и љубимо,” одговорих скоро кроз сузе. „Па волите ли се ви због себе или да други виде? Баш ви мислите да се и ми нисмо вољели у шумици, на планини, крај ријеке, увече у башчи, али не ради публике већ ради срца. Е, црне љубави, да те Бог сачува.” Лијепо га видим како се у чуду прекрсти. Поћута мало па настави: „А шта оно пијете, црни сине?” „Пијемо шкотски виски,” слегах раменима. „И вама љепше пиће које муљају од јечма, ражи, овса, кукуруза чиме смо ми хранили стоку, него ракије од онако плаве шљиве, жуте крушке, румене јабуке, па кајсије, дуда, дрењине...? Нека вам је Бог на помоћи, дражи вам туђи бућкуриш од свога рајског пића,” опет се прекрсти. „Што се онако наждерасте да бљујете око куће?” „Па веселили се,” једва превалих преко језика. „Нико од мене није виши волио ракију и веселје, али се за деведесет година никада

нисам укокао да бљујем, човјек мора знати гдје је црта иначе не би био човјек. Да си се ти онако унередио, тачно бих те се одрекао.”

Не издржах даље, него некако истетурах из себе, одох у шталу и легох на сијено, али цаба, Новица звоца ли звоца те шта ће ти сестри она бесукња, те што ће ономе минђуше у носу, те што је онај онако ишарао врат, те коговићка је она цура, знам ли ја да је она никоговићка и да није за нашу кућу, знам ли ја да је њен прамдјед подвио реп и побјегао са Вучијег дола... Не знам када сам и како успио заспати. Мјесец дана нисам улазио у собу и када сам коначно поново ушао, нисам могао прадјед погледати у очи. Тачно ме излуђе, кљуца ме, да простите, у здрав мозак. Да ми је наћи некога да га носи себи и са оном кубуром са Скадра и Обилића медаљом, добро бих платио. Не да ми човјек да слободно дишем, да будем модеран и савремен, да будем прави Енглеz или Американац - истетовиран, издепилиран, нафуран, нафиксан... да будем онако као сав нормалан и прогресиван свијет... Спасавajte, људи, ако Бога знате, ако ви не помогнете никад од мене човјека!

Огњен ТОДОРОВИЋ

МАГДИМ Д.О.О.

Ваздух је мирисао на пепео, била је касна јесен. Да је у овом граду било птица, сада би се сјатиле и тако најавиле зиму. Увлачио сам главу у рамена и подизао крагну када сам у даљини видио металну таблу на којој су се, корозијом оглодана, разабирала слова F – O – N – T – A – N – A. Погледао сам Крњу и он ми је ћутке потврдио да смо стигли.

Осврнух се око себе. Ни трага било каквом покрету, а камоли неком водоскоку, само старудија и крша, у углу наслагане дјечје играчке и гајбе пива. Учинио ми се да и Крњо тешко подноси ову пустош, па сам од њега погледом затражио сагласност да уђемо у кафану. Прамен тишине помијешан са мирисом мемле дочека нас унутра, у неком виду предсобља. Тај први дио кафане *Фонтана* био је пуст, испуњен брижљиво распоређеним жељезним столовима и столицама. Под, поплочан мермером какав се може видјети у провинцијским домовима културе из седамдесетих, даваше просторији још сабласнији дах пустоши. Та се просторија завршавала зидом од ламперије који је водио у садашње оквире *Фонтане*. У другој просторији било је мало свјетлије и топлије. Свјетлост је у највећој мјери допирала од великог телевизора који је био постављен на један од столова. Испред њега, за истим столом, сједио је власник кафане Цвико и пунио филтар-цигарете дуваном.

– Цвико, дај двије!

– Жена ће... – рече Цвико и не погледавши у нас.

Тада се из неке бочне просторије промоли прво глава, а онда и остатак ситног тијела. И женица и Цвико су били ситни и толико замишљени да је изгледало да их та замишљеност сваког часа све више умањује. Ипак, муж је био нешто веселији – на моменте... Жена нам донесе двије ракије и ми их почесмо пити у тишини.

Наше присуство је било довољно да га привуче и он се

врло брзо појави на вратима.

– Ено га Пљескавица! – рече Крњо, а онда се окрену ка њему. – Како ти сваки пут знаш кад ја дођем?

– Не знам ја – одговори тихо крупни човјек доброћудних очију – потрефи се ваљда.

– Шта ћеш пити, Пљеска?

– Пиво...

– Радо, донеси пиво Пљескавици...

– Само нам фали Мишо Каубој – рече Крњо сјетно.

– А ко зна, можда и он дође... – огласи се Пљескавица на то.

Прича се прекину. Мишо Каубој није дошао то вече.

Гледао сам у тог непознатог човјека, сав лик му је био у благом осмијеху, али су очи одавале навале дубоке туге. Изгледало је као да ће сваки час заплакати, али је тихи глас био подешен тако да саговорника засмије. Питао сам се ко је он и да ли ћу икада бити сигуран који од ових двају утисака више говори о њему. Крњо га је много волио, иако га ни сам није схватао до краја. Већ ми је помињао тог човјека, говорио је да је Пљеска „наш Дел Бој“. То је човјек који је промијенио много занимања. У једном тренутку био је један од најбогатијих људи из краја, али га то није задовољавало. Отворио је роштиљницу на углу код школе и убрзо је продао за неке ситне паре које је нови власник радом вратио за пар мјесеци. Није се покајао – важно је да стиче, а не да има. Стицао је, али никад више није имао. Куповао је и продавао свашта, од аутомобила до тегле пекмеза, без неке стварне зараде. Крњо ме због Пљескавице и довео у *Фонтану*, знао је да ће он доћи и сада је било потребно отпочети разговор, али то није ишло лако. Ћутали смо и пили раскрављени топлотом и безгласном свјетлошћу телевизора на столу испред себе. Чисто да прекинем тишину која је постајала тешка, упитих газду зашто се кафана зове *Фонтана* када нигдје нема фонтане нити било какве воде. Цвико нас опет и не погледа, али се овај пут не помучи ни толико да упосли жену која се, очито, бринула о свему што се дешавало, или што се није дешавало. Пљескавица скрену поглед ка мени, поглед који се никад није мијењао, и рече: „Није ово *Фонтана*, јер се негдје расипа вода, а овдје се, пријатељу, расипа живот“. Тада се Цвико окрену и уприје поглед у мене. Учинило ми се да хоће нешто да каже, али је убрзо одустао од тога и обратио се Пљескавици.

– Онда ти отвори кафану и назови је Нијагара.

Пљескавица се некако дјетиње насмија не мијењајући израз лица.
– Ја сам, Цвјетко, отварао фирму, *Магдим* д. о. о. Магла и дим...

– Је ли то било прије или послје роштиљнице? – добаци Цвико уз пригушен кикот.

– Чујем да си купио неки мерцедес, Пљеска – рече Крњо.

– Јесам, ено га испред куће...

– Добро изгледа – опет подвали Цвико.

– Добро изгледа, али не може да иде, треба му пола сата да се помјери с мјеста...

Он то рече тако да смо се сви морали насмијати, а потом опет заћутасмо.

– Ово ти је наш нови професор, дошао код нас да ради – Крњо опет отпоче разговор показујући на мене.

– Благо ти се нама... А и њему... – огласи се Цвико.

– Немој тако, Цвјетко, што момка одмах препадаш? – Пљескавица стаде у моју заштиту.

– Свако има своју маглу... Ја бих полудио да немам своје магле. А шта је све ово до магла? Магла и дим... Имаш мечку испред куће, мечку која не може да иде и надаш се да ћеш је продати да би кренула код неког другог. И кренуће, други је други. А ја, ја имам маглу. И волим што је тако, јер шта бих ја са мечком и да иде. Био бих сам себи смијешан. Моје да буде туђе и да њега боље служи. Па нека је и лијепа... Важно је, пријатељу, да се не бојиш за себе.

– Добро је радити за другог. Чега да се бојим?

Пљеска ме погледа тужно, као да ме није схватио, али ипак настави.

– Није то тај други... Ово је туђин, а то је гадна сорта. Са друге стране, улога му је иста – да њега нема, не би било ни мене. Од чега бих се ја прехранио, гдје би моје отишло? Надам се ја нечему, надам се да неће нестати мога да се подмирује туђин. Зато купујем, зато продајем. Не бојим се да ми неће ништа остати. То је та магла, у магли не видиш шта немаш, а лугаш напријед са испруженим рукама. Ко зна зашто си ти дошао и на шта ћеш налетити у овој магли. Ја сам на свашта налијетао... Неки дан причам са оним Србијанцем, Особом Икс. Нико не зна одакле је и ко је. Он је узео од мене касетофон иако нема ауто. Дао ми је за њега кокошку. Ено је, кљуца око куће. Не изгледа лијепо, али може да иде. Оде код комшије, тамо ће и остати. И боље, код њега су ситна дјеча. Моја су отишла... И она је отишла...

Разговор се опет прекинуо, али овај пут на чудан начин. Поред нас, између столова, прошла је плавокоса дјевојчица у шареном капутићу, без ријечи помиловала Цвику који се није ни окренуо, па изашла напоље. Нико није ништа говорио чак ни када сам ја питао ко је дјевојчица. Непријатан мук који је нагло завладао прекидало је њено обарање гајби пива, вјероватно у потрази за неком играчком. Крњо је гледао некуд испред себе непрестано пушећи и пијуцкајући, док је Пљеска гледао у грлић флаше коју је зграбио објема рукама, а ја сам се надносио над своју чашу гледајући у њу као у бунар сјеновите воде.

Нађох се у нијемом филму. Ни сам се нисам усуђивао да наставим разговор, мислио сам да Пљеска више неће ништа рећи о ономе што је раније причао. Питао сам се зашто је дјевојчица оставила оволики утисак на све, или можда само на мене. Можда свако од њих безгласно наставља причу коју иначе прича самом себи.

Погријешило сам, нема ту ништа несвакидашње.

– Крњо, хоћеш ли ме превести до куће? – неочекивано се огласи Пљескавица.

– Сједи још мало, није још вријеме да се иде – рече Крњо, а у гласу му са ужасом осјетих неке далеке призвук Ахеронта.

– Шта ти кажеш? – Пљескавица се окрену ка мени...

– Не знам ја, то Крњо зна, кад је коме да се иде... – одговорих му више не знајући шта се око мене дешава, неко смртно магновење или ипак ништа.

– Добро, ако је тако, посједићемо још мало, хвала на пићу...

Први пут озбиљан, Цвику се узмувао око нас, све гласно помињући дјевојчицу која би се могла разбољети, прехладити, све гледајући у нас.

Не рекосмо више ништа, све се врати у првобитни положај. Учинио ми се да је ипак настала нека промјена. Пљескавица се више осмјехивао, на свој начин, наравно. Обузе ме нека жаловна срећа. Пало ми је на памет како сваки човјек воли свој живот, ма какав да је. У праву је Пљескавица, свако има своју маглу.

Пљескавица је онда почео да прича како је син љут на њега што продаје мерцедес, говорио је како син ништа не разумије и не види, испитивао је ко сам и одакле сам... Одговарао сам најбоље што сам могао. То је човјек кога лако прихватиш за свога.

Отишли смо када је Крњо рекао: „Сад је вријеме да се

иде“. На одласку смо видјели како Цвико њежно уводи дјевојчицу у кафану, гледајући у нас као да нас види посљедњи пут...

Ненад ЂОРИЛИЋ

ЧАЈ ЗА ДВОЈЕ

Чвече, пред спавање, скувам чај и поделим садржај у две шоље. Кад уђем у спаваћу собу, шоље спустим на ноћни сточић, једну крај узглавља, а другу на супротни крај сточића, до фотеље. Ујутру, кад устанем, однесем шоље у кухињу, оперем их и оставим на полицу изнад судопере.

Чим склопим очи и навучем ћебад преко рамена да не назебем, она дође. Увуче се кроз прозрачни двокрилни прозор или кроз отвор за вентилацију, никада то нисам тачно утврдио, и седне у фотељу. На себи носи белу спаваћу и ништа друго. Пошто је боса, подигне ноге на фотељу и скупи их испод себе. Увек је благо осмехнута. Кад се смести, погледа у мом правцу и чека да јој се обратим.

- Зашто си дошла? - упитам је.

- Тражио си ме.

- Нисам.

- Јеси, јеси... Зар се не сећаш?

- То је било давно, - кажем ја. Што ниси тад дошла?

- Нисам могла. Није ми се дало. Ево ме сад. Зар ме више не желиш?

Оћутим.

- Сад или онда, - настави она. У чему је разлика?

- Онда сам био тридесет година млађи - одговорим.

- Ето у чему је разлика.

- Нема то везе. Ја сам и даље иста, видиш ваљда.

- Да, сад би ми могла бити ћерка.

- Не лупај, добро знаш да никад ниси хтео децу, господине научниче. А и ваљда си за све те године схватио да срце стари спорије од тела.

У праву је, помислим у том тренутку. На дан када сам јој, додуше телефонски, изјавио љубав, питала је *Добро, ако је тако, колико деце ћемо имати?* а ја сам спустио слушалицу и побегао на

институт. Ипак, сећам се да сам је опет позвао после сат времена и рекао: *Дођи да се договоримо. Сад не могу, одговорила је. Управо полазим на село са родитељима. Зашто си ми спустио слушалицу, господине научнице? Да ли је то љубав?* Било је то последње што ми је рекла. Тог дана, на излазу из града, слетели су у неку јаругу.

У соби остане до пред зору. Не могу да јој кажем да иде раније, не могу да јој кажем да је нема, немам срца. Мало по мало, испричамо се о свему што смо могли а нисмо. И увек, кад крене, позове ме са собом. Не могу, кажем, имам још много незавршених послова.

Ипак, једног дана ћу поћи са њом. Да видим где ће да ме одведе. Да, припијен уз њу, осетим оно што ми је некад давно измакло у трену, а за чим сам годинама чезнуо. Мада, мислим да већ знам где ће да ме одведе. На неко далеко поље маслачка, или крина, склоњено од свих других очију осим мојих и њених, на коме ће ми, знајући да у мојим зеницама више нема суза, лагано руком показати, сунцем окупану, нашу нерођену децу.

До тада, до тог дивног дана, чим ујутру спустим шоље на полицу, одлазићу, као и свих ових година, на институт. Улазићу у лабораторију и заједно са асистентима припремати све што је потребно за експерименте и огледе. Онда ћу се, кад експерименти крену, повући у неки угао просторије, завалити у столицу и чекати.

Чекати да поново падне вече.

Збигњев МАСТЕРНАК

- Наставак из 47. броја -

С'EST LA VIE (ТО ЈЕ ЖИВОТ)*

Возео сам Виктора у његовим инвалидским колицима до моделарске радионице. Успут смо срели Дидиера, који је водио у шетњу неку француску пензионерку. Бакица се изгледа заљубила у тог дебељуцу, јер му је непрестано даривала скупе поклоне. Дидиер се сад понашао као гангстер из Харлема. Носио је златне минђуше и златан прстен, печат- сигнет.

- Почео сам да мрзим свој живот на селу... - говорио сам.

- Момче, ако желиш да будеш писац, онда упамти: каже се “мрзети”, а то што радиш зове се “хиперкорекција”. Вероватно због тога желиш да сакријеш своје сеоско порекло...

- А ви, господине, где сте рођени, у Пољској?

- Замисли, да, у Кјелцама.

- Заиста?

- Моји родитељи имали су мало имање у Лисовој. Радили су на тој земљи својим рукама. Сећам се да сам им помагао у пољу.

- Ви сте били пољопривредник?

- Само немој да говориш о томе Пжмеку, јер ће се изнервирати. Убеђен је у то да смо живели у Пољској као грофови. А сада живимо у принудном изгнанству.

Кренули смо у моделарску радионицу. У њој су била два морнара. Господин Виктор је градио моделе авиона. Сви остали су их монтирали. Међу детињастим старцима долазило је до многобројних свађа. Препирали су се о догађајима од пре неколико година, и опет су наново прекрајали историју: Како би изгледала Пољска кад би се налазила у западњачкој зони утицаја? Лепо ми

¹Превод текста је суфинансиран у оквиру програма SAMPLE TRANSLATIONS © POLAND.

је било да прислушкујем те дискусије, јер су додавале још много детаљних информација мом и тако опширном историјском знању.

- Поздрав људима мора!

- Поздрављамо са неба!

- Шта ново лепите тамо?

- ЈУ-864.

- Зар опет? Истог онаквог какав вас је некада утопио?

- Није утопио, већ погодио. Морали смо да бежимо, нагутали смо се воде, али ипак успели смо. А како је твој „супермарин спитфајер“? Хоћеш ли напоскон одлетети у њему, стари мргуде?

- Дао бих све за то. Неколико последњих година живота за један дан младости и лет у мојој машини.

- Реци, млади човече, ко је убио Сикорског?

- Којег Сикорског?

- Држите ме! Не знам, којег? И ми смо се за вас борили - одбрусио је Маријан.

- Да сте се успешно борили, вероватно не бих овде морао радити - противречио сам.

- Совјети су убили Сикорског, и због тога смо изгубили... - Малевич је почешао врх своје ћелаве главе.

- Британци. Да, они су криви... - инсистирао је Маријан.

- А ја сам чуо да су то Пољаци урадили. Ма, то је тренутно без значења... - мрмљао сам, јер нисам волео напомене. Третирали су ме као дете. Био сам дете у односу на те старкеље.

- Ниси у праву, млади човече... - викнуо је Виктор.

- Ако већ мораш да радиш ту, онда да знаш да смо пре пола века изгубили. Иако смо дали све од себе, ја у ваздуху, они на води, разочарали смо...*C'est la vie, mon Dieu, c'est la vie.*

Извадио је из кутије модел „спитфајера“.

- Ово је Бадњи поклон за мог унука Mathieu. Матеуша, једноставно речено.

- Модел је скоро па готов... - приметио сам.

- Треба уложити још доста труда, док не буде готов. Стићи ћемо до Бадњака.

Сео сам уз сто и посматрао како господин Виктор ради. Непрестано је имао неке потешкоће са којима је храбро излазио на крај.

- Када сам примљен у ваздухопловну школу у Денблину, био сам најсрећнији на свету. Приближавао се крај августа тридесет и девете године. Били смо тада, пред само лето, на последњем

логоровању, на аеродрому у Уленжу.

Узео сам своје папире и све сам пажљиво бележио. Касније сам оставио господина Виктора у радионици и кренуо у шетњу по свежем ваздуху. Био сам утучен због ситуације у којој сам се налазио, сигурно сам имао тужно лице, јер када сам срео госпођу Љиљану на степеницама испред Старачког дома, одмах је упитала:
- Зашто ти је тако суморно лице? Опет те је господин Виктор изнервирао?

- Не, данас је годишњица смрти моје мајке.

- Можеш да будеш сигуран у то да одозго све пажљиво посматра.

- Мислите да је тако?

- Наравно. Уради све што можеш да би твоја мајка била на тебе поносна. Када би био мој син, ја бих била.

Захваљујући њеним речима расположење ми се побољшало. Али само на тренутак.

Са посла сам кренуо у антикварницу у центру Орлеана. Радио је ту један Азијат средњих година. Ушао сам међу редове књига. Моје краљевство. Сам сам га изабрао. Да ли, заиста, ту припадам?

Извадио сам из врећице “Књигу ходочашћа ... “ и уручио сам је старетинару. Посматрао је пажљиво брошуру.

- Па, онда? - постајао сам нестрпљив. - Купујете?

- То је невероватно! Заиста!

- И онда, купујете? - био сам све више нестрпљив, посматрајући нервозно све околу.

- Не...

- Због чега?

- Немам толико новца да вам платим за ову књигу колико она заиста вреди...

- И шта сада?

- Мој колега станује у Паризу. Идите код њега, он ће то од вас откупити. Ево вам његова адреса. - Написао ми је податке на цедуљици и ја сам изашао.

Видео сам, кришом, како старинар подиже телефонску слушалицу и неког зове.

КАФАНСКЕ СЦЕНЕ

Пијуцкајући пиво седео сам уз шанк у кафани у којој је радила Рената. Моја девојка ми је пришла. Присеђао сам се

тога како нам је било у Шамону. И како сам онда ја био конобар. Допустио сам јој да побегне не плативши рачун.

- Хоћеш ли још једно? За посебне госте цене су снижене...

- Могу испити још једно.

Поред мене је сео неки антипатични Арапин који је до мало пре кружио по кафани.

- Чуј, да ли је та плавуша твоја девојка?

Погледао сам га преко кригле.

- Лепа је, зар не?

- Прелепа да ради у кафани...

- Исто и ја мислим. Али за сада није ништа боље пронашла.

- Управо сам ту због тога. Могао би јој некако помоћи.

- Па, онда?

- Могла би да ради у мом салону за масажу... - полизао је језиком пиво са усана.

- А кога би требала тобоже да масира? Тебе, свињо дебела?

Испљунуо сам, прскајући га, неиспијено пиво Арапину у лице. Почео је да галами. И истовремено да се бори са мном, али сам био јачи и окретнији па сам га бацио на под и почео га млатити песницама. Дотрчало је неколико Арапа.

- Пусти га! Убиће те! - повикнула је Рената.

- Дебела арапска свињо!

- Смири се! Бежи кући. Превише си попио!

- Мораш да напустиш овај посао!

Неколико љутитих Арапа бацило се на мене и покушали су да ме изведу из кафане. Један од њих био је Самир.

- Потребне су нам паре! Заборавио си на то? - потрчала је према мени Рења.

- Продаћу књигу господина Виктора! Имаћемо тада доста пара!

- За сад имамо само за живот, из дана у дан!

Буквално сам избачен на улицу. Само сам још чуо како власник кафане виче на Ренату и прети да ако се опет ту појавим, биће опуштена са посла.

Из кафане сам кренуо на посао у ноћну смену. Отпутовао сам аутобусом из центра како бих могао негде ближе главне станице пресести на подземну железницу до Lailly-en-Vala.

У једном моменту чуо сам иза себе убрзане кораке. Успорио сам да би ме тај неко сустигао. Био је то Леон. Пролазио је поред мене равнодушно, као да ме не познаје, и, након тога, се задржао и

погледао ме у лице.

- Какав састанак, Пољачићу... - запалио је цигарету и држећи је у устима, и заврнуо рукаве од кошуље. - Па, како ће да буде? - био је бесан.

- Ма, шта ће да буде? - Размишљао сам о томе да ли ћу успети изаћи на крај с њим. Био је виши од мене, изгледао је пуно јачи. Али, ја сам низ година играо фудбал и знао сам како изаћи на крај са много снажнијим и тежим противницима.

Леон је закорачио напред и испљунуо је цигарету испред мојих ногу.

- Брига ме за те ваше шкриње - исцедио је кроз зубе. - Пронашао сам бољи посао. Опет је закорачио према мени. - Платићеш ми за то!

Изненада сам приметио двојицу жандарма. Леон их није видео - спремао се за тучњаву.

- О чему се ради? - упитао је жандарм у тренутку када је Леон према мени упутио први ударац. Поклонио сам се и погледао жандарме.

- Ништа - настојао сам да будем смирен - онако, тренирамо ноћу...

- Само без авантура! Обојицу ћу да одведем тамо где не желите да будете! - запретио нам је и други жандар, а онда су отишли.

Леон се охладио. Насмешио се:

- Добар си - промрљао је. - Требало је да се жалиш власти, да пријавиш како сам ти претио.

Слегнуо сам раменима. – Шта је требало да му кажем?!

- Разговарао сам са шефом. Можеш се вратити на посао када хоћеш. Нећеш зарађивати мање него пре.

- Ништа не разумеш - зарежао је. - Радило се о томе да се извуче што више. Могу сам да све носим и да заузмем добру позицију. И могу то да радим ваљано. Сам знаш - узео је цигарету и запалио - од мене зависи живот моје породице...

- Рекао си да си пронашао бољи посао.

- Немам ништа... Тако сам рекао јер нисам никако хтео да ме сажаљеваш...

МОЈ ГРЕХ

Ујутро сам пошао да посетим господина Виктора. На вратима сам срео двојицу полицајаца. Господин Виктор је седео на кревету и плакао. Прелиставао је албум са старим фотографијама.

- Шта се десило? Зашто су долазили полицајци?

- Пронашли су га ... - вриснуо је.

- Кога?

- Пжемека.

Нисам ништа схватио, само сам гледао тог сломљеног старца.

- Комшије су обавестиле полицију. Пжемек се обесио у своје стану. На Бадње вече. На столу су биле разбацане фотографије из детињства и младости. И отворена флаша пића. И писмо: "Не могу више да издржим."

Ћутао сам потпуно изненађен. Осећао сам кривицу.

- Мој мали син. Тако вољен - гледао је фотографију. - У последње време нисмо се могли разумети. Викао сам дуго на њега због те глупе књиге... А на крају сама се пронашла...

Ћутао сам.

- Ваљда сам био лош отац.

- Дали сте све од себе.

- Премало, момче.

Изашао сам из собе господина Виктора и назвао Ренату.

- Зашто си тако тужан? - одмах је по гласу осетила моје лоше расположење. Ретко сам га показивао. Осим тога што нисмо имали превише новца, а пред нама је било много посла и обавеза, ипак ми се чинило да све иде добрим путем. Испричао сам јој све по реду. Рекла ми је неколико топлих речи, али морала је да се врати на посао. Ја такође.

ИСУСОВА МАРИЈА

Пробудио сам се преливен хладним знојем. Рената није била код куће. Звао сам је, али није одговарала на телефонске позиве. Ходао сам.

Стигао сам кући и чекао Ренату. Заспао сам. Пжемек ми је дошао у сан. Појавио се тобоже црни демон. Осмехнуо се као суманут, са неким победничким узразом на лицу и уручио ми је написану ситним, као дечјим рукописом, цедуљу. Узео сам ту цедуљу и почео да читам:

Пробудио сам се преливен хладним знојем. Рената није била код куће. Звао сам је, али није одговарала на телефонске позиве. Ходао сам нервозан по соби. На крају сам отишао покуцати на Маринина врата. Отворила их је поспана.

- Марина, јеси ли видела Ренату? Није се вратила навечер?
- Проблеми у рају? Моја врата су за тебе широко отворена...
Мануо сам нестрпљив руком, а кад је Марина почела да буде насртљива, лагано сам је одгурнуо. Погледала ме је бесним погледом и затресла вратима.
Трчао сам по улици. Неони су мигали злослутно.
Утрчао сам у кафић где је радила Рената. Пришао сам конобару који је чистио локал.
- Затварамо ...
- Тражим моју девојку, Ренату.
- А, то си ти. Недавно је била и разговарала са Самиром, али у једном тренутку била јој је мука и изашли су на свеж ваздух.
Изашао сам из кафића. Сегнуо по телефон и назвао Артура.
- Извини, што те будим, али дошло је до проблема. Тај пиздоња Самир негде је одвео Ренату и не могу је пронаћи. Дођи и помози ми да је пронађем.
Искључио сам телефон и крену сам да трчим око кафића, провирио сам у оближње улице. Напокон сам наишао на Самирове распадујуће кола. Од стране возача није било никога. Отворио сам задња врата. Самир је скидао панталоне. Рената је била несвесна, са повученим хаљином према горе. Гаћице су лежале поред. Самир ме је приметио.
- Ја њу волим!
Заглушио сам га ударцом у главу. Тукао сам га ко суманут. Када је стигао конобар, такођер Мароканац, ударио сам га у прса из полукрета (добра школа након продужетка утакмице у околици) и вратио сам се Самиму. Напала су ме њих двојица. На сву срећу стигао је Артур и заједно смо обесхрабили Мароканце. Опет сам скочио на Самира.
- Претућеш га и затвориће те у ћузу! - Артур ме је додирно, што ме је смирило.
Обојица смо одвели Ренату у Артуров ауто и одвезли је у болницу. Након неколико сати нагло сам се појавио у лекарском кабинету - разговарао сам са хиндуском госпођом доктор.
- Да ли јој је та стока нешто урадила?
- Вашој девојци су дали дрогу за силовање. Нема трага да је наступила нека пенетрација. Звала сам већ полицију у вези са овим случајем.
- Сјајно. Вољан сам поднети изјаву.

- Постоји нешто важније од тога.
- Да, да ли има нешто важнијег од тога?
- Знаш?
- Рената је већ неколико седмица у другом стању.
- У другом стању? То није могуће!
- Ја сам гинеколошкиња са двадесетгодишњим стажом, врло добро знам тај посао. Мало је времена за абортус...
- Абортус?! Нема никаквог абортуса! - викнуо сам. Био сам у шоку. Желео сам да негде побегнем, али не знам где.

НОВИ ЖИВОТ

Неколико дана били смо сви заједно у стану Артурове породице. Нисмо се могли вратити у наше место, Самирови земљаци су га сигурно пратили и посматрали.

- Чим добијем плату, одмах путујемо.
 - За Пољску?
 - Још не знамо. Сигурно ћемо морати нестати из Орлеана. Могуће је да ће Самир покушати да се освећује.
 - Па онда, где ћете отпутовати? За Париз?
 - Не знам о томе још ништа. Знаш, Рената је у другом стању.
 - Па, честитам ти, стари!
 - У овој ситуацији... Имамо доста проблема...
 - Али имате једно друго, то је најважније. Биће све у реду, веруј ми!
 - Нисам био уверен у то.
 - Можда ипак отпутујете за Пољску... - као да је саветовала Марисја.
 - Не, не могу, у дуговима сам, главу ће ми скинути, не питај ко - објаснио сам тужан.
- После неколико дана скупио сам довољно храбрости да изађем из Артуровог стана и одем по своју зараду - отишао сам у Старачки дом по последњу плату, и потом до канцеларије директорице.
- Момче, па ти си добро радио. То је твој поштено зарађен новац - уручила ми је коверат.
 - Само, како да се опростим са господином Виктором? Спријатељили смо се.
 - Тешко је поднео смрт сина. Лоше му је.
- Изненађено сам је погледао.
- Јутрос се баш лоше осећао.

Напустио сам биро и потрчао.

- А твој новац? - пратио ме њен глас.

Трчао сам пуном снагом. Баш у тренутку кад сам се тамо појавио, из Викторове собе излазио је фратар и још неки радник из администрације

- Момче, седи са мном накратко. Видиш сад да је лоше са мном ... - замолио је Виктор.

- Доћи ћете себи, биће опет све у реду.

- Време је, момче, за мене, немам куд да идем... - задремао је. Након неколико тренутака се пробудио.

- Пжемек, узми ме за руку...

- Али...

- Не, не љути се, дете. Помиримо се. Опрости старом тупану што сам се на тебе љутио. Али заиста мораш нешто променити у своме животу. Одакле ти уопште та идеја да дижеш руку на себе, то је лудост! Злоћудно момче. А где је Анцеј?

- Анцеја нема.

- Никад није ту кад је највише потребан, као и обично. На мајку се уметнуо. Али ти си ту, Пжемићу. Волиш ли ме, дете драго?

- Да, тага.

Испустио је држећи ме за руку.

Сахрана је обављена на гробљу поред Старачког дома. Господин Виктор је сахрањен међу својим колегама. Испратило га је само неколико особа. Био сам са Ренатом. Анцеј је стигао са породицом. Након погребне церемоније кренули смо са Викторовим сином до канцеларије директорице Љиљане.

“Све приватне ствари и уштеђевину наслеђује син Анцеј. Унук Матеуш колекције авиона...”

Мени је припала колекција књига. На самом врху стајао је обиман том “Књиге и ходочашћа пољског народа”.

Анцеј је на то слегнуо рамена.

- Ма боље је и то, него носити кући толику истрошену, стару хартију.

Био сам дирнут - знао сам да је та хартија веома важна с обзиром на материјалну и нематеријалну вриједност. У гомили књига пронашао сам свој рукопис, а у њему цедуљу на којој је, са подвученим ускличником, била исписана моја успомена коју сам пронашао у Викторовој соби, а која се односи на “Књиге народа и ходочашћа...”

У Артуровом стану показао сам ову, за мене, гомилу блага Ренати.
- То је велика лова! Можемо ово продати и вратити се у Пољску!
Али најважније је ово!

- А шта то?

- Препоручено писмо које је господин Виктор упутио пољском издавачу.

- Читај!

“Поштовани господине, пре неког времена потврдио сам своју спремност за издање мојих успомена. Међутим, то може мало и да сачека, јер сад молим да се упознате са стваралаштвом младог писца који вам доноси ово моје писмо.

С изразом великог поштовања - мајор Виктор Малевич.”

Били смо обоје пресећени. Пољубили смо се. Нежно сам је помиловао по стомаку.

У томе тренутку зазвонио је мој мобител.

- Тао, царе - одмах сам препознао глас Кинг-Тигриси из Вроцлава.

- Да можда немаш важне информације за мене? Извини, што се тек сад јављам, али ретко улазим на онај е-маил.

Упитао сам га да ли и даље жели дограбити Зиму, а он је потврдио.

Епилог

Нешто мање од годину дана био сам обучен у мантију - овај пут на улици Монте Казино у Сопоту. Опет су немачки старци убацивали кованице у кутијицу поред мојих стопала. Недалеко на клупи седела је Рената, љуљајући дечија колица и наше мало синче - Викторче. Нисам морао да радим тај посао и на овакав начин, али урадио сам то више сентиментално, за наше француско путовање. Након “посла” одвео сам породицу у ресторан. Успут смо прошли поред књижаре, а у излогу се видео мој првенац, књига “Нек живи слобода”.

- Одломци из романа “Јадничари” -

(Превела са пољског језика Олга ЈАЛИЋ КРОВИЦКА)

ПЈЕСНИЦИ „БАГДАЛЕ”

У овом броју часописа објављујемо пјесме чланова Књижевног клуба „Багдала” из Крушевца: Вељка Стамболије, Љубише Ђидића, Верољуба Вукашиновића и Милана Вучићевића.

Вељко СТАМБОЛИЈА

ПЈЕВАЈ МИ НЕШТО О БАНИЈИ

Пјевај ми нешто о Банији, селе,
О Банији ми пјевај, роде,
О Банији родној груди, крушна мрво моја,

О Банији крвавој кошуљи пјевај, рано моја,
Мада ми до пјевања није
Да бар сузу пустим, селе,
Јер бојим се, роде,
Да ћу је заборавити
Јер страх ме је да ће срце
У туђини отврднути
А никад тврда срца нисам био, крушна мрво моја,
И никад се Баније нисам одрицао, рано моја.

МОСТАР

П ао је Мостар са Старог моста
Хладна га Неретва мртваг избадила
Баш код манастира Житомислића
У Пребиловцима га оплакаше
У пратњи *оловних облака*
У којима су умрле Мостарске кише
Житељи Жељуше, Врапчића,
Раштана, Виховића, Бранковца,
Шеховине, Бјелушине, Ортијеша,
Баћевића, Ходбине, Житомислића

И кренуше са *поља убогих*
У нади да ће пронаћи долину нову.

Љубиша ЂИДИЋ

СОНЕТНИ ТРИПТИХ ЗА МИЛЕШЕВУ

ЛАСТЕ

Пре осамсто година у Милешеви,
нежне монахиње у чудној строгоћи,
забраниле ластама улазак у цркву,
стрепећ' од тајних ластавичјих моћи.

Шта је Милешева за једну ласту,
може је подићи у врх саме звезде,
тамо где су и друге црквене сестрице
што се под сводом Србије гнезде.

И Бели анђео одвећ давно мери
кад ће се одшкринути царске двери
да заигра с ластама к'о што давно није,

јер су и ласте птице божјег рода
угнеждене тајно испод светог свода
у милешевској милости Србије.

КИША

Пада киша на Милешеву
у овој години, у овом веку,
да ли из срџбе или из милоште,
опет нас спира у исту реку.

Пада киша на Милешеву,
да л` исто киснеш и ти, брате,
да ли је тамо већ дош`о Ноје,
да л` им опрашташ то што не схвате.

Нама је добро под овим кровом,
овде се к`о Немањићи сви братимо,
штићени куполом и златним словом,

ал` док историју поново схватимо,
ми опет грешни и у овом веку,
спирани, спирани одосмо низ реку.

ПРЕЉА

еа западне фреске свете Милешеве
сиђе Божја преља због српског рода
и расу пређу, повесма пут плеве
и свилу плаву од небеског свода.

Уз иглу и конач Мајчица Пречиста,
постави разбој, чиграсто вретено,
да краља Владислава изведе пред Христа
да жар-време истка давно запретено.

И одежду Савину златом засу,
чак закрпе по Србији ма где да су
приши, цепајућ' свилену парчад неба,

и с Белим анђелом до касне доби
крпила, крпила к'о свака мајка што би,
јер много закрпа за Србију треба.

Верољуб ВУКАШИНОВИЋ

ЈАТА

*М*инуо дан је и ноћ се хвата,
На мене слећу сморена јата
Гаврана, чавки, чаме и сете,
Не могу крила да ми полете.

Слећу с Косова, с Газиместана,
С Ловћена, Чегра, са Стражилова,
Са Зејтинлика, и са свих страна,
У кљуну носе оловна слова.

Долећу као у ноћној мори
Сви албатроси и невермори,
Лабуди црни, голуби сплина,
Весници тајни страшних милина.

Слећу с читанки, рима, вокала,
Ода, поема, песама, збирки,
Несталих нада, свих идеала,
Минулих страсти, веселих свирки.

Стоје на жици, лебде у етеру,
Кљуцају пчеле, скачу по воћу,
Рију ми мозак, кљују ми јетру,
А ја их храним, дању и ноћу.

ГОЛУБОВИ

Вриге су лаке к'о измаглице
Кад на кров куће долете птице.

Пар голубова, ил' нека рода,
Најлепши дар су са плавог свода.

Ваздушна бића, крилати створи,
Стоје на крову где су ти двори.

Ту се митаре, гугучу, гучу,
Радости пређу кроз вече сучу.

Нешто ћућоре, шта ли то раде?
Кљуном се кљуне и гнездо граде.

ИСПОВЕСТ

Нисам умео да живим сасвим,
А живео сам, и, хвала Богу,
Надам се још ћу пре него заспим,
Али да живим сасвим, не могу.

К'о чврсти сонет, увек у грчу,
Римама спутан у тешки катрен,
Док други цмокћу, гугућу, срчу,
Сабијам себе у дистих ватрен.

На једну страну вуче ме глава,
На другу страну воде ме ноге,
А страст у срцу не испарава,
У души скупих уздахе многе.

Одвезујем се када сам везан,
И сабирам се када се пружим,
И у пијанству сасвим сам трезан,
И сасвим сам сам и док се дружим.

Нити да души пронађем квартир,
Нити да течем земаљско благо –
Помало грешник, помало мартир,
Живим свој живот, како му драго!

Милан ВУЧИЋЕВИЋ

ОДУСТАЈАЊА
(кратка фуга)

1.

*у недостатку идеја, без икаквог
прелаза...*

Не кријући од будућег читаоца
да ми се те ноћи, током читања,
одједном, јавила жеља да
Гогољевог Акакија Акакијевича
и ја ошине погледом,

замахнем песницом...

„ и, откуда то, заиста, откуда то? “

...

или, присећам се како сам смишљао
чудне вежбе током самотних шетњи...
стварајући у машти слике небеских
тела и црних рупа у силовитом
недокучивом кретању

дакле, са тим покушајем осећања Страх
и Бесконечности још радосније бих улазио
у јесењи брезик... корачао по зелено-златним
хрплицама или их благо шутирао удишући
све слатоснији новембарски ваздух...
као какав добро прокрвљени талог
давних човеколиких тишина
у себи...

Андреја ВРАЊЕШ

ЦЕР

Из даљи видим како с небом се спаја,
страшног боја круна,
мртве душе збраја у корену стаса.

Под њим време сања,
слобода отвара себе у жишци,
у тишини састанака, размаху ветра, менуету класја.

Овде је радост рода пала,
изишла из песме ратарске, из загрљаја,
кренула према вечности и у њој заспала.

Миран лепотом изнад завијутка реке,
прича причу, откопчава тајну,
још једне кржаве бајке, као светлост сјајну.

ДИНАРА

Њезину сам светлост давног зорја срео,
радовао се, у њу клео,
волео је и понео,
упознао и дознао,
да ја без ње нисам цео.
Вратићу се једног дана,
заобљени камен бео,
бити део оних страна,
као некад бити цео.

Аћим ТОДОРОВИЋ

ПРЕД КОРИЋКОМ ЈАМОМ

Путим ћутњом сузног ока,
на цркву ми слуги јама.
У олтару ноћ дубока,
литургија у ћутњама.

Све мирује пој одзвања -
анђеоски грозде гласи
распојаних Корићана
„Боже спаси, Боже спаси”!

Из ждријела каменога
мук у вјечност вјечну ниче.
Сви са гробом и без гроба
на распетог Христа лице!

Мир безгрешност свету кује,
низ наковањ свјетлост кваси.
Жуборењем псалм се чује
„Боже спаси, Боже спаси”!

Пред Корићком јамом бдијем,
све ми стало у три прста.
Душом плачем, жучи пијем
на распећу са мог крста.

У утроби влажног кама
живи црква и монаси.
Сви смо скупа на мукама
„Боже спаси, Боже спаси”!

АНДРИЋГРАДУ, НА МНОГАЈА ЛЈЕТА

Огњила су дуго у муци небеса -
ужарена лава вијекове клала.
Ројиле се боли на рог од мјесеца,
сливале се сузе под сјенком вјешала.

Ћутале су ране смрћу прапредака,
тајиле све злости крвавих бињиша.
Проповједи древне хришћанских монаха
и акшамске псалме старијех дервиша.

Змијала се Дрина у немиру плача
и похлепом ћуди гутала животе.
Узимала данак испред освајача
дубинама вира, модрином љепоте.

Из земље, и воде, из невиних мука
уздигла се дуга у тапију кама -
чудотворним умом творила је рука
во вијеки вјекова да стољећа слама.

А онда је Дијак васкрснуо сјене,
кам клесан длијетом у небеса пови.
Сазидао здање сред воде зелене
на многаја лјета, Боже благослови!

Здравка БАБИЋ

БЛАГОСЛОВИ СИНА СВОГ, ХЕРЦЕГОВИНО!

У пођи, хајдуче и пјесниче,
свитање зове!
У снијегу гатачком остави траг,
у Билећу о Васкрсу дођи!
Добро пази покрај пута знаке
у Ситници цјеливај јатаке,
и пиши пјесниче...!
У Светој тајни исповјести;
ко ти пише, ко те разговара
од Митрова до Ђурђева дана,
под крилом, сокола, смокве ти шаље,
и вино и маслине да ти сунце сине!
Чека ли те твоја Јефимија?
И док блудна мјесечина сија,
зрело сунце чува у венама,
византијско плаво у очима.
Везак везе златном жицом,
драга над драгама,
жена над женама.
О, Боже, драги, предраги, милосни;
нека буде воља Твоја
на земљи као и на небу!
Помилуј га
рајским нектаром мириса наранџи!
Благослови сина свог, Херцеговино!

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

ТРЕНУТАК

Нисам знала да ме напустио
Мали дио хрскавице у десном кољену
Све док нисам стала на равну травнату површину
Гдје је некад била очева кућа

Не знам
Можда је лоша процјена
Или тренутак када лијева претиче десну
Како би преузела
Унапријед договорена кретања
Знајући да је дошло вријеме
Кад нико ником не опрашта надмоћност

Истовремено Тијело пресвукох у Сунце
Са мрачним епизодама
И оне ми се учинише
Најнесхватљивијим

ПЛАНИНЕ У ТИЈЕЛУ

Посвуноћ поравнавам планине
У тијелу

Иза једног планинског врха
(Којег не могу да се домогнем)
Пада Сунце низ литицу

Равнајући зраке о назубљено камење
Једноставно
Као да у једном бљеску претрчава свој сјај

Ми смо двије цјелине споља засебне
Па је свака у свом тијелу
Са хиљаду прозора кроз које се могу видјети
Разна мјеста

Свјетлија су мени најсличнија и
Лако их распознајем
Она тамнија су нешто дубља и теже
Примјећујем живе у њима

(Тај призор се у мени понавља годинама
Стежући круг наспрам лица свијета који
Своје не види)

Док поравнавам планине
Тамнина између свјетлости лелуја моју кожу
И осјећам као да је увијек била
Незабораван сусрет са свијетом и
Једина могућност
Да се Сунца на литици домогнем

ВУКОВИ

У своје недостижне трагове
Силазе вукови
С планином у зубима
У поље непозвано

Цијелу ноћ
Свијетли мрак вучјим очима

У раздање
Прокријумчаре свој тренутак
И помијешају вилице
С онима који их траже

Слободанка ЛУКОВИЋ

ПТИЧИЦА КОЈА СЕ НЕ БОЈИ ЦАРА-ЛАВА

I

Ја сам непротумачен Живот и тумачен човек
Волим да сам Ружа – жуборим као Вода
Колико сам познато лице – толико сам незнано зрнце
Невидљива сам дирка Васељене за милу руку
Свезвучна Реч и малозвучан Глас међу гласовима
Око сам које се неуморно врти над тамнотом
Ухо сам које чује мелодију у ломљави светова
Струна сам која дрхтури под зналачком руком Љубави
Чувам алем-камен у својој Тајни – не тамним од рђе
Петља сам уз петљу за спој с новом петљом
Знам за стид – знам за част у времену бестидија
Слобода сам која с Бестрахом изађе из Страх
Ја сам жива песма коју мртвородник чупа – чупа
Без милости и резона кад је добио своје Време
И Фалинка сам – не дам да је нађеш – чупам је ја
И потрем је – и затрем је – и обеснажим а она избије
Ја сам Птичица која се – ваистину – не боји цара-лава
Волим грану – круну – небо – спонарица сам и звон
И Одбрана сам живог Зрна Земље и Васељене што не мре
Ја сам Истина која се плаши мрака и лажи – знам пут
И Правда сам колико се може – а може се много
Кажем: на брисаном месту бејаш – сад реци Ти
Реци Ти што ником ниси – реци што ником ниси

II

Ја једем песму за доручак – књигу за ручак
Ја измолим стих за ужину и нађем Љубав за вечеру
Плачем као што Небо плаче из набоја облака
Смејем се када се сусретнем са Смехом и Лепотом

Патња сам која ме заборавља а Живот не заборавља
Крикнем кад ме зла пета мрви до невидљивости
Кад ме зао језик умањи речима: - Гле Тачка
Ја сам Моћ која снагу одмерава „очи у очи”
Јер не зна се ко је ко кад је „цар го”
А цар долази и одлази мирна Васељена памти
И ја учим – замишљам – проверавам и кад спавам
И казујем да болујем док одлазим на оно место
И ја дорађујем – повезујем – одвезујем и знам
Било је оно што је било – било је – било је
Кажем: на брисаном месту бејаш – сад реци Ти
Реци Ти што ником ниси – реци што ником ниси

Никола ЛЕРО

АЛИСА

Ражи, Алиса,
шта ако бих ти рекао да живиш у wonderlandu,
да је све лаж –
твоја шминка, та нова фризура...

Чак и она црвена хаљина,
на коју знаш да сам слаб.
Нема је.

Знаш ли колико је дубока зечија рупа –
је ли, Алиса?
Прати ме и показаћу ти.

Oh, it's like the ocean, like devotion.
Прати ме, бејбе. Deep sea, I follow you.

И дубоко удахни – као што никада ниси,
јер нема назад кад се уђе
у велико плаветнило илузија.

The big blue.
Јеси ли гледала?

Тад је Жан Рено
још имао онај младалачки сјај, зар не?

Гдје си кренула с тим, girl?
Ма, остави ту црвену хаљину!
Тамо гдје идемо не треба ти. Ни та шминка.

Кажи, Алиса,
смијеш ли ме пратити.

ДИГИТАЛНИ ОДИСЕЈ

Пријатељу, не слушај звук сирена.
Завежи се за јарбол својих циљева и иди право.
Вежи се сам, јер ја те везати нећу.
Многи су ми се пријатељи насукали, немој и ти.

Знам, тешко је бити дигитални Одисеј.
Љепота је окрутна господарица, boy.
Ти ниси marinero, ти си capiten. Capiten, capiten.

Не гледај их, брате, стави повез својих пожуда на очи
И добро га стегни, нека боли.
Нека боли, јер ћеш чути ухопарајућу симфонију
Ендорфинских нота,
Које погађају твоју тестостеронску резонанцу.

Либида је дивљи диригент – рекао је Сигмунд.
Али не слушаш ти, пргав си. Ти водиш чопор.
А сваки вођа ослијепи од својих идеала.
Заболе тебе за Домановића.

Љепота је окрутна господарица,
А ти си навучен на смртоносну терцу њених сирена.
Завежи се за јарбол својих циљева и иди право.
Вежи се сам, јер ја те везати нећу.

Моја Пенелопа је негдје са таквим као што си ти.

Трајче КАЦАРОВ

ТРГОВАЦ ИСТИНЕ

Колико истина могу
на светло дана да изнесем,
пита се трговац истине.
Отвара тезгу на пијаци истине:
Истине! Истине! Истине!
Свуда се чује за квалитет и цену истине.
Истине! Истине! Истине!
Нико на пијацу не долази.
Нико за истину не пита.
Жали се трговац
и каје се што му је истина
увек у устима.

* * *

Песма се брзо пише
брзо памти и брзо изговара
песма се брзо чује и обликује
брзо се носи и довикује
песма је као живот
брзо прође
немаш времена
да га запамтиш
да га видиш и чујеш
да га носиш и осликујеш
песма је као живот
увек се заврши пре краја

* * *

Као мали хтео сам да личим на деду

јер је деда био смрт за Тодора
и све друге вампире у улици

Као мали хтео сам да личим на оца
јер је тата био смрт за Крсту
и за све друге шах мајсторе у улици

Сада када озбиљно и строго
према старости корачам
желим да личим на бабу Александру
јер је она била дуговечна

Петко ШИПИНКАРОВСКИ

КЛИЦЕ У ЈУТРИМА

Вечерас над водом језерском
на пространој падини сенка пузи.
Облак, тунел тражи у ноћ.
Из даљине брегови оштрим повицима звоне,
То зов је што носи глас над Светиклиментовом земљом,
сједињено, бесно.
Еј, надљуди,
- у васиони крупне звезде плещу!

Вечерас предвечерје
шири мирис киселих киша,
далеки димови горе
што од памтивека огњишта,
пламењем далеких пожара греју.
Еј, сестро мила, у пепелишту се остаци
трагова испревртаних чеда гасе
док на путевима родног краја,
на срцу ткиво не пусте!

Вечерас,
на сабору, громогласни аплауз утихну.
Завет је разнео проглас – доле лажи,
доле проклета, незасита аждајо,
ти, која уместо шаку, врећу брашна узимаш!
Доле тираниси, доле грбави животе!

Вечерас звезда водиља у мојој галаксији
живо светлуца, наговештава вест!
У распламталом пролећу висибаве, мартинке...!
Прасак мора, која у небеском систему таласају.
Снажна бура, погледај, носи плусак,
живу воду што живот значи!
Напоји жедну земљу -

Нове клице у јутрима ће нићи.
Некима је поглед окренут ка будућности,
док други вуку ногу, заглављени у прошлости.

ОДЛУЧИО САМ ДА НАПИШЕМ ПЕСМУ

Ч предвечерје, под шапатам старих стреха
пред капијама ноћи,
одлучио сам да напишем песму - омиљеној, ненајављеној мисли.

Ископах темељ нестварној појави.
Гравиране сенке устрељеног видика
рађаху се у преплету, формирајући зид живог света.

А никакве вести нису стизале.
Само шути мук глувих корака који ратују на чистини
и љутито лутају у несаници свог немира.

Одлучио сам да напишем песму.
Ослушкивах глас како шета честарима непостојећих стаза,
како бесно урла у галопу и истовремено меко ромори, кипећи у свом одразу.

И угледах на трен –
спуштен дан срушио је дух властите земље, нема јој спаса!
Избављење се на вересију наслућује у ненајављеном тренутку.

У освиту новог дана,
одјекују звона над срушеним звонцима, бубњеви ударају.
Удружени заигравају коло заласку белих зора.

Спуштам завесу на прозору. Невера је везана!
Нови се живот рађа. Покидани су окови неповерења.
Мржњи и злу пресушујем изворе.

ОСЈЕ ВРЕМЕ

П одупрт властитом сенком
ослушкујем сказаљке вучје ноћи
у отегнутој љутој зими.
Пасји нокти заривени у вучијој кожи.
Свеједно, зима пљује бело зрневље
од сивог покривача измрвљено,
као да осе медену погачу пребиру.

Одшкринух улаз јутарњој свежини.
Додирну ме мирис распуцалих цветних пупољака
и улаз распупелих дојки.
Слушам најаве:
Зима ће владати продуженим крацима.
Не марим,
родна земља брижно чува хлеботорце.
Код куће, у старим нађвама, дојиља
од замешеног теста квасац кваси,
пресну погачу на грудима пече.

Из снажних извора прска бистра вода,
као крв из патрљка.
Бесна кобила избацује пену
тражећи склониште свом дивљем нагону.
Из свега осмех.
На пергаменту
ситно дете ситне сузе рони.
Осје време.
Свеједно вејавица навејава.
Поново се спрема таласање невремена.
Јутро се буди!
Спуштам завесу јутарњем расањивању.

СКИДАМ ЗВЕЗДЕ

Ноћас се, у тученом лонцу котрљаш, сну мој!
Једна по једна,
ваљају се, разигране у пепелишту:
нада и велика лаж;
ружичастим сванућима –
снови булазне;
потчињени барони
вавилонском царевином кумују.
Остављају пустош у руинираним јутрима.
Пагани и слепи мишеви раскрајају платна;
изворишта пресушују,
у гори кости у пепелу играју,
као урна која плови Гангом.
А ја, остављам поруке.
На закрсталом Пиреју
глуви друмови ричу.
Рађа се дан. Звезде скидам.
На пространој ливади бљесци.
Из тог зла ничу моји ратници.

ОДРИНА¹

Подигле су се завесе замрачених стреха,
пробудили су их потиснути ластари
разгранате лозе, тражећи нови простор,
нове путеве за свој род.
Пробудили су се ластари – птице
времешних јата разгласје чине:
„Дајте слободу, доста је окова забетонираних видика!
Доле укљештености и „зуба мржње“....
Пробудите се страже завејаног виногорја,
птице црнокљунашице зобљу вам незрело грозђе,
и потискују неке тамне обешене облаке...”
Отежали дремеж. Сан се надвио над одрином.
И стрехе утонуше у нове снове.
Навалише црна сценарија глодара,
мрак се спустио на урамљену одрину.
Зима, студ! Лоза је подсавила ластаре,
мрачна тишина је обавила одрину
чекајући нови јутра, ново пролеће
и повој нових ветрова.

(Препев са македонског на српски језик Снежана АЛЕКСИЋ
СТАНОЈЛОВИЋ)

¹ Одрина – начин гајења винове лозе уз дрвену или металну конструкцију, која се пење и шири у свим смеровима, у циљу стварања природне заштите од сунца.

Киро ГЕРАСИМОВ

САН

У сну мисли-луталице
Силазиш низ зрак месечине
И лепоту сањаш
Звезда ти слетела у косу
Сећања призиваш
Тонеш у сан са небом у очима
Са звездом на челу.
Кроз игру те
У сновима тражим.

СЕЋАЊА

Товорише ми:
Хајде у сну - у белој ноћи
Да вратимо сећања
Њима ветрови
У походе долазе
Њима са чежњом у мислима
Од смрти да нас одвоје.
Љубих те у мирису ветра
У укусу калинке
У даху срне
Силно те љубих.
Од сна и смрти
Хтедох те излечити.

ТАЈНОВИТОСТ РЕЧИ

Застадох пред иконом
И покушах разумети
Тајну записаних речи
И нико то ни приметио није.
Запитах се која ли је то
Чудесна мајсторска рука
Оплеменила простор.
Вратих се опет у прошлост
Сам у манастирској тишини
И у зраку осетих
Уздахе анђела.
У мени је одзвањала
Тајновитост речи
На икони записаних.

Грујо ЛЕРО

АФОРИЗМИ

Имамо излаз, само су решетке уске.

Истина је осјетљива као беба.
Стално је морате умотавати.

Није успио да буде прва виолина у оркестру,
али јесте - задња рупа на свирали.

Русе не могу оптужити за прање новца.
Они перу рубље.

Изгледа да плата долази из породицишта.
Добијемо је након девет мјесеци.

Ако је породица основна ћелија друштва,
онда је брак - ћелија за појединца.

Нови директор способнији је од претходних.
Већ првог мјесеца у предузеће је увео: рад, ред и род.

У посљедње вријеме осјећа се недостатак капа:
мало-мало, па неко искочи пред нас са чарапом на глави.

Онај што је живио од данас до сутра – умро је јуче.

Имао сам среће са штампањем нове књиге.
Тражио спонзоре, а јавиле се све саме спонзоруше.

Еви свака част.
Она је прва преврнула лист.

Суживот се увукао и у брак.
Сад жена и ја живимо једно поред другог.

Милоје ВЕЉОВИЋ

АФОРИЗМИ

Наша радничка класа хомогенија него икад. На послу су само чланови или симпатизери владајуће партије!

Хронологија мога успеха ове године иде овим редом: свастику сам запослио преко куме, куму преко прије, а прију преко партије!

После бурних историјских ломова, потпуно смо заборавили Алију Сиротановића. Изгубио се у маси нових сирочића!

Некада сам после посла могао да радим на црно. Сада не могу зато што ми је на послу тако!

Рационализовали смо власт на свим нивоима. Имали смо радничко самоуправљање, а сада једног самоуправљача!

У новом систему вредности једна народна изрека изгубила је смисао: Ко ради, не боји се глади!

Наша потрошачка корпа попримила је нови облик. Могли бисмо
је звати цегерче!

Радничка права наших радника су уравнотежена с променама
система. Ради се дуже, али се пензије користе краће!

Почео сам већ да размишљам о летовању. Двоумим се да ли ћу
код родитеља у родни крај или у тазбину!

Био сам и ове године на сајму намештаја. Купио сам само
улазницу!

Жена ме често збуни својим питањима. Неки дан вели: „Знаш ли
ти, мужићу, која је разлика између оклагиге и чешагиге?”

Далеко смо догурали са сузбијањем криминала. Стерали смо га у
ћошак!

До појаве нове власти био сам атеиста. Од када је она дошла,
сваки дан се молим Богу!

Кажу да нам корени сежу далеко. То се може видети и код сваког
контејнера!

Владари наших виђења ресетовали су нам слику. Вратили су нам
отписане!

Нашим контрастима никад краја. И ако смо наоружани до зуба,
пуцамо у празно!

АФОРИЗМИ

Писма нико не шаље, а коверте сви примају.

Радимо десет послова, да купимо три оброка.

Узоран грађанин редовно надрља.

Сви имају тарифу. Такав је систем.

Док су нас роде слушале, деца су нам била једно другом до ува.

Једно злато од човека није добило посао, већ брат од тетке!

Крајем месеца бројимо ситно до плате. Ситно бројимо и кад
плату примимо.

Завршили су школу. Сада се уписују у свеску за вересију.

Кад су трошкови репрезентације у питању, многи бране боје наше
земље.

Одакле водиш порекло? Одакле се иде трбухом за крухом!

Не могу да преболе што нису на функцијама. Недостаје им
имунитет.

Афористичари не штеде никога. Само речи!

Афористичар не помиње имена, јер се у афоризму сви препознају.

Скресаћу им све у брк. Рекох себи у браду.

Диљан БЕНЕВ

ПРЕВЕДЕНИ АФОРИЗМИ

Убили га дискретно и сахранили тријумфално – да не би изгледало да су га убили!
Чист посао!

Умјетност је попут жене. Мораш јој се у потпуности одати.

Лишен је своје индивидуалности. Ничега није лишен.

Књижевност је памћење беспаметних покољења.

Подсвијест је човјека претворила у највећег роба.

Брже би нестали као народ, него као завист.

Непримјетни имају највише ожиљака које не примјећују.

Сатира је гњевна негација човјековог пропадања.

Очи безочја немају очи.

Не постоје незамјењиви људи зато што постоје непромјењиви.

Неки људи живе за књижевност, други живе од ње.

Мјерна јединица за човјека: Човјек на човјеку.

Величина је у малом, чим је велико у њој невидљиво.

Природа није наклоњена сатиричару. Ријетко му да за право да се
такав родио.

Јесте слободан. Не зависи од самог себе.

Природа је одреаговала глобалним загријавањем.

Он је велики оптимиста. Вјерује у будућност самоубиства.

Ропство је попут добро извјежбаног пливача. Чак и кад хоће да га удаве, оно ће опет испливати.

Величина Ханибала пролази кроз смрт Картагине.

Мрачњаштво рађа и крупне мисли. Као искупљење!

Трагично је бити криминалац. Новац не можеш потрошити.

Неке болнице – нечије Голготе.

Демократија је женског рода. Силују је тоталитаристи.

Политика је инкубатор безличних манипулатора.

Велики је пас у човјеку. Ни пас га очувати не може.

Доброга је у лудачкој кошуљи.

Под гиљотином су сви једнаки.

Као џепароши краду један другог – јер су писци.

У свом безобразлуку је као под заштитним знаком.

(Превео са бугарског језика Иван ТОПАЛСКИ)

Давид КЕЦМАН ДАКО

ПОМАЛО ЋЕ СВЕ ТО ПРОЋИ

/ Путем у нигдину, у празнину. Или: Кад од туге и звона занеме/

- Чувај себе од греха и не буди повод туђем греху.

- Нећеш се спасти ако сам себе спасаваш док други због тебе падају у пропаст.

- Бог је крајња мета свих грехова. Све стреле које управљаш у живот људи, или на свој сопствени живот, падају на Бога. Стрела остаје у Богу, а рана у твом срцу.

- И док год се стрела из Бога не извади, рана у срцу не може зарастати.

- Тако је недвосмислено дејство греха.

Ваистину, даље продире грех људски него мисао људска.

(Николај Велимировић: „Мисли о добру и злу“.)

Страдалнички пут, а то је само један у мноштву од знаних и незнаних, у оваквом светлу до сада књигом неосветљеног, суновратни пут Срба - држављана Мађарске мобилисаних да се боре против људи истог рода, истог им имена, тиме усмерених за поход правцем којим се стиже до самопогубљења. И ево велике фреске, а њоме и мноштво призора који и споља и изнутра осветљају судбине Срба – страдалника, у првом реду оних са тла Мађарске, некад велике и тако злосрећно моћне Аустро-Угарске Монархије. Тих смерних, свом народу и својој вери беспрекорно оданих православних хришћана родом из Сентандреје, Будима, Пеште и Баје, из Ловре, Калаза и Помаза, Српског Ковина, Чобанца и Чипа... Срба од Печуја, Белог Манастира, Бијелог Брада, Даља и околине им, као и оних широм Бачке, анектиране Босне и Херцеговине... У туђим униформама и са дубоким осећањем националне и верске припадности, а под истом, такође њима мрском заставом, међу првима у ратном, зверском и бесомучном

походу моћне европске силе на малу, балканским ратовима-невољама већ исцрпљену Србију, а потом и на другим ратиштима и стратиштима на путу према Русији, у Галицији, Украјини, Пољској... Први светски рат - доба стравичних понижења, апсурдне погибелји, све за туђи рачун, а себи само на велику муку. С великим страхом најпре од апсурдног биолошког нестајања, трајном зебњом од људског посрнућа и поринућа у бездани кал, у живо звериње благо, како да се у околностима изазваних ратним (з)бивањима сачува најпре биолошко биће, а у њему и све друго што човека чини човеком достојног свега вредног, а надасве достојног оног првотног, у себи праисконског? Оног што га је и довело да макар и на трен буде листак ил' само титрај, само трепет на истој оној лози од прапретка чијом светлошћу бивамо жар, искра од живота и за живот? Како чувањем себе при неизбежном сучељавању са злом истовремено од себе сачувати и оног другог? Са знањем себе не починити грех свесним кршењем већине од десет божијих запосвети, међу првима и оне која у рату делује и апсурдно „Не убиј!“? Самоодбраном у трену пакленом како сачувати своју лозу и свој род, минули, садашњи и будући? И како са теретом почињеног греха, догоди ли се, (пре)живети време иза рата, а бити без наде, тиме и без животног жара, без осећања себе вредног живота, како без душе? Све су то упитности које Драгомир Дујмов (Сентеш, 1963, Република Мађарска) аутор романа *Јесејево стабло*¹ директно и не поставља, али и саме искрасавају као одблесак страве у ратним догађањима, јер ехо су зверских призора који су такви да сугеришу мисао натуралиста да је „човек човеку звер“, као и став егзистенцијалиста по којима сви ходимо ивицом понора, те „ако ја не гурнем тебе, ти ћеш мене“. По њима - зло је неминовност. Таквог је тематског оквира и од таквог садржајног дејства незнате нам истине и ово дело изазваног великом енгимом: Каква ли само може бити судбина припадника малог народа, у овом „случају“ српског, чија је земља-матица од моћних сила обележена за директног подстрекача великог ратног огња који ће запалити готово цео свет? То нам се догодило после видовданског атентата у Сарајеву 1914. године, одјеком слободарског хица младобосанца Гаврила Принципа на престолонаследника Франца Фердинанда,

¹ Драгомир Дујмов: *Јесејево стабло*, Задужбина Јакова Игњатовића и Српска самоуправа Ержебетвароши, Будимпешта, 2017.

односно, по објави рата после одбијања Србије да прихвати крајње понижавајући, обезљујући аустроугарски ултиматум.

Такве и њима сродне упитности о смисаоности ратног сукоба због различитости у припадности по било којој основи, читалац и сам себи поставља. До њега стижу све време током развоја главног приповедачког тока који се и у роману „Јесејево стабло“ Драгомира Дујмова заснива на његовом, иначе, устаљеном и добро знаном прозном концепту: на упливу краћих или дужих рукаваца у главни прозни ток; на коришћењу свега оног што ће главнину централног сижеа повезати са оним што је догађањима предходило и вековима уназад. Тиме аутор истовремено указује на свој став да ништа на овом свету није потпуно ново и не догађа се први пут, свака случајност је искључена а „нови догађај“ само је наставак, или потврђивање већ виђеног, доживљеног. Речју, све је нечим важним и непролазним у себи трајно повезано, све је међусобно условљено. Све, па и зло у човеку, у народу, које се повремено само примири, или начас посустане, те се чини да измиче ако се већ занавек не уклања и не ишчезава пред тихом и далекосежном добротом. И у тој постојаности сучељавања добра са злом, сукоба, али и прожимања светлости са тамом, једно је од оних битних чворишта овог прозног ткања што је од сплета оних нити од којих бива и на којима почива вечност, нити које су једнако и од добра и од зла.

Прича је ово о судбини једног човека, Србина, аустроугарског каплара Жарка Ристова, али и о трагедији једног народа, који у ратном вртложнику бива она „сламка међу вихорима“. Толико сугестивности и присности, уз оно што је на страницама романа „Јесејево стабло“ са свим својствима универзалности, не би, међутим, било без коришаћња легенди, многих предања из давних времена. У њима покаткад и комичних догодовштина у којима је слово о обичајима из баштине српског, али и других, сродних нам словенских народа, Русина, Украјинаца, Руса понајвише. Све је то од значаја за дело оваквог наума и ширине опсега. Причама о народним обичајима и веровањима, о фолклорним елементима игре, о ношњи и о ритуалима у којима су од непролаза сачуване успомене на стару веру, на потиснуто, односно скривено паганство, Дујмов успева да најверодостојније предочи свеобухватни идентитет, односно ментални склоп како свог српског, православног „ловранског света“ тако и других

народа. Од свега тога је ова и дуга и широка, често и носталгична, надасве болна и историјска и документарна повесница. Сва је, дакле, од разноврсних а у једну целину вешто уплетених прозних садржаја који из разних епоха, са различитих праваца стижу до истог „разбоја“ на којем настаје тканица непребола из времена Великог рата (1914-1918). Повесница не само из једног ратног лудила, из једног памтила, него из свевремена, из многих ратова и подела никад завршених.

На страницама *Јесејевог стабла* мноштво је, а највише српских имена. Понекад је то само узредни, кратки помен некога „ко се ту на трен затекао“, једном и никад више, а таквих је, што је такође својствено овом аутору, знатно више него ли потпуно уобличених ликова који су у самом средишту макар и епизодних збивања. И небитно да ли су мање ил' више знани или незнани, све су то имена људи који су некад и негде заиста и постојали. Писац Драгомир Дујмов до њих, као и до „додатних“ прича из тог времена које му недостоју стиже коришћењем велике и тематски разноврсне грађе пронађене, као и регистар имена, којекуде, да би их потом све у главни ток велике приче о ратном путешествију Жарка Ристова вешто, што значи с мером, изнова, али сада књигом у сам незаборав увео, у једно велико повесмо уплео. Захваљујући понајвише таквом методу темпоралног укрштања, односно сливању свих споредних рукаваца у главни прозни ток, *Јесејево стабло* израста у роман-реку и бива великом панорамом, драматичном тканицом-повесницом о малим и пред самим собом, некад, тако незнатним, тако обичним, али и људима пуних живота ма колико им то у време земног трајања би дато. О малим људима којима је, као и сваком другом иоле нормалном човеку/народу, без деобе по било којој основи, по националној, верској припадности, или идеолошком опредељењу, стало најпре до слободног живота и до рада у миру, па како другима тако да је и њима. Ништа више, ал' не би да им је (н)ишта ни мање. И да у том, вековима поновљивом стравичном трену у времену смрти, кад се при ломовима на „глобалној сцени“ по нечијем злом науму сав свет помрачи, па се изобличи и, неминовно, у ђавољи амбис суноврати, Србин, ма где био, није свима и за све увек „загарантовани кривац“! Са било које стране света у котлу нечастивог да се нађе, да није сваком за свашта прва и загарантована мета! Увек, свуда и сваком на нишану. Тако им би у свим временима, посебно у добима ратне катаклизме.

Таквој, дакле, ратној тематици, и таквом прозном концепту до крајности је примерен сиже дела *Јесејево стабло*.

Роман остварен у форми прозног мозаика сазданог од већих, тематски разноврсних поглавља повезаних тако да је свако и надаље „прича за себе“, али уградњом бива и једно од постојаних стубишта, незаменљив ослон при творби у потпуности складне романескне целине. Свако од четрнаест поглавља потпуно је тематски заокружена етапа у развоју догађаја везаних за животни, понајвише ратнички пут централног лика. Избегнимо реч јунак, јер то Жарко Ристов ни сам не жели, нити му је уопште стало до јуначења, до некаквог ратничког тријумфа над другим, до херојства баш нимало. Аутор је све учинио тако да, понајвише менталитетом, буде типичан представник Срба који вековима живе у садејству са другим народима, као у Кули вавилонској, с другим културама на тлу некадашње Угарске, типичан Србин „из прека“, са панонског тла, свим ветровима, па и оним студеним „мађарцем“, увек немило, без иоле сигурнијег заклона, свакојаким злу изложен.

Сваки одељак је у знаку предочавања оног најбитнијег у погледу ширења и продубљивања романескног збивања које се, иначе, одликује и занимљивошћу, понекад и хуморношћу, на пример, при сећању Жарка Ристова на минули живот, на доба детињства и младости, кад се одлазило на славља/велике бучуре, присећања на догађања уочи избијања рата. У причама о страхотама, зверствима на ратиштима, попут оних у Срему, Мачви, Добруци, веома је изражена и склоност, умеће овог аутора да језгровитом формом новинара-ратног извештача предочи реалност догађаја, оно суштинско у његовој драматичности. Уз новинску форму (начин на који се пише вест, проширена информација са ратишта, а тек извештај ратној команди, или репортажа са бојишта, роман је у највећој мери написан стилем класичног приповедача. Треба ли бар напоменути како је, уинат свим назнакама реалистичности догађања, највећи део приче, ипак, плод фикције? Како је то прича о војнику који иде са ратишта на ратиште, или га заробљеног одводе из једне у другу земљу-недођију, с краја једног (европског) на крај другог (азијског) континента, све уздуж и попреко, како друкчије и да се „испуни“ прича о животу човека доведеног у безизлаз, у ту муку да не може да утиче на правац свог кретања кроз то време које ће, кад све мине, ипак, бити само његов живот? Ту је и разлог, донекле и оправдање, што је већи део овог романа-

повеснице и са садржајем који је написан у форми путописа. Но, о било којој прозној форми да је реч, да ли у форми, односно стилем новинског извештача, ратног репортера, мемоаристе, етнолога, фолклористе, документаристе, често и у стилу писца склоног творењу надреалних, па и метафизичких, езотеричних, лирско-медитативних, или ониричних призора, битно је да је у целовитој причи само оно најнужније, осветљено и за наук нам трајнији дато а написано је понајвише говором обичног српског и буњевачког света у Угарској/Мађарској, као и у Бачкој, диваном који није само „из оних времена“, са „оних простора“ и „од оног света“. Једноставно казивање, народски, дакле, веома присно, сугестивно, покатакд прожето ироничношћу а више на свој него на туђи рачун. С тога се при читању често и стиче утисак као да то уопште и није нараторска фикција, већ казивање које је неком управо у том часу (часу читања), изречено с поверењем. Као да је цело „Јесејево стабло“ изистинска, а не највећим делом „само“ измаштана прича.

Занимљивост тим пре већа садржана је, уз све друго, и у томе да све о чему и како пише овај аутор мирног, лаганог хода и дугог даха, или је непознато, попутно скрајнуто, стављено на маргину, или тек донекле и „однекуд ал’ недовољно знано“, те је и као тема за причу, а тек за роман, до сада остало неискоришћена. Јер, кога су пре Драгомира Дујмова, а уз њега, само у погледу сродности по тематици, и писце Предрага Степановића (1942) и Петра Милошевића (1950), такође врсне и ововремене српске прозаисте из Мађарске, кога су тако и толико занимале удесничке путање Срба са тла Мађарске? Никог толико, а још мање – никог на такав начин! Једва да је узгред само понешто и споменуто, овлаш, можда, тек додирнуто, док је то у роману „Јесејево стабло“ централна тема.

Удесност сагледана, доживљена а тако и читаоцу уверљиво и дочарана, као свељудски пад у амбис од безумља. Као посве засебна, односно јединствена повесница о младом човеку, Србину из Ловре, до сада књигом још тако неоктривеном/необелодањеном кружницом, при ходу најпре оном рајском путањом (сећања Жарка Ристова на рано детињство и безбрижну младост, све до мобилизације и присилног одласка у рат), а потом и о ход пакленом, ужасном ратном путањом од Ловре и Српског Ковина, до вешала и до клања по Срему и Мачви, стравичних призора одмазди над српским живљем у Шапцу и околним местима првих

ратних месеци, кад „низашта оде човек“; доиста стравични пут до Голготе, и своје и колективне, која је свуда и свачија. Истовремено, след је то многих прича везаних за живот човека који се отима посрнућу и потонућу, почев од детињег запањујућег сучељења са призором на фресци, која на зиду храма у Српском Ковину, кад се без икаквог предзнања о Јесеју, прапретку Марије Дјеве, тиме и прапретка Исуса Христа, запитао шта је и откуда је све то пред његовим оком као и вековима уназад. Из Јесејвог левог колена ниче лоза, на сваком листу лик неког њему незнаног светитеља, а из дуге беле браде писмена од такође незнатих му слова.

Прозна, понекад и лирско медитативно дубоком емотивношћу прожета ниска видних и невидних (оних што су у души) догађања, а ехо су, болни одраз свих људских суноврата на том страхотном путу пространствима „разастрим“ на три континента, широм распамећеног света, а све у доба „владавине рогатог, нечастивог“. И било где да се дене тај ковинским „чудом занет вечити дечак“, у њему трајни (само)захтев: Увек и свуда бити човек са својим националним и верским идентитетом, са својим моралним начелима, не изневерити ни себе ни другог, не поклекнути и усправан (ст)ићи до оног изворишта праисконског са сном о повратку, тамо где га неизмењеног лика чека Јесеј. Бити усправан и свој и поново, миром у души, прећи преко оног прага где ће, попут Антеја, додиром завичајног тла изнова стећи снагу за живот. При том и по цену властитог живота, увек бити на ивици понора, али и без несносног терета који настаје свесним чињењем греха! Отићи у рат и вратити се своме дому и својој лози, тамо где ће сваким буђењем бити спокојан и посве сигуран да је „само“ човек, ал’ онај што је с душом детињом: дечак-ратник-хришћанин, који је и под теретом злом испуњене мркине, с вером у моћ доброте и наде, одолео свим искушењима, падао али се и подизао настављајући пут у светлост. Спасење би и у магичном сну: као, крилима орла прелеће меридијане. И тако успева да га ни један ветар не одува у правцу и самог средишта вртложног зла одакле му, почини ли свесно и сам грех, никад даље не би било ни пута, ни повратка. Јер, зна, давно му од претка речено би: погуби ли под силама зла све људске оријентире, поништи ли својим грехом сва начела по којима се као мирски или дубоко верујући човек-хришћанин непрестано равна, „изгубиће власт над духом својим“ и биће „град разваљен, без зидова.“ (Јованова посланица).

У таквом знаку је и сва ова по много чему необична повесница о волшебнику, Србину из Ловре, најпре аустроугарском каплару, а касније, по избављењу из руског ропства и приступању у редове Српског добровољачког пука, и поднареднику, који са многим родољубима, не само из Мађарске, него и са припадницима других словенских народа (било је три пука са око шеснаест хиљада добровољаца), из Русије иде на Солунски фронт. И не би то било тако далеко и толико мучно кад би се до „тамо далеко где цвета лимун жут“ могло, као крилима птица, даљинама преко света. Само срцем и пречицом, право и што је могуће пре. Напротив, путује се дуго и с прекидима, кад возовима, кад бродовима, после свих мука у Галицији, Украјини, Пољској, после ропства у Русији, преко снежних Карпата... Путује се, као да је туристичка, а не ратна маршрута, преко ледом окованог Сибира, Далеког истока, Манџурије, Кине, Индије, Цејлона, до обала Жутог мора... Кад и како коме српска ослободилачка мисија „одзвања у уху“, или како то у погледу стратегије, или у зависности од тренутно владајуће идеологије (то је и доба слома руске царске династије и превирања током Октобарске револуције, доба ломова старог и успостављања новог светског поретка, нове поделе интересних сфера), кад и како та путања и динамика кретања српских добровољачких пукова у том трену коме одговора. И потврђује се стара истина да невоља никад не иде сама, већ у јатима. У ствари, права и потпуна истина, која указује на сву апсурдност рата као и на сав бесмисао човековог пута кроз такав пакао који је, најпре, пакао на земљи. Пакао Жарку Ристову се показује/открива посредством једног од, иначе, пет мистичних снова на које током читања, а тек анализом овог дела, ваља обратити посебну пажњу: *„Те ноћи је сањао мрачне одаје и велика гвожђем опточена врата од дебеле храстовине. Покушао је да их отвори. Напрезао се, сав у зноју. Једва је успео и да их одишкрине. Када је коначно успео, иза њих се појавише друга врата. Жарко крену даље. Наставио је мукотрпну и исцрпљујућу работу. Редом је све отварао. Трајало је то целе ноћи. Иза свих увек тешких врата низале су се исте, празне и мемљиве одаје. Учини му се као да се врти све у круг. Сва врата, згрози се Жарко, воде само у нигдину. У слепу празнину.“* Да, рат је велика лудница, поента је овог дела, паклена лудница у коју човечанство стиже поведе ли се рогатим-слепим вођама. Метафорички (призор масовног слепила на Солунском фронту) Драгомир Дујмов крајем дела

ставља акценат управо на такву поруку чија најдужа и најчvrшћа нит, попут реке понорнице, протиче испод наслага од мноштва призора на страницама овог дела које читањем доживљавамо као глас против безумља, против свих нељудских разграничења, против осветништва, мржње и слепила којим се зло најобилатије и храни и увек изнова подјарује, подгрева, те бива тако жестоко да се и Богу најпокорнијем причини како се и сам и Он од свега тога негде скрио. Толико је од стравичне ратне јаве далеко да до њега, до самог Бога, не допире ни паклени пламен, ни крик очајника.

Таквог садржаја, са таквом сугестивношћу у казивању о животу у времену ратном, времену од свих најнесигурнијем јер је све у њему најжешћем злу изложено, роман „Јесејево стабло“ је у сваком погледу потпуно аутентично прозно остварење ширег опсега. Може се окарактеристати и као историјски роман, тематски јединствен у савременој српској прози. Са полазиштем је у ономе што се некад и негде збило и што писац увек поткрепљује аутентичном грађом зналачки пронађеном у архивским ризницама, преузетим са страница мемористике, ратних извештаја са листова старе штампе, из летописима, преобликованих тако да је тешко (а и чему то) разлучити шта је документ, а шта фикција. Шта је јава, а шта мучни сан из којег ни буђењем Жарко Ристов, актер и сведок, нема разјашњења при оној упитности „позајмљеној“ из старе зен - приче о дечаку који је сањао да је лептир и буђењем не знаде ко је. Да ли дечак који је сањао да је лептир, или је то лептир који сања да је дечак? У овом случају, да ли је то буђењем младић – ратник који сања да је соко, или то соко види младића срећног што је после свега остао човек? Који је, свеједно да ли је човек или птица, коначно и сâм пред својим ликом у огледалу изнова у подношљивом и у себи разазнатнијем обличју. Дакле, у физичком и у моралном погледу потпун и свој, па као да је и сâм попут бар једног од оних ликова са медаљона на Јесејевој лози која ниче из прапредачког колена. Јер, од свих греха у злу могућих, би одбрањен.

Ломећи се од немила до недрага, али држећи се искључиво оног што му је т(р)ајни духовни пртљаг од немерљиве важности, уз благодетна сазнања о вредностима и свих других народа које је војниковањем-ратовањем-робовањем-путовањем изблица сагледао и током четири године страдалног странтовања многе непознанице о њима спознавао и у себе упијао, осећа да је уз све

невоље истовремено и на великом добитку, а на само са теретом губитника са неисцељивим ожиљцима, оним што су једнако и на телу и у души. Повратком Јесеју, преласком преко оног прага храма у Српском Ковину који га и самом вечношћу неоскрнављен увек чека, бива срећан управо зато што није отрован заразном мржњом и преживљеним злом на том путу од Ловре до Голготе, од Голготе до Ловре. По избављењу из пакла Великог рата успева да стигне под небо завичајно и да чистог образа и мирне душе може да пређе не само преко „пакленог прага“ до мира и до слободе, већ и до лика прапретка, Христовог и свих у вери Његовој. До оног коме је и кад би тамо негде далеко, с привидом да је и Богу иза леђа, да је напуштен и од свих заборављен, увек и без сумње и у најгушћој тами без остатка био приклоњен.

Централни лик „Јесејевог стабла“ надасве је човек са незгаслим, живим жаром у себи и отуд му и такво име Жарко, име отворене, јасне симболике, Постојан и жаран у својој вери, свим њеним захтевима привржен, те вере достојан и јест. Отуд и такво такође симболично породично име - Ристов. Макар да је и на Чепелској ади, ал' Јесеј Жарку Ристову увек би пред оком, па и тренем помрачења, кад пламичак свеће начас згасне. Где га све не би, али оста човек изнад сваког зла захваљујући не само срећи, него управо тој и таквој безостатној привржености у следу начела још у детињству, у завичајној Ловри од предака научених, од најближих му у аманет датим.

– Држ' се земље да те ветар не однесе! - сећа се и кад год је томе и време и место и самом себи казује речи свог деде по оцу, баштована ловранског са коренима из Трнова, у Бугарској, Донче Ристова. – Све је крхко и пролазно. Новац, куће, серсам, марва... Било да наиђе каква поплава, пожар, или нека друга стихија – једино земља остаје. Веруј у Бога и у земљу коју ореш, копаш и обрађујеш. Она никад неће нестати!

У јеку најжешћих борби, као што беху оне у Срему, у Шапцу, или у Добруци, под топовском канонадом, или при борби прса у прса са Русима, после рањавања и боравка у лазарету (болници), током предугих годинама ропства, бивања међу људима друге расне, националне и верске припадности, не губи наду. Не посустаде ни у жељи за повратком, јер из тихе даљи до њега увек стижу речи његових небесника, са лозе оне родословне-предачке. Најпре реч мајке Босилке: *- Не силити се, сине! И никог не убити!*

То није људски! При наредби која туђим језиком би тако изречена да и за само срце уједа, гласом/режањем зверињим тако прожета да и здрав разум разједа, спас му је и поглед у небо одакле пристижу мудра слова старог Велемира, деде му по мајци: - *Ништа не радити по мери овог ђаволовог света!* Кад се и сва васељена од зла, од погибелне туге помрачи, кад у виделу и невиделу, у ратном чују и нечју све бива тако као да ни човека никад и нигде више више и нема, са лозе родословне, као и са оне Јесејве, стижу само њему у том трену чујне речи утехе и охрабрења за наставак усправног хода, достојанствено, чистог образа, мирне савести, речи које увек са исте стране до њега стиже гласом оног првог испред себе. Од оца Јордана Ристова: - *Помало ће све то проћи! Добар је Бог!*

Жарко Ристов соко-човек и огледање по Јесеју, који је прапредак свих с вером у Христа, старац из чијег левог колена ниче невен-лоза, биће је које би увек, па и у времену смрти, да ходи сунчаном страном живота. Страном вечно постојаног добра и мелемне лепоте. С вером у другог којег љуби колико и себе самог. Са сећањем на пређени пут, успео је да сачува дечака у себи, оног који и верује, али и који се увек изнова чуди свему оном шта и како, колико и докле може најпре да види, да сагледа, да разуме и у себе да упије. И не било како, него оком и срцем оног који је прошао обе стране живота и - обе преживео. Отуд му треном повратка Јесеју, изласком из храма и при слободном уласку у свој живот и такво осећање људске среће. Попут оне детиње радости при буђењу у освит новог дана кад зна и ко је и одакле је, куда и како даље. Отуд и захвалност оном судбинском, спасоносном трену када је у раном детињству, о слави / бучури, на фресци у храму Српског Ковина видео магични приказ са ликом прапретка у средишту и погледом га занавек упио у свој вид, у срце своје, те не изневери човека у себи. Мало ли је?

ДРАЖЕСНА ПРЕДСТАВЉАЊА СИТНИХ ПОЈЕДИНОСТИ

(Мирјана Штефанички Антонић, *Вез рађен руком моје мајке*,
Прометеј, Нови Сад 2018)

Стихови који ваљају грудвице злата...
(Чеслав Милош)

За ли поезију или прозу треба тумачити, односно о њима писати или их једноставно треба читати, тешко је просудити. Занимљиво мишљење о томе својевремено је имао нобеловац Иво Андрић:

„Свашта сам слушао и читао о стваралаштву и ствараоцима у уметности, и увек сам се, право да кажем, чудило откуд то да се та велика и стална жеља, да се говори и суди о умјетности, јавља код људи који уметност не разумију и не воле... они узимају њено тумачење у своје руке, да јој они одређују природу, прописују законе и постављају циљеве... пишући бахатне есеје и замршене теорије. То су природни непријатељи уметности и рођени противници уметника који збуњују читаоце, а често и уметнике саме.“¹

Па ипак, унаточ томе радикалном мишљењу великог писца које није без основа, држимо да је потребно говорити о ономе што други напишу, јер се тиме на умјетничко дјело скреће пажња. Тиме сам се руководио када сам преузео обавезу да кажем нешто о новом пјесничком рукопису Мирјане Штефанички Антонић, поготово у времену када је читање поезије у кризи и када се ни пјесничке збирке нобеловаца штампане у тиражима од триста примјерака не могу распродати.

И поред неоспорне чињенице да је пјесништво у кризи, пјесник Стеван Раичковић сматра да је то само привид, те поезију пореди са изумирањем неке питоме врсте или ишчезавањем

¹ Иво Андрић, *Знакови поред пута*, ИП Рад, Београд, стр. 134.

племенитог плода „на које је свет, откако зна за себе навикао“. Увјерен је да је она уткана у темеље човјечанства и да „има неки свој тачно одређени повесни и цивилизацијски значај, па и неко своје какво - такво место чак и у нашој циничној савремености, упркос томе што се о њеном постојању и присуству не размишља много јер се она не опажа у свакодневном животу на начин на који се не опажа ни ваздух који сваког тренутка удишемо, нити осећа сопствено здравље све док га још увелико имамо...“²

Ауторица пјесничке збирке *Вез рађен руком моје мајке*, у једном своме писму казаће: „Пишем из љубави и унутрашње потребе и надахнућа још од основне школе. Цео свој живот!“ додајући да је с’ радошћу и нескривеним задовољством дуго и брижљиво радила на овој збирци својих нових и старих необјављених пјесама, у које полаже наду да ће бити прихваћене од стране читалаца.

Мирјана Штефанички је рођена и живи у Новом Саду, граду чије је име било и остало синоним за културу. Живећи у таквој средини морала је понијети нешто од тог позитивног духа. Многи су у тај град долазили и из њега одлазили са различитим звањима и знањима, с’ чим су у својим срединама правили каријере, а она, радећи банкарски посао, у своме родном граду, била је и остала опсједнута љубављу према поезији, што сама потврђује: „*Јесам посвећеник лепих речи... Лепота је у писаној речи. У уметности. Само истинска љубав и лепота могу победити. Уметника не сме ништа да спутава. Не треба да дозволи да мисао уништава снагу воље... Оловка је моје оруђе и оружје. Вичем! Желим да пишем. Толико уживам у томе. Стално!... Када би било другачије, нестао би најбољи део мене.*“

У њеним пјесмама провијава штимунг старог градског језгра Новог Сада, духовност Матице српске, зеленкаста патина древног Петроврадина и нешто од давног жагора с’ његових уских улица, те свјежина прастаре кошаве с дунавског шеталишта. Поред тога, она се доима и као трубадур неког давно прохујалог свијета са периферије највећег војвођанског града, а чији је поглед на тај свијет, изражен кроз стихове, необично жив и оргиналан, стил сликовит, језик прецизан и смио као у пјесми „*Лети Паунова птица*“:

² Стеван Раичковић, песник, „Повеља“, Краљево, 2001, стр. 25.

*„Једино корак ка Песми Поете
Елегија тихо у небо нестално зашла
Време не брише што ум не жели
И оста за векове Песник са Песницама да се дружи
Ђурлик нових птића у стихове испеваван“.*

Тај животни миље, који је додирује и узбуђује, изравно се рефлектовао на њено стваралаштво, премда се она кроз написно успијевала удаљити од онога чему је неријетко била присутна, што је проживјела и видјела и што, без изузетка, чини суштину њених пјесама, задражавајући при том угођај, атмосферу и изворне емоције. Али и ненаписано. Код ње је наглашено присутно и оставља снажне утиске на читаоце.

Да би се писала поезија, пјесник треба живјети у свијету који има смисла, свијету коме умјетник може вјеровати, на који се може концентрисати, а онда га тачно и опјевати. Живјети у свијету који се бар неко вријеме неће мијењати и који има разлога за своје постојање. Пјесник треба да вјерује у суштинску исправност свијета у коме живи. То није увијек био случај са свијетом у ком је живјела и живи Мирјана Штефанички Антонић, али и у таквом њему као да је настало концентрисано њено животно искуство, те често с' лакоћом своја запажања кроз смирене стихове, претвара у праве бисере мисли и осјећања.

Закупљена духом чисте љепоте и музиком ријечи, својом дубоко проживљеном поезијом, М. Штефанички пружа читаоцима вишеслојне слике: различите визије пејсажа, стања душе, среће, мистерије породичних коријена, тренутке уздицања и посртања, мољења и корачања напријед. Њене пјесме су врхунац пјесничке инспирације: оживљавање благих успомена на прохујало вријеме, нађену или изгубљену срећу, драму горке истине која је помутила и распршила пуноћу осјећања и снова, размишљања о варљивости свега и чистоте животне радости младих дана. То је поезија која економичном и промишљеном ријечју, посебним ритмом и звуком свједочи о најсуптилнијем унутрашњим пјесниковим осјећањима.

Али, понекада њене пјесме личе и на лирски дневник, односно духовну аутобиографију, са потпуно зрелим стиховима, који сасвим откривају своје блиставо лице тежећи узвишеном стилу. Ти стихови одају дојам смирености и прибраности и дјелују убједљиво и природно. Основна нит у њима је чедност, чистоћа

и блиставост свијетлих боја... одликују их дубоке страсти и интимност тона, fine психолошке нијасе и раскошност пејзажа, великих заноса и ведрих расположења. Свака пјесма ове књиге набијена је животом који искри и који се манифестује сваким њеним стихом.

Пред читаоцима је књига пуна духа која пулсира у времену у коме живимо. Њени стихови су необични и узбудљиво инспирисани бескрајним просторствима љубави, трептајима уморних осјећања која плијене и опијају попут питког старог вина. Све нас то, у овим опскурним и нетрпеливим временима, храбри и открива колико је, упркос свему, могуће подношљиво живљење.

Она је мајстор ријечи које задржавају своју звучност и боју и чак и у најбаналнијим животним стањима успијева да задрже своју свјежину:

*„Узмеш ме за руку
Поведеш ливадама трава
Ван доба...“*

(Мирјана Франциска - У(с)помен Мајци)

У њеним стиховима породица је представљена као „организам саздан од тајних ствари и других који се не виде“, како би то казао велики пјесник Чезаре Павезе.³

У чисто поетском смислу, у смислу примјене метафоре, она се често враћа у минуле дане проведене поред мајке истичући колико воли ту своју прошлост. Способна да увијек нађе одговарајућу и неопходну ријеч. Сјећања на мајку су веома дирљива:

*„Водиљо, драга и предобра моја
Ослањам ти се на руку топлу
Ван доба“*

(Вез рађен руком моје мајке)

Врло топлим и емотивним пјесмама посвећеним мајци са великим почетним словом М и породици уопште, Штефаницки

³ Чезаре Павезе, Бјанка Гаруфи, *Велика ватра*, Лагуна, Београд, стр. 56.

врло модерним изразом исписује родослов своје породице. Пјесму „*Мирјана Франциска*“ написану у спомен мајци, краше и ови њежни стихови:

*„Руке почивају на порубу
Осветљене у неком малом мраку
Зима ти иста као лето
Јесен као голуб плави....*

2.

*Мајко пожелим да си крај мене
Узмеш ме за руку
Поведеш ливадама трава
Ван доба....“*

Пјесмом „*Име моје Антоније*“, враћа се у магловиту прошлост и далеку домовину својих предака:

*„Стигла из прапостојбине украјинске
Са приобаља Дњепра, дубоког и тамног
На северну обалу мора Црног“.*

Пјесникиња континуирано прати ток размишљања о људима и животу, прошлости своје породице и проучавањем властитог искуства којим поткрепљује оно што каже, као, рецимо, у пјесми *Жар у чаури шипка*: „*Ко смо ми кад жар утихне/ Кад огњиште згасне/ Кад лоза свене/ Кад љубав изгори...!*“. У тој пјесми, са поднасловом *Огњиште моје вековима траје*, исписује и ове стихове: „*Уз огњиште породица наша/ Жар је љубав распламсао/ Расуо потомство којем се векови не броје*“.

Тематика ове пјесничке збирке је вишесложна. У њој је ријеч о много чему, понекада и врло хетерогеном што пјесникиња вјешто увезује у смислену цјелину као у пјесми „*Међу дрворедима платана*“, у којој је ријеч о Бранковом Стражилову „*...где руже ветрова ваздухом струје/ И влати траве су најмирисније*“, те Сремским Карловцима¹, *станишту вечно зрелих воћњака и винограда*.

Ни историјске теме, у овој збирци, нису стране поетском стваралаштву Мирјане Штефанички Антонић. Једна од таквих је и пјесма посвећена српској деспотици Јерини Бранковић, коју

је народ, у легенди, неоправдано крстио епитетом „проклета“, вјероватно због напора и тешкоћа који је морао поднијети приликом изградње нове краткотрајне српске престонице - града Смедерева. Због краткоће трајња те престонице, народ је оцијенио да њена градња није била вриједна толике жртве и труда. Град је врло брзо пао у руке османлијских освајача и послужио им вјековима као сигуран одбрамбени бедем према хришћанској Европи. Све је то допринијело да, како се каже у стиховима, лошем гласу ове српске деспотице:

*„Злом те називаше
Проклетом Јерином
Ирино Кантакузин – српска деспотице
Бранковић
(Гости из јужних кула – Јерини Смедеревској)*

Штефанички воли да пише пригодне пјесме са посветом, и живим и преминулим пријатељима, али и историјским личностима и великим пјесницима. Тако ни јубилеј рођења и смрти Сергеја Јесењина није могао бити пропуштен:

*„Двадесет и осмог дана у децембру
На дан када је Серјожа отишао
Оловка ми је застала на папиру
Написала сам заштићену Песму
Незаштићеном Песнику“.
(Зимски кућни запис На Дан када је Серјожа отишао)*

Птице су нека врста пјесничке опсесије код ове пјесникиње њежних тонова. Оне симболизују љепоту, невиност и чистоту живљења, па је тако и са стиховима посвећеним раној, трагично преминулој нади српског пјесништва - Бранку Миљковићу, под насловом *Прхнула малена птица*: „Одлетела фебруарска пахуља/ Са обода Песниковог шешира/ У сузу се претворила.../ Прхнула малена птица/ Из Песникових груди пут висина.../ О, Бранко, Песниче бескрајем/ дугочечни...“ Овом пјесмом она открива Миљковићев утицај на њу као пјесника:

*„Тиха Песникова порука за/на/век
„Птицом осветљени Певач у мени пребива“.*

У „У исплетеној тајни надахнућа“, пјесми посвећеној Душку Трифуновићу, као избјеглици из Сарајева у Нови Сад, односно Сремске Карловце, казује се како он прекраћује тешко вријеме, односно безвријеме горког избјеглиштва, готово свакодневним путовањем возом на релацији Нови Сад - Бар – Нови Сад, јер је, као избјеглица, имао право на бесплатну возњу:

*„Клопарање и пиштање локомотиве на хоризонту
Возови долазили и одлазили...*

.....

*Реч се преобратила у стих
У џепу Песниковог капута
У исписаном нотесу
Строфа у ноти, у ритму, у музици*

.....

И поломљене зраке сунца

.....

*У с/помен креирања сарајевске
Рокенрол школе поезије суштине
Озеленела босанска бујад
У пиеничним пољима Паноније
У исплетеној тајни надахнућа
У „Дугмету бијелом“*

.....

„Пристао сам бићу све што хоће

.....“.

Андрићград је пјесма посвећена градитељском подвигу прослављеног филмског режисера и музичара Емира Кустурице.

„Чим пређоше ђуприју на Дрини

.....

*На камену од очевих корена Андрићев град подигоше
За службу Светоме Сави
Сад тамо невесте долазе и рој се шири“.*

На основу већ реченог, могло би се закључити да поезију Мирјане Штефанички Антонић одликује рационалност и интелектуалност, логика и јасноћа. Осјетљива и отворена, она,

без осуде, нејасности и ирационалних трептаја и тежњи, отворено и поштено казује о хладном свијету који је окружује. Свемоћна хладноћа свијета, обухвата све и продире у све: љубав, друштво и живот, а најјасније у виду кроз мале ствари. Њена лирика, у којој преовладава хуман и рефлексан тон, оригиналним метафорама успјешно дочарава ароматичност друштвеног живота једног времена - невремена. М. Штефаницки настоји да ублажи свирепу истину људског живота, таквог каквог га види. Човјек је усамљен у природи која је потпуно равнодушна према њему, међутим, пјесник није прем њој, и не може то бити:

*„Од плода руменог као крв
У мајчино млеко се претвара*

.....

*Да ли је лепша млада и мирисна
Или зрела и племенита
Да Песника надахне
Путника крошњом заштити
На стаблу испод небеских путева“.*

(Вишиња у божанском вртлу ружа)

Њене пјесме су сигурно изнад њиховог гласа. То није ни чудо у времену и околностима у којим чак ни пјесници не цијене једни друге. Давно је ишчезло вријеме када је у свој дневник Марина Цветајева записала: „Знам да се Ахматова после, током 1916 - 1917. године, с’ мојим рукописним песмама упућеним њој није растајала и дотле их је у торбици носила, да су од њих остали само папирићи. Та прича Осипа Манделштама једна је од највећих радости у мом животу.“⁴

Стил М. Штефаницки је посебан. Чак и непотписане њене пјесме није тешко препознати. Оне су најчешће страсне, живих монолога, немарно неуједначених стихова пуних обрта, а, можда, понекада, пјеснички занесених, али увијек занимљивих и увијек исказаних са великом убједљивошћу и жаром. Као ријетко која савремена поезија, ова је пуна искрене вјере у људску топлину и доброту, каткада, исувише пуна повјерења у људе, у љубав која је

⁴Марина Цветајева, *Неовдашње вече*, Реч и мисао, Рад, Београд, стр. 135.

за њу мост, у чему нема мјеста ускогрудости. Њена се поезија враћа изворима живота, звука, ријечи, слике, што постиже једноставним ређањем асоцијација слика, које продукују најнеочекиваније ефекте и поетске колаже. То је поезија наде и животног оптимизма уопште, пуна ритма, која продире у скривене кутке људске интимае.

За ову збирку пјесма могло би се казати да је дражесно представљање ситних појединости, обогаћено зрнцима злата као што је живот богат недаћама и патњама и увијек заснован на грчевитој упитаности. Неке од тих пјесама несвакидашње свјезине, у који је унијела лирски израз чистих тонова, представљају, не само високу вриједност свога времена, него, надамо се, и трајан резултат у развојојној линији српске поезије.

Свако ко прочита збирку пјесама Мирјане Штефаницки Антонић *Вез рађен руком моје мајке*, увјериће се да ниједна од горе речених, изречених тврдњи није претјерана.

Момчило СПАСОЈЕВИЋ

ОЧИ КОЈЕ ГЛЕДАЈУ СА ОБА СВЕТА

(Владимир Поповић: *Очи*/ поема, Српска читаоница „Др Јован Рашковић“, Београд 2017 – приредио, предговор и поговор Јован Н. Ивановић)

Од језика овде све увек почиње, и с њим завршава. Ову познату тезу могли бисмо варирати (на нашем примеру) и овако: од књижевности (културе) све одвајкада почиње, и с њом окончава. Животна и историјска позиција дела нашег народа који је вековима живео (боље речено *стражарио*) на западним стрменима Балканског полуострва (у свету познат/и/ као Војни Граничари/ Крајишници, доцније, после Првог, и нарочито после Другог рата, све мање познатији, и *стубоком утишанији* као Срби у Хрватској) стала се *импловивно* урушавати с *поткопавањем* његове језичке, културне и књижевне супстанце.

Први чин тог идентитетског урушавања (целокупног српског корпуса, – користимо матрицу и увиде професора Петра Милосављевића) збио се у другој Југославији рашчлањивањем/ разбијањем језичке конструкције *српскохрватскословеначког* (из времена КСХС) на два варијететна облика српскога језика. У Србији и Црној Гори службено је озваничен српски језик; у Хрватској хрватски или српски, а у Босни и Херцеговини српскохрватски. Словенци су, наравно, задржали језик који су и имали. Други чин саморазвлашћења и самопорицања одигран у српској, и само делимично хрватској режији. *На формалну иницијативу Летописа Матице српске* (П. Милосављевић), организован је скуп ради договора Матице српске и Матице хрватске 8, 9, и 10 децембра 1954. године (у згради Покрајинског комитета СК Војводине) *о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата*. Тај договор се, како пише професор Милосављевић, „одвијао у духу Титове политике братства и јединства.“ У Србији и Црној Гори српски језик улази у „брачну заједницу“ и добија официјелни назив српскохрватски/ хрватскосрпски језик, док у БиХ-и остаје стари назив. Тринаест година након *Новосадског договора* (1967) осамнаест хрватских институција, и бројни тамошњи интелектуалци (међу њима

и господн Крлежа) објавиће *Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика*, чиме је порекнут *Новосадски договор*. Та *Декларација* (којом ће дефинитивно бити у Хрватској избачен из употребе српски језик, а остати само хрватски) биће програмска идеолошко-политичка платформа масовног националистичког покрета у Хрватској (1971), познатијег као МАСПОК, који је био пролегомена у насилну (ратну) сецесију Хрватске из југословенске заједнице 1991. године. Четврти, и коначни чин културолошког, повесног, народоносног и политичког убиства Срба у Хрватској (*што ће, наравно, оставити разорне, далекосежне последице на наш целокупан национални корпус, како код куће, још више у иностранству, до данас*) збио се крајем 1990. године избацавањем Срба (као конститутивног народа) из хрватског устава, и покретањем насилног, војног раздружења ове републике из авнојевске државе, што је, као што знамо, прерасло у хрватску агресију на Србе и припаднике ЈНА, и рат (1991-95), а ово резултирало и здруженим, загребачко-бриселским геноцидним операцијама *Бљесак* и *Олуја*.

Срби из Хрватске (као део нашега националног бића) свој пуни народоносни, културни, правни и политички равноправан статус добили су још на заседању ЗАВНОХА у Топуском 1944. године (за трајања Другог светског рата), што је, осим уставне категоризације, подразумевало пуну употребу српског језика и ћирилице у јавној употреби и школству, као и развијање културног, књижевног и друштвеног живота на темељима богате и разнородне вишестолетне ћириличне баштине овога народа. Али, већ након неколико година по окончању рата (1949) Српско пјевачко друштво „Обилић“ које је основано 20. октобра 1944. године на месту страдалне српске православне цркве у Глини (као једно у низу културних институција и друштава која су Срби имали два века уназад) утопљено је у Хрватско пјевачко друштво „Ватрослав Лисински“, и убрзо престало да постоји. Наводимо ово као опробану (стару коминтерновску) политичку и друштвену парадигму којом је отпочело, и пола века трајало, систематично, јавно асимиловање српскога народа у Хрватској који је животарио у идеолошком карантину, ни жив ни мртав, заборављен и отписан, *да би потпуном заменом српскога језика хрватским* – овај народ посве изгубио своје народно име, био статистички и друштвено затрт, а онај жалосни остатак од њега сурово протеран. Тиме се

показала sasvim тачном она теза којом је академик Василије Крстић (и не само он) упозоравао јавност далеко пре потоњег рата, да када један народ изгуби свој језик и своје писмо – он убрзо губи и своје народно име. И нестаје га.

Разуђено и вишеслојно културно и књижевно наслеђе Срба у Хрватској, заједно са његовим интелектуалцима, писцима и научницима, поделило је судбину овога народа, и такође пола века било у (комунистичком) политичком егзилу. Примереније би, можда, било рећи: *социјалнокултурном изгону*. Тек појавом хрватске сецесије и следом трагичних догађаја, овај ће део нашега народнога корпуса (заједно са својом духовном баштином) изронити на видело разроке југословенске, *погубљене* српске и (очекивано) обесовљене *светске* јавности, као наизгледно непознат (штавише, изненађујући, готово шоканатан!) социјални, културни и антрополошки *динарски ентитет*, иначе одвајкада саставни део националног, верског, историјског и културолошког српског интеграла...

Јован Н. Ивановић (песник, прозаиста, есејиста, критичар, књижевни историчар, антологичар и библиограф) већ се раније, систематично бавио песничким делом академика Владимира Поповића (на Филолошком факултету у Београду магистрирао с тезом о поетском делу овога писца). Сада се читаоцима представља заиста крупним поводом – приређивањем трећег, засебног издања Поповићеве чувене поеме *Очи*, за коју је написао предговор и поговор, опремивши је и другим неопходним (мање познатим) генералијама, како о самој поеми, тако и о писцу. Ова поема, њена „извиискра“ настала је (судећи према песниковим забелешкама уз спев *Очи*) с јесени 1942. године, након усташких злочина у српским селима Јошани и Висућ у Удбинама, на поручју Лике. Италијански новинар Курцио Малапарте у својој књизи *Надбискуп геноцида* (реч је о кардиналу А. Степинцу) коју је код нас скорашњих година превео Лазар Мацура, доноси стравичан приказ *котарице са извађеним људским очима*, коју су поглавнику Анти Павелићу на дар донели његови верни кољачи из похаре по личким (и ко зна све још којим) селима где је стопроцентно живело српско православно становништво. Италијански новинар се те године (у томе *деветом* часу) затекао код поглавара усташке хрватске државе, и лично видео ту страшну котарицу '*чији је садржај лично*' како пише, '*остригама*'.

Пишући у предговору и поговору о поеми *Очи* и њеним прикљученијима, професор Ивановић опетује пишчево ратно сећање (*обасјања извиискре*) о томе кад је и како „шикнуо“ *први млаз* (Поповићева синтагма) овог пева, заправо њен фрагментарни заматак, да би он у доцнијим пишчевим дорадама и прерадама био „структурно окрупњаван и дотериван модерним изразом кроз пет верзија поеме“, како пише приређивач. Писац је, према властитом исказу, „одломак из поеме *Очи* рецитовао у селу Бунићу, затим у Топуском“, те да је „један фрагмент тискан 1944. године у „Вјеснику“. Међутим, према Ивановићевом истраживању, поменути фрагмент је објављен у „Вјеснику“ тек 1. јануара 1945. године. Такође, рана концепција ове поеме, како пише Ивановић, није јединствена, на што упућују фрагменти објављени у часопису „Република“ 1945. и 1946. године. Оно што је сасвим извесно јесте да је прва верзија поеме *Очи* објављена у Поповићевој песничкој књизи *Свијетло на пепелу* (1951), друга у његовој збирци *Повеља сна и јаве* (1956), трећа у антологији поема из народне револуције (*Ријеч и свјетлост*, 1961), а четврта и пета објављене су као посебна издања поеме (1962. и 1978. године). Наш приређивач се определио (објављујући треће, засебно издање) за пету верзију поеме *Очи* (из 1978) која има пет певања: *Визија, Слом, Удбина, Криж, Земља*.

Подсећајући да су поема *Очи* и Горанова *Јама* „два најпотреснија сведочанства о усташком злоделу над српским живљем у Другом светском рату“, професор Ивановић додаје да им, наравно, треба прикључити и Куленовићеву *Стојанку мајку Кнежополку*. Он сматра да поема *Очи* „у понечему и надилази ове поеме: пре свега, својим контрапунктом и универзалношћу својих медитативних партитура, које су натопљене болним неоромантичним утопизмом, безгласним криком за светлом у времену ратном, али и у поратном, када је песник осетио омлађивање зла које није искоренила народна револуција.“ Он притом упозорава на жалосно стање у коме се, у српском школству (школским програмима), налази ’књижевно стваралаштво с темом о народној револуцији’, наводећи да се у школама у Србији о Горановој поеми „говори само на основу њеног десетог певања; Поповићева поема не помиње се ни насловом, а Куленовићеву поему помињу у склопу површних напомена о књижевности с поменутом темом.“ С тим у вези, Ивановић још пише: „То је

чињеница коју не сме да прећути књижевна историја нити да се о њој говори узгредно и површно у настави књижевности. Жалосно је што се све усамљеније и све тише говори о том наслеђу, као да је оно последица неке безначајне књижевноисторијске фазе, губи се из вида да у досадашњој историји књижевности нема такве временски кратке књижевне фазе у којој је настало толико вредних дела....“

Наш приређивач подсећа да је Поповићева поема наишла на леп пријем у ономашњој књижевној и критичкој јавности, да се чак (према песниковом сведочењу) веома допала и госпону Крлежи који је говорио да му та поема – у односу на остале поеме с темом народне револуције „највише говори“. На жалост, о томе нема писаног трага у биографској, дневничкој, књижевнокритичкој и мемоарској литератури о лику и делу Титовог миљеника међу југословенским писцима. У предговору (*О поезији Владимира Поповића*) другом издању Поповићеве збирке песама *Повеља сна и јаве* („Просвета“, Београд, 1964, стр. 12) Новак Симић, између осталог, пише да Поповићева поема *Очи* надилази Горанову *Јаму* по томе што „није торзо, већ чврсто исклесана цјелина“. На томе фону је, изгледа, и Ивановићева оцена, кад тврди: „Њена унутарња градња је сложенија, она скоро следи образац класичне драме, односно њене структуре: од експозиције до расплета...“

И још нешто важно (да ли је то и *индикативно* - после свега што се десило Србима у Хрватској током двадесетог, и ранијих векова, до данас?!), треба додати акценат из приређивачеве напомене на крају књиге. Професор Ивановић наводи да се ово (његово) издање поеме *Очи* „текстуално подудара са њеним другим засебним издањем („Аугуст Цесарец“, Загреб, 1978), те да је (додату) *Ауторову биљешку* уз поему преузео из часописа *Most/ The Bridge* (Загреб, 1984, нова серија, бр. 1–2, стр. 61–93) у коме је поема двојезично (хрватскосрпски-енглески) објављена. Из ове белешке на енглеском језику изостављен је одломак који почиње са: „У прошлом рату, Удбина је била усташки гарнизон...“ ’Не знамо – пита се професор Ивановић - ’да ли се (ово десило) са песниковим одобрењем’?! Ако је тако, то би се могло схватити као његово попуштање и „угађање“ друштвено неповољном тренутку у коме је под старост живео. Али, ако то није посреди, онда би се можда тај „превид“ преводиоца могао сматрати намерним. Опет, у белешци на српскохрватском језику, у другом делу тог одломка

(„Усташе су с Удбине, у два наврата 1942. године, с јесени кришом упали и *личка* села Јошани и Висућ, и ту починили невиђено крвопролиће над *невиним народом*, а онда опљачкали и спалили оба села до темеља) два су места Поповићевог „ублажавања“, није отворено рекао да је реч о злоделу над српским народом, који је почињен у поменутиим личким, српским селима. Било како било, извесно је да је страни читалац, „превидом“ тог одломка у преводу на енглески језик, ускраћен за „извијску“ ове поеме, што свакако није фер према том читаоцу, нити према поеми, која почива на драматици тог изостављеног дела...“ Приређивач је, наравно, донео на крају књиге (у одељку *Прилози*) оригиналну песникову забелешку, и њен енглески репликат са изостављеним местима. На крају књиге Ивановић је приложио *Важнију литературу о поеми Очи*, као и „график“ изгледа корица објављених Поповићевих дела. Да поновим, Ивановић је дао вредан допринос упознаваљу потиснутог дела из народне револуције, у коме је до тог времена „још неупотребљавана техника казивања“. Наиме, „цијела је поема“, додаје Новак Симић (нав. дело, стр. 13), „дата у монолозима курира, прекидана кратким (ради предаха) описима писца“.

Анђелко АНУШИЋ

МЕЛАНХОЛИЧНИ ЕХО ЖИВОТА

(Ранко Павловић: *Плавет*, „Бдење”, Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг 2018)

*„Откад се извио из глине
и закорачио камењаром,
човјек сања о лету, да крилом
којег нема дотиче далеку плавет.“
Р. Павловић*

Ево још једне збирке пјесама у богатом књижевном опусу Ранка Павловића, која нас задивљује широким дијапазоном мисаоног видокруга, тежњом ка продору у несазнајно и астрално, као и необичношћу и свјежином експресије поетског израза.

Не дијелећи пјесме у циклусе, Павловић пјева о пролазности живота, о родном граду, о отаџбини, о љубави која је негдје у сновима, о мајци, оцу, уопште о свему ономе што му је драго или блиско.

Пролазност живота је велика тема свјетске и наше књижевности. Павловић је не посматра у временском слиједу него као космичку појаву датости одређених трајања. Честиче материје које обитавају у космосу одраз су природних сила тешко разумљивих људима. Појединац може да докучи те тајне само упијајући у себе „сонорна сазвучја док се стапају у ријечи“. И шта је у том случају човјек, појединац, пјесник исказује стиховима:

*„То што досад бијих и што јесам
само је трен, а у том трену –
твој живот је трептај.“
(Трентај)*

Схватајући човјеков живот као најкраћи могући временски интервал вјечности, Павловић га одређује трагичном конотацијом, која изазива у нама тужне акорде. Та туга се често прелива у

меланхолију, у сјету, у поимање живота као бљеска свемира, у коме ми тражимо смисао окрећући се себи самима (*Завири понекад у себе*), знајући да је „дуг пут до себе“ (*Дуг пут*), али тражећи одговор на своја питања и на небу, „чије знакове одгонетамо/ док трагамо за кључем/ за отварање његових брава“ (*Небо над нама*).

Поједине Павловићеве пјесме, као успјели медаљони, освајају нас својом филозофском истином, лапидарно изреченом као што је то у пјесми *Имаћеш све*:

„Када останеш без ичега,
а остане ти само Ријеч,
имаћеш све. Јер, помоћу ње
изградићеш нов свијет
и себе у том свијету.“

Пјесник је свјестан да израћањем у окосницу живота губимо могућност маштања, али он хоће да се издигне изнад тога и препусти свијету снова. Опет једна језгровита пјесма дочараће нам илузију снова који су крхким нитима одвојени од наше свакодневице:

„Између жеље и сна
само је крхка нит
на коју нижемо
бисере наше несанице.

Хоће ли та нит
издржати олово уздаха?“
(*Крхка нит*)

Какав метафорички ватромет пјесник постиже овим стиховима?! Треба бити велики умјетник маште, али и ријечи да би се ово испјевало. Каква љепота и хармонија исплутава из ових редака! Остаје нам да задивљено ишчитавамо ове стихове више пута, налазећи у њима сазнање о несразмјери између могућности и жеља, између стварности и маште.

Ови стихови „повући“ ће за собом и оне о неузвраћеној или само измаштаној љубави. У пјесми *Хвалоспјев опалој власи* ријеч је о изгубљеној љубави, о „нади да ће се вратити она које нема“

а у пјесми *Зима без снијега* пјесник повезује природу са својим осјећањима дискретно исказаним: „Видим ли то/ усамљену сњежну пахуљицу,/ сличну овом зимском дану у мени,/ која лелујајући тражи мој длан?”

Павловић је пејсажиста који вјешто „слика“ природу, избјегавајући при том клишетизоване изразе и устаљене поетске фразе. Описи годишњих доба, убачени обично у тематски разноврсне оквире, дјелују оригинално и допадљиво, ма о ком годишњем добу је ријеч. (*Облаци, Вјетар, Невријеме* и др).

У сложености живота човјек је често усамљен и та самоћа изазива меланхолична осјећања: „Сам у хотелској соби,/ а када сам сам,/ никоме нисам потребан“ (*У хотелској соби*), или: „Остадосмо море и ја сами,/ Оно моћно, ја мрва на пијеску“ (*С морем насамо*). Схватајући величину природе у односу на човјека, долазимо до трагичног положаја људске врсте коју прати кратак животни вијек.

Због таквог става, човјека, поготово пјесника, прати жеља да сазнаје, да трага за истином која често досеже и до метафизичког поимања.

„Небо над нама је оклоп,
чије знакове одгонетамо
док трагамо за кључем
за отварање његових брава.“
(*Небо над нама*)

Али Павловић зна и да се радује животу налазећи срећу у успоменама које га подјећају на дјетињство и младост, а најљепша сјећања везана су му за мајку. Антологијска је пјесма *Мајчино чекање*. Са минуциозном прецизношћу дочаравања душевног стања мајке, њених стрепњи, бојазни, надања и очекивања, пјесник ствара контрастну слику мајке у периоду синовљевих ријетких долазака кући из града и слику мајке која на небу, заједно с пјесниковим оцем и браћом, стрпљиво чека на његов долазак. Завршни стихови пјесме снажно нас се доимају:

„И осјећам да, клечећ’ пред Свјетлошћу,
свесрдно моли Небо коме припада
да минуте у вијекове растеже,
јер - има она времена, чекаће стрпљиво,
као што је и за живота чекала

моје ријетке доласке у њену самоћу.“

Павловић је умјетник ријечи што се открива већ на почетку пјесме: „У прут јасена, дрхтав на међави,/ у прамичак зебње расплинута, чекала је мајка моје ријетке доласке/ из далеког града, са школовања.” Метафорично и метонимијско стиховање одликују необичне поетичне конструкције које дају посебну драж и љепоту пјесниковој замисли.

И пјесников отац опјеван је у овој књизи (лијепа пјесма *Пањ*). У пјесми *Хљоб из дјетињства* обједињено је неколико тема: сиромашно дјетињство, очев лик и данашњи сиромашни живот пензионера. Дјечачић (пјесма је испјевана у првом лицу) машта о томе да постане пекар како би се, умјесто кукурузе, могао најести сомуна које отац купује приликом ријетких одлазака у град. Социјална нота доминира нарочито у завршним стиховима пјесме: „... А доље, под прозором,/ врапци се отимају о корицу хљоба,/ који је пензионерка са петог спрата / за њих одвојила од скромног ручка, / донесеног из народне кухиње.“

У овој збирци пјесник не заборавља ни свој град обраћајући му се ријечима:

„О, како си, граде мој у сјећању, био млад,
и како смо били млади, како смо јурили
по шипражју тамо гдје су сад солитери.“

(Град под снијегом)

Опијевајући у више пјесама, и у разна годишња доба, свој град, пјесник пјева и о свом малом, али великом народу који, сличан процвалом цвијету, пркоси мразу. Тај његов мали, а велики народ „храни се земљом/ наслијеђеном од предака, и напаја/ причом коју су му очеви оставили“. Али тај

„Мали народ воли што је велик
у жељи да не дозволи корову
да изђика по његовим вртовима.“

(Мали народ)

Ова успјела пјесничка творевина разликује се од уобичајене патриотске поезије специфичним видом обухвата теме и њеним свођењем на минималистичку структуру, али снажном и

иновантном метафоричношћу.

Снагом осјећања одише и пјесма *Очевина* у којој долази до изражаја пјесников револт јер му је отета очевина, а он нема помоћи ни од кога: „Савјети са свих страна,/ а ниоткуда руке и алатке/ који би искоријенили/ шибље, трње и коров/ по напуштеној очевини“.

Павловић је пјесник који је дубоко уронио у стварност иако би желио да продре и у онострано, у астралне предјеле несазнајног:

„Данас сам из телефонског именика
избрисао двадесет шест бројева.
Имена нисам, јер с пријатељима,
тамо гдје су отишли да ме чекају,
успостављам астралну везу.“

(*Астрална веза*)

Иако свјестан трагичне судбине човјекове произашле из неминовности смртног исхода, овај пјесник неће да се преда песимизму и затрује живот депресијом. У пјесми *Пркос*, иако пред амбисом, види другу страну, у коју хоће да „тијело и мисао настани“ јер:

„Амбис припада ономе
ко не види другу страну.“

Тако се надвладава трагичност живота а један од начина те борбе је и поезија (књижевно дјело) које остаје и након свог творца. Њоме се дотиче „далеке плавети“ и астралних висина на којима ће трајати.

Као посебне цјелине у овој збирци могле би се узети четири: *Мали лирски лапидаријум*, *Птица и човјек*, *Метаморфоза у шуми* и *Очи*.

Прва цјелина се састоји из пет пјесама: *Камичак*, *Међу њеним прстима*, *Биљка из камена*, *Учити од јасписа* и *Камен о врату*. Све те пјесме дотичу се одгонетања пролазности живота и „одгонетања тајне вјечности“ а испреплетене су са тананим љубавним осјећањима.

Друга цјелина састоји се из седам пјесама: *Богиња мајчинства*, *Цврлут*, *Пјесма*, *Сан о лету*, *У птицу бих да се*

прометнем, Она која пјева и она која вреба и У Шенбруну, 18. јуна 2016. И у овом циклусу Павловић је близак теми о пролазности живота везујући је за мала бића птице. И кад не буде пјесника „птица ће и даље пјевати/ да свијет још траје онакав/ каквим је створен да кроз њега минемо“. Друга тема овог циклуса је човјекова тежња ка висинама.

Трећа цјелина се састоји из пјесама: *Храст, Бреза, Цер*. У овој цјелини пјесник се поистовјећује са природом, са шумом: „Коријењем урањам до предака/ и храним се њиховом причом,/ обраслом заборавом“ (*Храст*).

Четвртм цјелином од петнаест пјесама и завршава се ова збирка. Скоро све пјесме из ове цјелине опијевају љубавно осјећање. Неке од њих испјеване су у форми хаику пјесама:

„У ноћни цвијет
Сјатиле се звијезде.

Јутром свјетлуцају
У њеном оку.“

Својим обимним стваралачким опусом Ранко Павловић уврстио се у наше истакнуте књижевне ствараоце. Посебно треба истаћи његову лирику, која није само емотивна и сублимна него и мисаоно дубока и снажна. Добро одабран наслов збирке указује на пјесникову тежњу за спознајама које, као Да Винчијевски *sfumato*, остају негдје у обрисима магле, недокучиве и несазнајне.

Великом броју књижевних награда, чији је добитник Ранко Павловић, прикључује се и Награда „Гордана Тодоровић“ за његову најновију поетску збирку *Плавет* која представља успјело лирско остварење.

Љиљана ЛУКИЋ

ИСТОРИЈСКО И ФИКТИВНО У РОМАНУ ЛУЗИТАНИЈА*

(Дејан Атанацковић: *Лузитанија*, „Бесна кобила“, Земун 2017)

Роман првенац Дејана Атанацковића *Лузитанија* грађен је на необичном спрегу историје и фикције. Њиме је обухваћено вријеме Првог свјетског рата а највећи дио фабуле романа одвија се у Душевној болници у Београду. Ликови у роману: др Стојимировић, архитекта Теофиловић, таксидермист Арнот, др Рајан, сер Липтон, Ходек, Хумболт и други представљени су као људи са израженим психофизичким особеностима. Но, то је само оквир за развијање романескне фабуле у којој доминира фикција и у којој су актери обиљежени и бајковитим и митоепским својствима.

На самом почетку романа београдски „Дом за сумасишавше“ је приказан као нека идеална држава, одабрана и пожељна оаза, у којој је, управо зато што је изолована од осталог свијета у коме бјесни страшни рат, живот организован на сасвим другачији начин. И док изван психијатријске болнице владају непојмљива лудост и потпуно расуло, у коме живе губе милиони недужних људи, дотле у Лузитанији, здравственој установи симболично названој по торпедованом и потонулом броду Лузитанија, постоје ред, рад и међусобно уважавање између медицинског особља и пацијената. Том утопијском установом руководи доктор Стојимировић, који од друштва изопштеним болесницима настоји да врати људско достојанство. У тој установи се први пут у медицинској пракси односи између запосленог особља и пацијената, тих двију одувijek неравноправних друштвених група, реформишу до тог степена да више не постоји разлика између „оних који су субјекти дијагнозе и оних који дијагнозу постављају“.

Др Стојимировић је у Лузитанији увео једну важну новину: морално-терапеутска предавања на свакојаке теме а, посебно, на тему о разноврсности друштвених заједница по њиховој структури

* Атанацковићев роман *Лузитанија* добио је Нинову награду за 2017. годину.

и моделу организације. Свако од присутних на предавању имао је право да учествује у расправи о изложеној материји, тако да су душевни болесници добили могућност да искажу своја мишљења и да та мишљења неко уважава.

Највећи дио садржаја романа изложен је цитирањем дневничких забиљешки главних ликова романа: др Стојимировића, сер Липтона, Ходека старијег и Ходека млађег, Арнота, као и навођењем појединих одломака из дневних новина: фирентинског *Ла Национе*, *Вашигтон Поста* и *Политике*. Због њене актуелности, на почетку приказа наводимо забиљешку сер Липтона о одговору др Стојимировића на питање једног слушаоца - *Шта је данас свето?* Одговор садржи врло важну опаску о људској одговорности за угрожавање природе, јер је хомо сапиенс изгубио сваки обзир кад је у питању заштита њених вриједности. Пошто је људска рука у природи већ штошта бесповратно уништила, писац навођењем одговора др Стојимировића истиче да је данас свето само оно што је вриједност само по себи, као што су резервати природе гдје је човјеку забрањен приступ, па, са призвуком горчине, упозорава „(...) добри човече, кад си прогнан из земаљског раја, није то било с намером да се једног дана с муком, дугим и тешким стазама, вратиш достојан повратка. Избачен си, ни због чега другог, већ да би се од тебе самог тај врт сачувао“.

На постулату да се лудаци у Лузитанији организују боље и успјешније од оних који су их изоловали као болесни дио друштва, да би сами себе увјерили да су они онај здрави дио, Атанацковић својом богатом маштом ствара амбијент у коме је штошта алогично, апсурдно, замућено, раздешено и ишчашено. Из поглавља у поглавље дограђује се прича о свијету у коме је лудило често функционалније од разума. То полазиште Атанацковићу омогућава да свијет представи као хаос који је резултат историјских заблуда и људских неспоразума. Иако аутор хаос приписује времену прошлом, видљиво је да је ту ријеч и о оновременом хаосу.

Чини се да аутор *Лузитаније* таквим поступком уводи нову поетику романа која се заснива на зачудном мијешању историје и фикције, на довођењу у везу неспојивих појава и чињеница, на откривању веза и односа између различитих ствари и бића. То је маестрално показао цијелим низом заокружених наративних цјелина укомпонованих у роман: поглављем о Изабел и Нестору, одјељцима у којима је описан разорни страх Василија Арнота,

те колажом прича о узбудљивом животу архитекте Теофиловића. Због немогућности да у раду овог обима подробније анализирамо све ликове у Атанацковићевом роману, рећи ћемо нешто више само о Теофиловићу и Арноту.

Теофиловићеву биографију писац започиње његовим раним напуштањем родног Београда и пресељењем у Њујорк, гдје се запошљава у пројектном бироу и гради каријеру признатог архитекте. За њега се каже да је готово цијелог живота „замишљао своје трајање у смрти“ и да је још од младости био оптерећен потребом да о свом постојању на овом свијету остави видљив траг. Само та дубока потреба да се овјеквјечи, могла га је мотивисати да 1915. године напусти сигуран посао у Њујорку и пође у ратом захваћену Србију да би тамо регулисао нека питања у вези са раније започетом градњом гробнице на Новом гробљу у Београду.

Посебном снагом одликује се нарација о Теофиловићевом дугом, тешком и неизвјесном путошћу од укрцавања на прекоокеански брод Лузитанију до приспијећа у београдску душевну болницу. На том путу Теофиловић доживљава потонуће брода Лузитанија и бива проглашен мртвим, али се касније испоставило да та вијест није била тачна. Упркос томе, он ће за многе и даље бити само „мртавац који хода“. Већ увелико овјенчан ореолом невјероватног, Теофиловић се изненадно појављује на Западном фронту гдје, уз помоћ водича, обилази савезничке положаје у Ипру, Лилу, Камбреу, Амјену те преко Ромса, Вердена и Нансија стиже до Перузе на швицарској граници. Забршене и несигурне подземне путеве на фронту Теофиловић савлађује уз помоћ водича, подједнако необичних** као што је и он сам.

** Тако, на примјер, водич господина Теофиловића кроз подземне ходнике Западног фронта је редов Читрагупта, човјек-миш, водич Василија Арнота кроз природњачки музеј је човјек-зец, а на крају романа у поглављу *Дневничка ставка Едуарда Ходека, без датума*, Василије Арнот, послје буђења у кутији, поред свог водича, човјека-зеца, види и човјека-јегуљу. Тако главни ликови у роману, Арнот и Теофиловић, за непосредне сараднике имају необична бића са животињским главама на људским тијелима „премда су и та тела била умногоме налик животињама чије су главе носила“. Писац истиче да је сваког Теофиловићевог водича на подземном путу (а било их је више) красила понека животињска природа, лисичија, змијска, вучија, „а ту сличност пратиле су и одлике својствене тим зверима“. Иначе се у Атанацковићевом роману често појављују људи са ликом животиња. Већ у првом поглављу романа, при опису позоришних активности лудака, „глумци“ на лицу имају маске животиња: јазавца, вола, медвједа, пса и зеца, који у хору понављају питање „*Шта је противно разуму а шта се лудилом не да оправдати?*“ И на предњој корици романа Лузитанија налазе се слика људи под маскама животиња: јазавца, медвједа, лисице и зеца.

За писца Атанацковића свакаква чуда примјерена су романескној фабули. Тако ће у роману бити уприличен разговор између бродоломника Теофиловића и мртвих војника у подземним тунелима Западног фронта: „Дешавало се, додуше, да су живи пред њиме наједном мењали стање и с прострелном раном на челу или гранатом преполовљени за трен постајали погодни саговорници. Према списима др Стојимировића, ти су разговори, мада несумњиво руковођени Теофиловићевим књижевним и архитектонским наклоностима били необично практични (ма колико се разговор са мртвим војницима чинио непрактичним) и господин Теофиловић је тако сазнавао бројне појединости о подземном свету, теми, уосталом, врло популарној на прелазу векова“.

Необична страна Теофиловићевог породичног живота изложена је на крају романа у виду исповијести Теофиловићеве кћерке Елизабет, која Лузитанију посјеђује након очеве смрти, у децембру 1919. године. Елизабет излаже ужасну сторију о потпуној отуђености чланова своје породице у којој је све обавијено велом тајне и у којој нико и не покушава да разумије другога. Но, то није карактеристично само за разорени брак Теофиловића и његове жене Американке него и за породицу Елизабетине мајке у којој су односи били још гори.

Други важан лик овог романа је Василије Арнот, Београђанин школован у Бечу и Прагу, који из Беча, по позиву, долази у Београд као стручни консултант Музеја природних наука. Послије силних похвала највиших представника српске власти за добро урађену наручену диораму, одмах након Мајског преврата 1903. године, Арнот је имао врло непријатан сусрет са савјетником српског министарства, тако да је морао напустити Србију и склонити се у Фиренцу. Груби савјетник српског министарства у директном дијалогу са Арнотом омаловажио је и извријеђао не само њега него и западњачку идеологију и културу уопште. Да би том Србину образованом на Западу показао у каквој средини се сада налази, савјетник свом народу приписује овакве особине: „А да ја теби нешто објасним. Овде кад се дете роди њему се одма` каже да ће једног дана убити човека. Поновиће му то ако треба, и више пута да запамти, а уз то ће му казати да ће свако дерле што крај њега одраста, сва та клинчад што с њим по авлији трчкарају, као он, једнога дана убити човека. Рећи ће му: ’Убићеш као што смо убијали ми, и као што су убијали сви они што су нâс учили

како да живимо”^{***}.

По доласку у Фиренцу, Арнот ће упознати многа чуда сабрана у музеју La Specola. Подробно су описани његови доживљаји при суочењу са чудним експонатима музеја, почев од препарираних животиња са људским ликом и фигуре наге Венере па до призора који слиједе након ускакања у богињину утробу иза кога слиједе простране пећине пуне различитих минерала, шума начичкана необичним стаблима и опсерваторија за осматрање свемира те позориште у коме глумци изводе драму о неком тосканском грофу...

Да би Арнотов лик представио што комплетније, писац у вези с њим уводи тему страха од непознатог. Због непријатности доживљених у Београду и душевних потреса у Фиренци, већ раније рањену Арнотову психу додатно ће оптеретити дрвена кутија однекуд анонимно послана на његово име. Болесном маштом Арнот ће за њен садржај везати ужасне приче и ничије увјеравање у безопасност садржаја кутије неће отклонити његов необјашњив страх. Међутим, страх Василија Арнота није усамљен случај. То осјећање је, напросто, болест савременог човјечанства. Манију страха писац још експлицитније показује на случају неког италијанског студента Стазија, који се плаши слабе повезаности људских органа. О тој врсти страха, из аспекта струке, говори психијатар Бонинсењи, који је једно вријеме лијечио Арнота.

Атанацковић је склон мистификацијама различите врсте. Он већину садржаја романа снабдијева понеком невјерватношћу и читаоца вјешто преводи у сферу имагнације. Тако ће, на примјер, у причу о Василију Арноту увести податке којима се његова биографија сасвим замагљује, као што су, на примјер, епизода о сусрету Ходека млађег са неким уходом који тврди да Арнот уопште није Арнот, него неко сасвим друго лице, потом мишљење сер Томаса Липтона да се под именом Арнот крије сам Писац, за кога публика увијек показује велико интересовање.

У настојању да у роману рат прикаже као општу пошаст и злочин немјерљивих размјера, Атанацковић је своје антиратне

^{***} Приписивање оваквих обилежја припадницима српског народа, без икавог ограђивања од мишљења лика у роману, представља потпуну бесмислицу и не служи на част аутору *Лузитаније*, макар он био и добитник најпрестижније књижевне награде у Србији.

ставове поткрепљивао бројним чињеницама. Једна од њих је да се ратом ништа не рјешава, пошто послије рата државе неће водити другачију политику, јер су све оне настале на мржњи на оне претходне, које оптужују за сва стварна и измишљена зла. Писац у том погледу издваја једино Лузитанију која нема историју и чији становници не знају за мржњу. Али, као и све утопије, Лузитанија постоји само као имагинарна творевина, тако да и њен творац не вјерује у њену опстојност.

Уз похвале Атанацковићу што је на инвентиван начин релативизовао многе тобожње вриједности, ипак се не могу прихватити његова тврдња о кривици Србије за почетак Првог свјетског рата.

Тезу о нужности одбране Србије у Првом свјетском рату Атанацковић је у роману потпуно обрнуо, истичући да се мала краљевина (Србија) ачила и да због своје глупости није пристала на центлименску понуду Аустроугарске да се крвопролиће избјегне. Мада је тај став приписан доктору Стојимировићу, предсједнику владе измишљене државе Лузитаније, односно начелнику једне луднице, не можемо се сагласити са његовом тезом о некаквој доброј намјери сусједне империје: „Узмимо, рецимо, пример једне краљевине, сићушне и осиромашене ратовима, која зарад амбиције неколицине официра, финансира убиство владара једне суседне империје. А онда, након необично галантних захтева те империје, чијим би се испуњењем та ствар дала разрешити, сићушна краљевина се прави луда, како се то уобичајено овде каже, тврди да с тим убиством нема никакве везе, док је сваком врапцу на грани јасно супротно. Империја онда запрети ратом, а јавна гласила мале краљевине пишу: знамо ми те њихове ратове, речима на хартији. Империја опозове свог амбасадора, а краљевиница се и даље куражи: не смеју они против нас, нисмо ми сами. Кочопери се као храбро пиле и виче, хајде, нападајте ако смете, а свет гледа ужаснут и не може очима да верује“.

Кад Атанацковић пише о прокошењу мале краљевине моћној Аустроугарској царевини, он ни једном ријечју не помиње да је Србија на почетку Великог рата била безобзирно нападнута и да је од агресора само бранила своју територију и борила се за опстанак. У вези са атентатом на Франца Фердинанда, он говори о помоћи Србије атентаторима у извршењу тог злочина, мада никада није доказано да је званична власт Србије била умијешана

у пружање помоћи атентаторима.

Из тврдње да је Аустроугарска елегантно Србији нудила услове да се избјегне рат, а да је Србија то одбила, да се закључити да Атанацковић своју државу, макар да тренутно у њој не живи, сматра одговорном за почетак Великог рата и да се на тај начин приклања онима који узроке тог рата поједностављују до незамисливости.

Иако писац није дужан да се у свом дјелу саглашава са историчарима, оваква одступања од историјских чињеница, кад се већ о њима пише, нису прихватљива ма колико се неко позивао на пјесничку слободу. Приватно, свако може да има своје виђење стварности које се може потпуно разликовати од других, али, чим се оно публикује, постаје огледало у коме и други траже своје лице.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

ИНВЕНТАР ДУШЕ ДРАГАНА ТЕПАВЧЕВИЋА

(Драган Тепавчевић: *Зна ли ко енглески?*,

Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево 2018)

Драган Тепавчевић написао је роман о расељеним лицима која не живе само у Америци и по бијелом свијету већ и у домовини, пошто су одавно расељена у несигурно сјећање, прошлост или неизвјесну будућност.

Романи Драгана Тепавчевића постали су прави културни догађаји у Републици Српској и то не само због награда, које ионако не морају да гарантују квалитет, колико због читаности тема које обрађују и једноставног, а, занатски сложеног, начина приповиједања. Након “емотивног снајпера” у виду романа “Град за незбринуту дјецу”, који говори о /не/успјелом трагању за идентитетом једног дјетета и једног града /Сарајева/, Тепавчевић се враћа у књижевни и читалачки фокус новом прозом - романом “Зна ли ко енглески?”.

Неформалан и само наизглед необичан наслов, који потпуно одговара страсном приповједачком жаргону ликова, уводи читаоца у причу о судбини једног човјека и његове “печалбарске” генерације у вријеме националног и људског страдања с почетка 20. вијека. Та прича има паралелну реплику на крају вијека, кад се тај круг несреће и миграција наставља. Тако се лична истрага јунака романа о породичном часовнику претвара у срчани галоп сјећања и свједочанстава, понекад драматичних, понекад домишљатих, понекад меланхоличних, понекад /само/ироничних, али увијек јачих од самих историјских факата, јер су маштовитији и личнији.

Нико није утекао од себе, ма колико /у томе/ далеко отишао. Понекад ни смрт није коначан одлазак, јер често обично физичко и, још страшније, духовно одсуство више руинира човјекову душу и похрањује је у гроб заборавља, мада је жива као никад.

Тепавчевићев нови роман интелигентно заокружује мигрантску и националну судбину Срба Херцеговаца у 20. вијеку, која представља затворени круг у којем јунаци својим приповиједањем, држањем за језик као за сидро у мору, одржавају идентитет и октроисану

слободу, која им је далека колико и Америка.

Будући да људи са ових простора Маркесових “сто година самоће” живе већ неколико вијекова, они су сами своји биографи, писци, сценаристи, понекад антички трагични, понекад зарасли у епску мегаломанију. Али увијек своји.

Препуштајући ликовима да воде радњу, Тепавчевић постиже емотивни ритам романа, који у том сплету сочног језика, неодољиво популистичком, а иновативном, држи пажњу читаоца на причи која би могла да буде саставни дио највећег броја српских породица у херцеговачком крају, а и у широј популацији.

Инвентар душе, који Тепавчевић склапа, попис је емотивних стања људи којима се историја понавља, као што се понављају свитања и сумраци.

Овај роман, заједно са читаним “Градом за незбринуту дјецу”, у којем ликови иду за својим идентитетима као за одбјеглим артефактима, један за генетским поријеклом, а други за породичним часовником, води у једном правцу - у приповједачку утопију, чија естетика побјеђује депресивну историју. “Зна ли ко енглески?” добитник је “Златне сове” за најбољи необјављени роман у 2018. години, док је “Град за незбринуту дјецу” освојио награду Удружења књижевника Републике Српске и био другопласирани на конкурс “Златна сова” 2015. године. Оно што је важније од информације о тим признањима јесте чињеница да смо добили озбиљног писца, који је тек почео да приповиједа о стварима које нас чине не само пажљивим читаоцима, већ и актерима тих романа, чак ако тога и нисмо увијек свјесни.

Ненад ТАДИЋ

ИЗЛАЗАК ИЗ ПАКЛА НА ЗЕМЉИ

(Вера Јовић, *Молитва III - приче једне Смолућанке*, „АСоглас”, Зворник 2018)

Књига Vere Јовић *Молитва III – приче једне Смолућанке* има, истовремено, и аутобиографско и хроничарско документарно обиљежје. То су топла, искрена и дубоко осјећајна казивања о једном времену, људима, њиховом страдању и расијању по цијелом свијету. Заправо, Јовићева у своме казивању евоцира успомене на једно од највећих, најмногљуднијих и најбогатијих села у Босни – Смолући.

У диспозицији ове књиге су филозофска, животна питања, која ауторка поставља читаоцу (пријатељу) – на нека питања дјелимично и сама одговара, док нека оставља читаоцима, људима уопште, да промишљају и проналазе своје одговоре.

Промишљајући о фундаменталним одредницама које карактеришу појединца као социјалну категорију и људске заједнице и групе, поред осталог, Јовићева каже: “Зрелост је кад си престао жудјети за неким другим животом; поштење – кад си престао очекивати од других да раде оно што ти хоћеш: вјера – кад си миран јер знаш да си ту гдје јеси”. У цијелој овој сторији провлачи се нит незрелости људске свијести, како појединачне тако и колективне, да жудња за неким бољим животом може се злоупотребити понудом “меда и млијека”, и „златне кашике” у некој “обећаној Земљи”, гдје се тражи властита срећа у несрећи других људи. Поштење, општа категорија на којој треба да се заснивају односи међу људима и њиховим етничким заједницама, потпуно је ништавно, јер има оних који очекују да други раде оно што они желе. Управо, неко је желио да покори 7000 житеља Смолуће и околних села (Потпећа, Тиње, Јасенице...), да им наметне своју власт и своју вољу, да служе његовим потребама. Зато што нису пристали да буду поробљени, стављени су у окружење, тучени, убијани и сакаћени свим оружјима и оруђима више од три мјесеца. Зар је поштење да 7000 људи у једном дану мора да напусти своје село, свој дом и све што се подразумева под метафором

„огњиште“? У саги о Смолући и Смолућанима (*Молитва III*) присутна је чињеница да ти људи још не знају и не вјерују шта им се догодило, гдје су сада, ко су и шта су? „Понекад се замислим и запитам: у шта данас да вјерујеш и чему ћеш учити своју дјецу? – веома тешко питање... нисам ни сам себи објаснио да ми гине отац поред мене... рањен сам и ја... да ми гине мајка, а имао сам тек осамнаест година (...), умире моја вјера у све... Умире нада у људе, у живот, у Бога и умире велики дио мене” – каже јадан од учесника овога догађаја. „Данас тамо (у Смолући) нема ништа осим имена и сјећања на једно од највећих стратишта српског народа и на једну од најстрашнијих прича...” – каже други млад човјек. „О Смолући се „шутити“... Ко сам ја данас?” – пита се Јовићева, и многи њени савременици из Смолуће – „данас сам неко ко се не плаши смрти, неко ко је заједно са 7000 људи преживио пакао. Религији се не иде када се бојиш пакла, а када пакао доживиш и преживиш на земљи, тежиш духовности, истини.” Тако ауторка у ову опору, елегичну причу о погрому и прогону православног корпуса са подручја Смолуће, Тиње, Потпећа, Јасенице... (страдању 7000 особа са западних обронака Мајевице) уноси и казивања својих савременика, Смолућана, и све то поткрепљује фотографијама и реакцијама на своје претходне књиге (*Молитва I* и *Молитва II*). „Отишли су (Смолућани), из тог магичног мјеста природних љепота – идиличне природне „архитектуре”, у виду ђердана од 7000 перли које су покидане и расуте на све стране свијета. (...). Све предјеле овога свијета дали би за предјеле у којима су провели дјетињство...” – каже Борка Миличић у рецензији овог рукописа.

Истражујући географске, етнографске, етнологске, националне и социјалне прилике свога поднебља, те казивања својих Смолућана расељених по свијету, Јовићева је до сада објавила преко 500 страна формата А5 – у три, до сада, објављене књиге. Она у своме опусу о Смолући никада не окривљује, нити заузима неке властите ставове и увјерења, него само износи чињенице.

Очито, Смолућа и њена околина јесу неисцрпна тема за списатељицу Веру Јовић, Смолућанку. Зато, можемо очекивати да ће се огласити још неким насловом, јер она је специфична појава у нашој хроничарској, документарној литератури....

Борислав ГАВРИЋ

БОРБА ДОБРА И ЗЛА У ЗАБОРАВЉЕНОМ ГРАДУ (Миомир Милинковић, *Заборављени град*, „Пчелица”, Чачак 2017)

У издању издавачке куће *Пчелица* из Чачка 2017. године изашао је роман за децу и младе *Заборављени град* Миомира Милинковића. Аутор је универзитетски професор који је на књижевној сцени Србије познат по романима, приповеткама и поезији, којима је изградио име како међу најмлађим тако и међу одраслим читаоцима. *Заборављени град* је трећи Милинковићев роман намењен деци, у коме аутор наставља да следи бајковиту линију коју је започео романима *Воденица код три јарца* (2013) и *С оне стране дуге* (2014) и жанровски уобличио у заокружену форму ауторске бајке кроз књигу *Шара на длану* (2016). Жанровски посматрано, најновији Милинковићев роман је ауторска бајка у сегментима дочаране предметности који су везани за наднаравне слојеве, док у деловима који приказују свет реалности има карактеристике социјалне прозе. Назнаке социјалне прозе дело добија социјалним одређењем главних дечјих јунака који су штићеници Дома за незбринуту децу. Назив Дома – *Дом добрих намера* у супротности је са односом који према деци имају они којима су она поверена на старање. Васпитачи Матилда и Тоцило оличење су окрутне и оштре нарави. За најмањи преступ или непослушност они децу сурово кажњавају: батинама, забранама или забраном ионако слабих obroка. Њихови ликови показују да зло не мора да постоји само у фантастичним подземним световима којима владају хтонска зла бића. Оно је присутно и у свету реалности, међу људима, а назив Дома иронични је показатељ да се иза великих речи могу крити сасвим зле и подле намере. Однос према друштвеној реалности Милинковић је вешто дао и кроз перспективу дечјих јунака. Дечак Јован на градском тргу присуствује свечаности поводом Дана града. Изливи неконтролисаног одушевљења масе код њега иницирају питања: „Зашто људи морају да се окупљају на нечијем митингу? И зашто морају да му одобравају иако то можда не желе?” (Милинковић 2017: 60). Иако су наведена питања изречена из наивне перспективе детета, она показују да је аутор

стваралац који разуме савремени друштвени контекст и проблеме свога времена.

Роман *Изгубљени град* нема прецизне назнаке просторне и временске локализације. Изостајење локализације представља традиционалну жанровску карактеристику бајке. У свету бајке немогућност да се одреде време и простор пружа читаоцу наду да су чуда могућа свуда и у сваком времену. И у Милинковићевом роману радња се дешава у малом градићу који није именован. Међутим, назнаке његове богате историјске даље и ближе прошлости пружају извесну могућност просторне локализације. Иако, на први поглед, не постоји ни временско одређење, оно се открива у описима и дијалозима јунака који показују да је реч о савременом тренутку. Да су чуда могућа и у модерном времену вербално се открива и кроз речи једног од одраслих ликова који каже: „Сви говоре да је време чуда прошло, а чуда се догађају сваки дан“ (Милинковић 2017: 116).

Милинковић бајковите слојеве романа везује за свет магијског и предања. Материјални остаци давно изгубљеног града представљају основу на којој ће се градити бајковити слојеви у којима егзистирају бића зла: Господар таме, зла чаробница Брдојла и њихови помагачи, девет сподоба и мутанти. У описима наведених хтонских ликова постоји извесна доза страве. Рецимо мутанти су наказна бића без костију која се оглашавају цијукањем или опис када је вештица Брдојла изгубила свој људски изглед (сподобе су лице испоснице Савете замочиле у ватрени извор). Наведени описи показују да роман *Заборављени град* садржи и елементе којима се одликује проза хорора. Хорор је у књижевности за децу тековина модерног времена. Он је последица промењеног односа према детету као рецепијенту који је у западној књижевности започео увођењем демонских ликова у књижевност за младе, нпр. серијали романа Мишел Рид, Вампирска академија, вампирски серијал Александре Харви, *Хронике Дрејкових*, романи из едиције *Сага сумрака*, Стефани Мајер или романи о дечаку чаробњаку Хари Потеру, Џоан Кетлин Роулинг. У српској књижевности, наведени процес започиње романом *Пети лептир* Уроша Петровића у коме се појављује свет духова.

Главни демонски лик у роману *Изгубљени град* је Брдојла. Брдојла је зла чаробница, вештица која жели да загосподари светом људи. Она у роману доживљава преображај од побожне и добре

испоснице до злог демонског бића. Њена физичка и унутрашња метаморфоза потврђује речи које изриче главни јунак, дечак Јован: човек се може претворити у ђавола, али од ђавола не може постати човек. У основи њеног преображаја налази се мисао да човек постаје опако биће онда када потроши оно што у њему ваља: „људска осећања и доброту“. Аутор поставља и етичко питање: Кад неко изгуби човечност, може ли му ишта помоћи да је врати?

У *Заборављеном граду* хтонска бића с лакоћом прелазе у свет реалности. Њихово егзистирање у оба света, као и постојање лоших људи у реалности предметног света која окружује главне јунаке показује да зло није назнака само ирационалних светова. И у стварном животу постоје људи који нису добри. Суочена са таквим светом деца у Милинковићевом роману пружају отпор. Током борбе она не престају да буду то што јесу, деца. Њихово деловање и акција показују виталистички однос према животу: нема пасивности, очаја и туге. Јунаци се смеју и у најтежим тренуцима јер је смех лек против туге.

Преплитање света савремене реалности са светом бајке и демонским световима хорора показује да је *Изгубљени град* роман сложене жанровске структуре, а Милинковић стваралац који је учинио искорак у односу на традиционалну прозу за децу у којој су границе светова између добра и зла, реалног и иреалног, јасно омеђене. Деца и млади ће роман Миомира Милинковића *Изгубљени град* читати са истинским уживањем. Њихова моћ идентификације са главним дечјим јунацима одвешће их у велику авантуру у којој се добро сукобљава са злим и на крају побеђује. У основи те победе налази се етичка порука да само личним делањем и акцијом можемо допринети да овај свет учинимо хуманијим и бољим.

Мирјана СТАКИЋ

ОРФЕЈСКА ЛИРИКА С РАДАНСКИХ ВИСОВА

(Предраг Бајо Луковић: *Претакање сјаја*, изабране песме,
„Грамастик”, Београд 2017)

Преведи моје песме

На језик траве и воде...

(П. Б. Луковић: *Великом преводиоцу*)

У трећем избору песама (*Претакање сјаја*) Предрага Баја Луковића, као и у ранијим (*Изабране и нове песме*, 1998; *Испод крова песникова*, 2012), препознајемо елементе једног од најдуготрајнијих и највреднијих песничких наслеђа у светском и српском песништву – орфичког наслеђа. Светска и српска поезија имају у том наслеђу еминентне представнике, песнике који су досегли врхове поетичке уметности, без којих није могуће конституисати књижевну историју. *Орфичко песништво* почиње омамљујућом лиром и песмом митског свирача, певача и песника (Орфеја); траје преко најистакнутијих античких, француских, немачких, руских, мађарских, енглеских, америчких... – све до наших песника чија је орфичка жица такође унела у светску поезију вредна песничка остварења.

Књижевна историја зна да је орфичка поезија, мање-више, присутна и у многим посторфејским песничким програмима као прожимајућа емоционална веза између поетичког садржаја, смисла и форме, па и да је подстакла настанак неких поетичких програма, попут парнасовске поезије, симболизма, романтизма, неосимболизма... Учествује и у искуствима бојског и уклетог песништва деветнаестог и двадесетог века, и данас, у поезији песника који су разумели да многе околности живота, теме и мотиви поезије нису битно другачији од оних у пређашњим временима.

У *орфејском моделу* песме остварен је савршен склад садржаја и емоционалних расположења, свих елеманата који доживљај песме доводе до највећег усхићења. Стога је природно што и данас окупира пажњу песника. Савршена (углавном, химнична!) орфејска песма (не само о љубави!) била је најприсутнија форма

док се нису драстично промениле животне околности и нарасле потребе за новим садржајима, темама, мотивима, версистичким облицима, док нису почели да се рађају поетички програми који ближе одражавају дух и дах времена. Од тад је почела да уступа место формама које естетску вредност подређују функционалним значењима у контексту новоустановљене друштвене, и књижевне – утилитарне функције. Кад је поезија постала огледало времена и одраз прокламованих поетичких манифеста и песничких „школа“, орфејски елементи су потиснути из првог плана да би уступили место програмираним садржајима и функционалним естетским и другим циљевима. Само су неки песници успели између редова да очувају емотивну и версистичку лепоту орфичког надахнућа, а најдаровитији и да му у целини посвете песничко дело.

Међу реткима који своју поезију и данас посвећују орфичким формама је и Предраг Бајо Луковић, иако у песмама примењује и нека друга, новија песничка искуства.

Имајући у виду лирску природу, садржаје, форму и поетичке идеје које остварује у својој поетичкој пракси, Луковићева поезија могла би се сврстати у вредно орфејско наслеђе српске поезије данас. Непохајдучени поета са Радан планине је, примајући пелсер боемске Скадарлије, задржао у својој поезији одлике орфичке, парнасовске и неосимболистичке песме. Оне га квалификују као песника који зналачки налази орфичку меру надахнућа и успева да усклади своју поетику са временом удеса који прати живот савременог човека.

Луковићево песништво је пример колико завичај може да утиче на формирање поетике песника. Рођен на Радан планини, песник је понео у свом животном пртљагу (и гену!) природни ареал завичаја, мноштво митских и реалних историјских спознаја које ће обликовати његову стваралачку личност. Вулканска планина Радан и Пуста река (са извором испод самог врха) заувек су поспремили у песниково биће палеозојске трагове завичајног тла које овај песник, на орфејски начин, уноси у поезију заједно са сјајем светлости и праменовима таме: *Како себе ко гују камен/ Скрити од света наизглед хладан/ Кад ми у души букти пламен/ Планина моја – букти Радан*).

Приказивачи књига су препознали Луковићеву везаност за стварност, митове и легенде завичаја и акценovali је као његов поетички усуд и особеност. То не морамо посебно образлагати.

Песник и скадарлијски бoем Петар Пајић је, поводом девете књиге песама *Ране и мед*, дао неколико конкретних и општих напомена. Пише да *Луковић припада роду оних бодлеровски и поовски уклетих песника, који, распнети на свом унутрашњем крсту, кроз поезију траже спасење... Она (поезија) – брани човека од унутрашњих тескоба и мука, а за њега представља катарзични излазак у слободу, начин да се победе опречне страсти које га раздиру (...)* и напомиње да је *та вечита борба коју човек води у себи између добра и зла, анђела и демона, таме и светла, тематски оквир* Луковићеве поезије. Пајић не акцентује орфичке одлике песама, али се оне подразумевају пошто нису остале између редова, већ су директно уведене у нити и потку Луковићеве поезије. О том њеном ткању, као темељу свих реминисценција, медитативних строфа и песама поуздано сведоче пређашњи и, нарочито, његов ауторски избор песама *Претакање сјаја*.

Претакање сјаја је скоро дословно огледало целокупног певања у чију су се исказност уплели песничково романтично срце, неосимболистичко око, дамари завичаја, ликовни нерв и бoемска бдења. Романтично срце је пробудило *сентимент*, неосимболистичко око уочило *судбинске знакове* поред пута *живота и смрти*, дамари завичаја сачували *визију завичајног предела, историје, митова и легенди, ликовни нерв све то селектовао и одсликао речима*, а бoемска бдења увела *песника у неслагања са немилосним светом* који непрестано подгрева немире и песников бунт. Пажљив читач брзо ће и лако препознати у свему томе *орфејски лиризам*, а са осталим вредностима суочиће се само уколико уме да тумачи знаке светлости која се из песме у песму трансформише у сенке и праменове таме; претаче се из ведрих у суморна и, неретко, тамна расположења: из унутрашњег сјаја у очај и безнађе. По обрасцима уклете поезије.

Луковић је у непрестаној песничкој „игри са животом“. Надгорњава се са њим као Светлост са Тамом: *Играм се животом,/ Као живот са мном,/ Непрестана игра/ Светлости са Тамом*. Речи *Светлост* и *Тама* пише великим словом. Сходно месту које имају у његовој поезији и основном расположењу које из ње допире. Великим словом пише и речи *Срце, Сунце, Господ, Враг, Ђаво, Божур, Гавран, Сушто биће, Свет, Вечност*, понекад *Реч*. И *визуелно инсистира* на значају њиховог значења у његовој песми. Реализује намеру да их симболички веже за светле и тамне валере

животне збиље. Тако исказно потпуније предочава читаоцу смисао њихових значењских вредности у свом поетичком контексту, нарочито кад жели да акцентује питања постојања и *сврхе човека и његове осетљивости у свету* (Д. Лакићевић), и кад покушава да спозна (...) *Суштину лепоте живота и света*. Он сам каже: *Угасите светла/ Да нестану сен/ Што стварима дају/ Привид – варку, чар*.

Луковићев однос према свету критичари с разлогом идентификују са односом еминентних представника *уклете поезије*, попут Бодлера, Алана Поа, Диса, Паула Целана, Новице Тадића... Разлог је у исказаним Луковићевим неспокојствима, у неслагању са поретком ствари у свету коме посвећује своје певање, у поимању поезије као тајне, а живота као демонског и вражјег гнезда. Сматра се да свет доживљава као опасност за човека (и природну и друштвену силу!) јер верује да свет уклето диктира живот и место човека у њему, не би ли био што несигурнији и неизвеснији. Скоро сваком песмом исказује потребу да се човек бори за другачије и боље устројство света, смештајући себе у контекст завичајног миљеа у коме његов песнички его егзистира са *људима, зверима, птицама, са соколом, горама, са курјаком у природи и у нама*:

Пукотину црну осећам у души (...) / Тај непребол стално притиска ме, гуши/ И на муке ставља главу моју живу.// Пукотину црну осећам у души (Пукотина душе).

Француски песник Алфред де Вињи (парнасовац и претеча симболизма) вероватно би ово певање окарактерисао као сукоб са властима, пошто је записао да су песници *раса коју ће заувек проклињати они на власти јер им завиде на супериорним квалитетима и плаше се истине коју откривају својом поезијом*.

Луковићеву *уклетост* можда је најпотпуније окарактерисао Срба Игњатовић: *Симболи што се у његовом певању оживотворују (...) су црни ат, гавран, злodusи и привиђења, погано јаје, курјак, орао, глуво доба, Господ сам, али и враг... (...). Овој гами је, опет, супротстављена светла симболика жишке, зрна соли, сјаја, срца, воде, душе, свевида, језгра, књиге, људског гласа, јабуке, цвата, шуме, врта, чарне горе, планине, облутка...*

Опажање је значајно са становишта оцене укупног учинка Луковићеве поезије, поготово за предочавање значења књиге изабраних песама. Дакле, напоредо са објавом песника са тамне

(„нагнуте“) равни живота, јавља се и са оне неупоредиво виталније и вечније – са гумна светлости и ведрине. Тако се легитимише као песник који верује у *човекову победу у животној игри*, па и у свој опстанак. А то је, по виталистичким принципима, и највреднија улога поезије.

Претакањем сјаја из себе у нас Предраг Бајо Луковић помаже да и ми добијемо надахнуће за превладавање тамнине и посрнућа у савремености која тамним гајтанима заокружује наше постојање.

Љубомир ЋОРИЛИЋ

ПЛЕС КОЈИ МАМИ

(Лела Милосављевић: *Плес међу свицима*,
Свитак, издавачка радионица Књижевног друштва „Развигор”,
Пожега 2018)

Књига прича *Плес међу свицима*, као друга објављена књига Ужичанке Леле Милосављевић, пред књижевну јавност долази после њене веома запажене књиге прича, црта и цртица *Трагови босих стопала*.

У њој она читаоцу већ на почетку поручује: „Ја још имам смелости да ходам боса... Моје мисли су моји свици...” чиме, очито, веома свесно истиче да на живот гледа потпуно супротно од оне Вајлдове: “Живот је одвећ важна ствар да би се икад о њему озбиљно говорило”.

Ово намеће убеђење да баш због озбиљног схватања његове важности и свега онога што га чини, она веома реалистично, крајње животни и смело у тридесет и три приче користи своје “свице” и баца светло на ход човека свога, и не само свога, завичаја кроз простор и време. И ненаметљивим, лаганим и лепршавим стилем пише о човеку онаком какав јесте, каквим га чине и воде вредносни судови, емоције и његове мисли. Оне које производе резоне које је немогуће избећи јер их намећу средина и време. Које су плод деценијског и вековног наслеђа и поимања животних вредности, али и сопствених одлука. Оних на којима он темељи своју судбину и од којих она, углавном, зависи. О којима она пише и у овом случају се супротставља и Есхилу, који каже: „Заједничка нам је судбина, али мисао појединцу припада”. Отуда и разлике. Оне неминовне, свакодневне, животне. Отуда и њена промишљања и такве мисли, такви „свици” и такав плес. И толико светла баченог на појединца. На оно људско и неретко неизбежно. И подсећање на прошло, на некадашњи дом и његову топлину. На породицу, жену, љубав, интима и друштво у целини. На меку људску реч и веру у човека и човечно, али и на животне противречности и све уочљивија отуђења. И носталгију за свим тим данас све мање

присутним вредностима. Онима о којима она не мудрује, већ их само констатује онаквим какве јесу и какве успева да без обзира на људске и друге особености види кроз психолошку призму којом формира веома реалистичну слику у којима ће се многи пронаћи.

Плес међу свицима је књига слика обичног живота и животних детаља, доживљаја и доживљеног, људског трагања и трајања, али и верног сведочења о општим и моралним вредностима које све више нестају. И о психолошким стањима човека, а посебно у доброј мери и данас скрајнуте жене.

Ова књига је ауторкин непретенциозни мисаони плес не само међу свицима, већ баш тим свицима, јер она баш њима веома вешто формира фигуре-слике које причама дају животност и неретко читаоцу намећу утисак да се ауторкине мисли и чују (као Невени у причи *Не било ти просто*), чиме нас из приче у причу лаганим реалистичним приповедањем води у нове спознаје.

Ово су приче које асоцирају на интиму, буде емоције и истинитошћу и дозом универзалности читаоца доводе до саживљавања и намећу му потребу да се пронађе у минулом и сагледава у долазећем времену. Јер је то она неминовност коју нам живот намеће, а коју ауторка види као могући бег, те зато и препоручује: „Дању треба живети реалност а ноћу сањати о срећи”. Јер, „Тако некако и ми бежимо пред животом а он нас не журећи стиже. Зна да је то само игра и да је у том кругу он надмоћнији.” (*Слатко од вишања*).

Писцу као што је Лела Милосављевић очито није било тешко да уочи бројне призоре, људске судбине и егзистенционалне проблеме људи и на особен и ангажован начин се са њима суочи и читаоцу их верно предочи, али и да на специфичан хумористичан начин ослика човеков бег од нежељене и све чешће суморне свакодневице, чиме прави искорак у нешто ново и тако наговештава своју склоност ка сатири и човеку све потребнијем хумору. Чиме овом плесу даје нови ритам и чини га пажње вредним. Јер лакоћом мами.

Пеко ЛАЛИЧИЋ

Культура

Мр Мирко БАБИЋ

СЕМБЕРИЈА У ВЕЛИКОМ РАТУ - СТО ГОДИНА ПРИЈЕ И ПОСЛИЈЕ

Сажетак:

Велико и судбоносно прекрајање токова свјетске историје, по мјери „владара из сјенке“, започело је до тада невиђеним Великим свјетским ратом 1914-1918. године. Још од времена Наполеона (1799-1815) преко стотину година било је потребно да се стекну услови за нешто тако епохално; а овдје код нас још наредних стотину година је било потребно да прође (и Грађански рат 1991-1999) да би се почеле извлачити неке „научне“ поуке из „крваве историје“ 20. стољећа. Дакле, онолико колико је официјелна историја заиста наука, толико су и њене поуке користиле савременицима. Један од моћних креатора свјетско-историјских процеса, покретач америчке индустрије „Форд“, отворено је рекао да је „цјелокупна званична историја гомила бесмислица“.

Кључне ријечи: *страдање, геноцид, рат, Срби, Семберија, Аустроугарска, концентрациони логори, крај историје.*

Занашњи интелектуалци су углавном поучени једино чињеницом да „историја није никога ничему научила“; јер она и не може бити никаква озбиљна наука, најпросто, због тога што моћни покретачи и креатори свјетске историје новинарима, архивистима и историчарима нису ни казали како је нешто било. Тек, зашто је нешто управо тако било, може се само наслућивати, и то у оној мјери колико је интуиција легална гносеолошка категорија и научна дисциплина. У том смислу Френсис Фукујама је и прогласио „крај историје“... као науке која би иначе требало да буде „збир свих знања о свим људима у свим временима“.

Аутор овог огледа је покушао на примјеру микрорегије Семберије и Мајевице „земље покрај Саве и Дрине“ да укаже

на погубне узроке и посљедице свјетско-историјских збивања у Првом свјетском рату 1914-1918. године. Познато је да је Србија дала 1 300 000 жртава само у овом једном од 6 ратова које је водила у 20. вијеку. Мање је познато да је и на простору БиХ било око 300 000 и да то нису биле све жртве рата, него само погинули војници и цивили.

Такође, истиче се и чињеница да проценат погинулих код босанско-херцеговачких Срба није био исти као код босанско-херцеговачких католика и муслимана. Исто тако, чињеница је да католички (и муслимански) цивили нису страдали ни приближно као српски цивили у источном дијелу Босне.

Ратна штета на истоку БиХ била је неупоредиво већа него на западу, што је катастрофално и скоро трагично утицало на демографску слику традиционално српског Подриња.

Након свега, једина већинска српска територија на истоку Босанске државе остала је Семберија са дијеловима Мајевице, Бирча и Романије као и дио Старе Херцеговине.

Аутор овог текста сматра, у прилично неофицијелној форми „самоуког полихистора“ да је све то зло почело невиђеном бахатошћу великих сила, још прије стотину година, а да, након још сто година, тек постајемо свјесни страха њиховог крвавог пира.

Семберија прије 100 година које су претходиле Великом рату 1914-1918. године налазила се вијековима у стабилном државно-правном окружењу Османлијског царства, а тај мир је нарушен само у два наврата: у великим аустро-турским ратовима 1683-1699. и 1716-1739. године. Тада се овај простор нашао на самој граници двије свјетске велесиле, а ситуација се нагло погоршала тек почетком 19. вијека када се Француска са Напеолоном покушала наметнути као нови суверени господар Европе, па и укупног човјечанства.¹ До тог времена Балкан се вијековима сматрао интересном зоном Хабсбуршке монархије (како је то и било у средњем вијеку са католичком Угарском краљевином) и, евентуално, Руске царевине (као насљедника православне Византије).

У таквим сложеним историјским околностима (у складу са новопрокламованом политиком да наводно „сваки народ има право на самопредељење“) на свјетско-историјску позорницу, након више

¹ Његош је тада започео своју „Посвету праху Оца Србије (Карађорђу)“ у „Горском вијенцу“ чувеним стиховима „Нек се овај вијек горди над свијема вјековима ...“ (Нико тада није могао замислити да слиједи “још гордији 20. вијек“).

вијекова ропства, поново излази српски народ предвођен славним Карађорђем.² Тек након 100 година од стварања ослобођене Србије показаће се колико је простор Балкана био камен спотицања свјетских велесила. Вишевијековни мир Семберије тада је трајно нарушен јер се простор турске Бијелинске нахије и Зворничког санџака сада нашао на граници чак 3 царевине. Тадашњи оборкнез Семберије Иван Кнежевић (1780-1809) нашао се у изузетно деликатној ситуацији „коме ће се привољети царству“. Честити, праведни и племенити Кнез Иво мудро политиком покушао је сачувати мир, али његова политика је од српских устаничких вођа проглашена опортунистичком, па се и он као „Велики кнез прекодринских Срба“ морао прикључити устаничким акцијама 1809. године, након чега је Семберија сурово девестирана и депопулисана.³

Након ових судбоносних збивања граница Запада и Истока је, након много вијекова, поново постављена на Дрини, а Семберија се нашла на самој тремеђи. Као што се и очекивало Аустроугарска монархија је (након неуспјелог устанка босанско-херцеговачких Срба 1875-1878. године и након пораза Србије у рату са Османлијама 1876/78. године), практично без борбе, одлукама Берлинског конгреса 1878. године једноставно преузела власт у БиХ. Тада се ситуација на Балкану још више закомпликовала с обзиром на то да се Србија тада нашла у потпуном окружењу двије велесиле и новонастале Бугарске под снажним руским утицајем.

Такозвано, „источно питање” (1878-1912) велике силе су ријешиле да окончају потпуном елиминацијом отоманске владавине у Европи, стварањем неколико мањих балканских државица, које би служиле као „монета за поткусуривање“ између великих сила. Међутим, након много вијекова на свјетско-историјску сцену су ступиле и двије новоконсолидоване моћне државе Њемачка и

² Моћни Наполеон је тада прокоментарисао да он није највећи војсковођа, иако је без сумње остварио толика освајања попут Александра, иза њега стоји најјача, уређена држава Европе која траје од Карла Великог; а да је „обичан балкански сељак“ Карађорђе учинио већи, јединствен у историји, подвиг ослобођењем Србије од вишевијековног ропства.

³Семберија је после неуспјеха устаника на овим просторима 1809. била сурово пацификована, а већина становника се заједно са кнезом Ивом иселила. Због ових разлога Семберија биолошки није могла давати значајнији допринос устанцима Срба у БиХ током 19. в.

Италија, са моћним државницима Бизмарком и Гарибалдијем.

Дакле, након стотину година од Наполеона, сада је Њемачка покушала у два наврата да овлада Европом и цјелокупним човјечанством вођењем два свјетска рата. Први свјетски рат, о коме овдје говоримо, започео је нападом Аустроугарске на Србију управо са територије Семберије.

Семберија у Великом рату 1914-1918. године представља нови историјски преломан моменат, након чега ови простори, након свих страхота Великог свјетског рата поново улазе у састав једне велике државе, овај пут новоформиране Југославије. Чинило се да је „источно питање“ трајно ријешено, али турбулентна збивања у наредних 100 година (све до данашњих дана) показала су управо супротно. Људи ових крајева не само да нису ништа научили из историје него су буквално све препустили стихији и заборава (јер је томе погодвала и званична политика новонастале државе). Као да је једино остало фолклорно и славско обиљежавање годишњица, а мимо њих скоро никоме не пада на памет ни да размишља о томе.

Међутим, с намјером обиљежавања стогодишњице Великог рата у Семберији, захваљујући буквално само једном ентузијасту – Петру Вујичићу који је 2008. формирао одбор „Ратних добровољаца 1912-1918, њихових потомака и поштовалаца“ ове активности су започеле тако 10 година раније, а већ 2011. почело се са поновним обиљежавањем 10. новембра, Дана ослобођења Бијељине у Првом свјетском рату. Године 2012. исти аутор је објавио јединствену монографију „Ратни добровољци Семберије 1912-1918.“. Ово је, дакле, резултирало да се први пут код нас учини видљив помак у покушају да се озбиљно сагледају узроци и посљедице ових судбоносних догађаја. Тада се и потписник овог текста први пут укључио у ове активности и припремио неколико пригодних историјских бесједа, на основу њему тешко доступних података које овдје први пут званично публикује, у сажетом облику.

Ово је тренутак да привремено призовемо из времена тадашње славе у садашње вријеме сјећања бар неке основне историјске чињенице о ослободилачким ратовима наших славних предака 1912-1918. године. Овдје се наравно, ради о Првом⁴ и

⁴ Први балкански рат је отпочео већ 15. октобра офанзивом српских снага на граници код Мердара, а 23 - 24. октобра Турци су поражени у Кумановској бици (“Куманово за Косово”), а 28. октобра 1912. ослобођено је Скопље. Прије тога

Другом⁵ балканском и о Првом свјетском рату.

ослобођена је Сјеница 22. октобра, а Нови Пазар 23. октобра; Пријепоље и Прибој 25. октобра, Косовска Митровица 26. октобра, а Пљевља 28. октобра 1912. године. У Македонији Тетово и Гостивар ослобођени су 30. октобра, а после Битољске битке српска војска је ушла 20. новембра 1912. у Охрид, Флорину, Дебар и Ресен, чиме се спојила са грчким снагама. Српска војска је заузела и већину територије Албаније тако да је 28. новембра заузет Елбасан, а црногорске снаге су дошле до Љеша 18. новембра и опколиле Скадар. Претходно црногорске снаге су већ 9 – 14. октобра 1912. ослободиле Мојковац, Бијело Поље и Беране а 30. октобра Пећ, па Ђаковицу 4. новембра 1912. године. Грчке трупе су ослободиле Солун 9. новембра, а Бугари јужне дијелове земље.

Након ових величанствених успјеха савезника, Турска је затражила примирје 4. децембра 1912. године, али неке од великих сила (Аустроугарска, Њемачка, Италија) нису дозволиле излазак Србије на Јадранско море, нити су Црној Гори признали ослобођење Скадра. Конференција амбасадора свих великих сила постигла је компромисно рјешење да се образује и нова држава Албанија. Међутим, у Турској је дошло до државног удара када су Младотурци убили предсједника владе Назим-пашу и одбили примирје, па су борбе настављене од 3. фебруара до 16. априла, а 30. маја 1913. године је потписан мировни уговор у Лондону. Иако је црногорска војска 23. априла 1913. ослободила Скадар, под притиском Италије и Аустроугарске морала се повући 14. маја, а сем пада Једрена и Јањине није дошло до битних помјерања на фронтима. По оцјени свих (или бар већине) историчара Први балкански рат је имао ослободилачки карактер, а у њему је срушен превазиђени турски феудални поредак. Укупни губици (погинули, рањени и заробљени) су били код Турске 153.000, Бугарске 73.000, Србије 30.000, Грчке 28.671 и Црне Горе 10.000.

Очигледно је да су велике западне силе прије 100 година чврсто одлучиле да са историјске сцене уклоне 3 сувишне империје са простора Европе, јер не може бити “једна земља а три господара” (Турска царевина, Аустроугарска монархија и Руско царство). Почело је прво са “демонтажом болесника са Босфора”, односно са подршком за ослобођење остатака потлачених балканских народа. Подржан је савез између четири већ ослобођене балканске државице: Србије, Црне Горе, Грчке и Бугарске у првој половини 1912. године. Ови савезници су били охрабрени да 29. септембра 1912. године (дакле ових дана тачно прије 100 година) упуте ултиматум Турској да се проведе административна аутономија потлачених народа. Турска није прихватила ултиматум, па су све ове државе извршиле општу мобилизацију и појединачно су објавиле рат Турској од 8-19. октобра 1912. Србија је мобилисала 356.000 људи, а пријавило се око 20.000 непланираних добровољаца од којих су формирани прекобројни пукови. Рачуна се да је са простора изван Србије и Црне Горе узело учешће преко 4.500 добровољаца.

⁵Други балкански рат је почео нападом Бугарске на Грчку и Србију због превласти у Македонији. Бугарска је имала подршку Аустроугарске и Њемачке, па се овдје почела да формира слика будућих сукобљених снага у великом свјетском рату. Бугарске армије су нападе 30. јуна 1913. године и на српском и на грчком фронту али су већ 1. јула доживиле пораз од Срба на Брегалници (“Брегалница за

Балкански ратови су дефинитивно потврдили неodrживост дотадашњег свјетског поретка базираног на чувеном Берлинском конгресу 1878. године. Велике западне силе су одлучиле да након објаве рата Аустроугарске Србији покрену велики свјетски сукоб са циљем дефинитивног силаска са историјске сцене светри европска царства (Аустроугарска, Турска, Руско царство). Управо ови балкански простори били су поприште одлучујућих битака⁶ у којима је дошло до ових судбоносних промјена.

Простор бијељинске касарне, лоциран на самој граници

Сливницу”) а затим и на Струмици. Када се на страни Србије и Грчке укључила и Румунија, Бугари су већ 8. јула почели повлачење, а и Турци су 22. јула 1913. повратили Једрене, па су операције прекинуте 31. јула, а мир у Букурешту је потписан 10. августа 1913. године. Бугарска је имала 83.000 губитака (погинулих, рањених и несталих), Србија 41.000, Црна Гора 1.200, а Грчка 21.864 човјека.

⁶ Овдје ћемо поменути само најважније који треба да буду обиљежавани, поред величанствених побједа у Церској бици 16-19. августа, Бици на Дрини 8. 9. – 11.11. 1914. и Колубарској бици 2 – 15. децембар 1914. године. Градови у Горњем и Средњем Подрињу имају пуно право да овакве датуме слободе обиљежавају раније, у знак сјећања на прво ослобођење у септембру 1914. године. Наиме, још тада је војска Србије након славне Церске битке, по молби савезника, предузела офанзивну акцију на територији непријатељске Аустроугарске. На простору Срема српска војска је дејствовала између 5-14. септембра 1914. године и ослободила је простор на линији Сремска Митровица - Рума – Земун. На простору Горњег и Средњег Подриња ове операције су спроведене између 11. септембра и 25. октобра 1914. године и том приликом су ослобођени: Вишеград, Фоча, Рудо и Чајниче (11. септембра) а Сребреница 17. септембра 1914. године. Калиновик је ослобођен, вјероватно, 21. септембра 1914. а дан ослобођења Пала, Јахорине и Требевића је, по нашим сазнањима, 25. септембар. Романија, Соколац, Гласинац и Рогатица су ослобођени 27. септембра 1914. године, док је Хан Пијесак са Краљевом Гором ослобођен 28. септембра 1914. године. Ови датуми требало би да се за сва времена обиљежавају за простор наведених 10 општина.

Сви би, дакле, требало да обиљежавамо завршне побједе у Првом свјетском рату, у вези са пробојем Солунског фронта. Овај фронт је, иначе, формиран још 5. 10.1915. од 2 француске и 1 британске дивизије у циљу помоћи нападнутој Србији, а 1916. године ове снаге су се удвостручиле. У циљу помоћи нападнутој Румунији са Солунског фронта су појачана дејства, а од савезника једино су Срби након 19 дана борби заузели Кајмакчалан 30. 9. 1916. а 19. 11. 1916. ушли у Битољ. Први свјетски рат је окончан дејствима на овом фронту од 15. септембра 1918. када је српска војска пробила одбрану непријатеља и 23. септембра 1918. године ослободила Прилеп, а 29. септембра Скопље. Врање и Лесковац су ослобођени 7. октобра, а Ниш 12. октобра, док је Београд, као што је познато, ослобођен 1. новембра 1918. године. Аустро-угарска је капитулирала 4. новембра 1918. а Њемачка 11. новембра 1918. године, па се сви ови датуми обиљежавају са посебним поштовањем.

Аустроугарске монархије и Краљевине Србије, имао је изузетно бурну историју у овим судбоносним догађајима између 1912-1918. године. У Бијељинској касарни 1912. године била су стационарана 2 батаљона пјешадије и 1 ескадрон аустроугарске коњице (1. пољски батаљон пјешадијске пуковније број 10 са 23 официра, 4. пољски батаљон бр. 20 са 21 официром и 2. ескадрон хусарске пуковније број 9 са 5 официра; као и војничким, поштанским и брзојавним уредом у Бијељини). Такође, овдје је био вод оружанског збора за БиХ са постајама у: Бијељини, Јањи, Међашима, Рачи, Забрђу, Суботишту и Тавни. На почетку 1914. године Монархија овдје доводи своју 5. армију (8. и 13. корпус) са командом у градској вијећници.

Већ 30. јула 1914. године (само 2 дана послје објављивања рата Србији) у пограничним чаркама гину 1 официр и 2 аустроугарска војника. Са простора општине Бијељина за прва три дана мобилизације до 31. јула реквирирано је 945 запрежних кола, 1.100 коња, 1.410 волова и 5.000 цивила да копају ровове. Међутим, најтежа одлука за цивиле је донесена 6. септембра 1914. године када је комплетно српско становништво са простора источно од пута Рача - Бијељина - Зворник насилно евакуисано у 4 сабирна логора (Обријеж, Обарска, Суљин Хан и Модран, а послје су ова 4 логора обједињена у 1 велики логор у Малој Обарској). Тада је до 16. октобра 1914. насилно исељено 5.284 лица српске националности а њихова имовина била комплетно опљачкана од стране аустроугарске војске. Само на имању Илије Петровића у Јањи направљена је штета од 100.000 тадашњих круна.

Богатији цивили из Бијељине већ 29. јула 1914. почели су да се селе у Брчко, а 20. августа у Брчко се повукла и команда 5. армије (вратила се у Бијељину тек 20. септембра - Архив БиХ 4280/пр. 1915). Бројнија хапшења Срба почела су већ у вези са Сарајевским атентатом, а званичном објавом рата 28. јула хапшења су интензивирани, а пријеки војни судови су убрзо почели са извршењем смртне казне вјешањем или стријељањем (2 мјештана Бродца, Перо Симић објешен 9. августа у Црњелову, два Маринковића из Бијељине...). Хапшени су и интернирани грађани у логор Арад - 68 људи из Бијељине (од укупно 5.500 интенрираца у логору је умрло 2.200) и логор Добој (од 27. децембра 1915. до 5. јула 1917. кроз њега је прошло 45.791 цивил и заробљени војник). Аустроугарска власт је одмах на почетку рата забранила сва српска

друштва, а чак 26. јула, прије објаве рата ухапсила је 20 Срба као таоце, а затим њих 47, међу којима и управника Српске основне школе Стеву Николића и учитеља Јову Видаковића са 4 свештеника (са простора Епархије су стријељана 3 православна свештеника а њих 14 је подлегло мучењу у току 1914-1918). До 20. јануара 1915. године у Котару Бијељина је ухапшено и осуђено званично 347 Срба; од чега 96 у граду, а међу њима и 10 муслимана.

Прве гранате српске артиљерије су пале на аустроугарске положаје у Јањи 10. августа 1914. године, а до 8. новембра на Јању је пало преко 3.000 граната, па се половина цивилног становништва преселила у Корај и у Јањаре. Град Бијељина је само једном гађан српском артиљеријом 6. септембра 1914. године са 17 граната, а 7. септембра је гађан Францјозеффелд са 16 граната, али без жртава. Већ 17-19. августа 1914. године у Бијељину стижу први Срби заробљеници (3 официра и 89 војника) али још прије тога у Бијељину су стигли бројни аустроугарски рањеници за које је већ 1. августа отворена болница број 1 Црвеног крста са 150 кревета у просторијама Српске основне школе, коју је опслуживало 75 санитарки и 32 дјевојке са шиваћим машинама. Убрзо је формирана и болница бр. 2 у Бијељини са 120 кревета, па још једна болница у Мађарској основној школи (тада је у Бијељини лежало око 2.000 аустроугарских рањеника) и једна Инфективна болница у Забрђу за 1.000 болесника, а у Јањарима је било смјештено 1.400 рањеника. До краја октобра 1914. године сахрањено је 300 војника на новооснованом војничком гробљу у Бијељини, а затим су основана војничка гробља у Рачи, Поповима, Амајлијама, Батру и Забрђу.

У овим тешким временима у Бијељини је донесена одлука (за вријеме најжешћих борби на Церу) 19. августа 1914. године да се оснује, поред регуларно мобилисаних војника 3. босанско-херцеговачке регименте и 'Босанско-херцеговачки добровољачки корпус. Међутим, без обзира на надљудске напоре од октобра 1912. до децембра 1915. године Србија и Црна Гора су биле окупиране и чинило се да је аустроугарска и њемачка политика остварила побједу и дефинитивно овлада централном Европом.

Ови свјетско-историјски догађаји и невиђене ратне страхоте 1912-1918. године нису биле узалудне. Западни савезници уз помоћ преосталих српских армија и добровољаца управо на Солунском фронту задали су одлучујући ударац империјалним настојањима

Аустроугарске и Турске, након чега је створен један праведнији свјетски поредак.

Након више вијекова стране окупације, па и ропства балканских народа, ови крајеви су дочекали слободу стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Чинило се да су и ови крајеви Европе дефинитивно ушли у период дуготрајног мира. Нико није вјеровао да ће поново оживјети дух великих окупаторских империја Аустроугарске и Турске, као и њемачког реваншизма. Убрзо је услједио крвави Други свјетски рат, а након дугог социјалистичког периода поново је прије двадесетак година дошло до распада овог простора на 7 независних државица.

Када су започеле дуго очекиване активности на обиљежавању стогодишњице почетка Великог рата из Бијељине су дошли већ амбициозно припремљени приједлози, с обзиром на то да је Петар Вујичић 2014. године успио да публикује поменуту врсну синтезу *Ратни добровољци Семберије (1912-1918)*. Аутор је у овој књизи на страницама 98-163. написао сажете биографије 334 добровољца са простора општине Бијељина (од којих је 12 учествовало и у балканским ратовима), а њима је придодao још 24 лица добровољаца или њихових потомака који су се доселили у Бијељину. Као што је запазио један од рецензената ове књиге, Д. Вуковић, Вујичић је „дао велики допринос за историју Семберије и њених људи” . . . али да то представља само „драгоцјен извор за даља истраживања и многе радове са научним амбицијама“ (стр. 292-293.). У том смислу, тада смо предложили да, поводом стогодишњице, буду реализовани и додатни садржаји. Наводимо их:

1. Поред предложених научних скупова у Бања Луци 30-31. маја 2014, у Београду 13-14. јуна и у Вишеграду 28. јуна; подржати научни скуп СПКД “Просвјета” *Ратне операције на територији БиХ 1914. године* (Пале, Соколац 25-27. 09.2014).

2. Поименични попис свих жртава 1. свјетског рата (Музеј жртва геноцида, проф. др Вељко Ђурић и Војно-историјски институт и домаће институције).

3. Поред 2 споменика Гаврилу Принципу у Београду и И. Сарајеву подићи *централно спомен обиљежје у част стогодишњице ослобођења* општина на истоку Републике испред Краљеве резиденције, у Хан Пијеску 28. 09. 2014. (носилац: СО Хан Пијесак, сусједне општине и Влада РС).

4. Обнова куће Гаврила Принципа у Грахову (Завичајно удружење из Новог Сада и СО Грахово).

5. У федералном Сарајеву: постављање спомен-плоче на Храму видовданских хероја, на Кошеву гдје је сахрањено 11 чланова “Младе Босне”; иницијатива за обнову рада Музеја „Млада Босна” и враћање обиљежја “Гаврилове стопе”.

6. Откупити по 100 примјерака књига зборника са свих 5 научних скупова (и скуп у *Гацку 19-21.09.2013*) као и свих монографија посвећених 1. свјетском рату и уручити их библиотекама, музејима и архивима у РС, Србији и Црној Гори.

7. Уређење српских војничких гробља и постављање туристичке сигнализације о њиховим локацијама (Оружане снаге БиХ, Удружење 1912-18. и Туристичка организација).

8. Обнова спомен-капела, споменика и спомен-плоча (Штрпци, Рогатица и др., Завод за заштиту споменика и Удружење 1912-1918).

9. Обнова краљеве виле у Хан Пијеску (Завод за заштиту споменика).

10. Оснивање музејске збирке „Вељко Чубриловић” у Прибоју 06. јуна 2014.

11. Освештавање капеле Видовданских хероја, у касарни у Бијељини, 16. јуна 2014.

12. Обиљежавање улазака српске војске у градове РС, закључно са 11. новембром Даном примирја (Удружење 1912-1918).

13. Мултимедијални ТВ пројекат, академије, литерарни конкурси, историјски часови и сличне манифестације.

14. Активности Организационог одбора наставити и у наредним годинама: 2015. Добојски логор и страдања; 2016. Велеиздајнички процес и положај Јужних Словена у Аустроугарској; 2017. Топлички устанак и значај 1. свјетског рата у историји Европе и свијета; 2018.- 100 година од стварања Југославије.

Наравно, да је наша „пословична немарност“ и бирократизованост званичних институција, практично на свим нивоима, дијелом допринијела да се не постигне очекивани оптимум, па се свакако на овим отвореним питањима мора радити и даље у континуитету, без обзира на годишњице. Али, без обзира на све, учињени су крупни искораци у многим срединама, па је

практично први пут ова проблематика третирана без идеолошких догми нестале Југославије.

Аутор овог текста, иако археолог по образовању, али свестраних интересовања и добар познавалац терена, заједно са сличном групом добронамјерних грађана „Железник“ из Београда обишао је све споменике посвећене збивањима из Првог свјетског рата на простору БиХ. Из тог двогодишњег рада настала је запажена прегледна изложба, као својеврсно културно добро и документ, и још бољи пратећи каталог *Меморијали Првог светског рата на простору Републике Српске (и од интереса за Републику Српску са простора Федерације Босне и Херцеговине)*. Овоме треба придодати и неколико значајних активности СПКД „Просвјета“ као и ангажовање неколико ентузијаста и званичника наше историографије. Изгледа да још нико из Бијељине није могао снаге да обиђе архиве у Сарајеву, Бечу, Београду, или да прегледа штампу из тог времена; ако то још није званична политика наших универзитета, па да студенти за семинарске или дипломске радове расвјетљавају сопствену завичајну или родовску историју.

Упркос свему, прво се појавила цјеловита научна синтеза *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*. историчара Ђорђа Микића, а затим и зборник *Босна и Херцеговина у Првом свјетском рату /2011. и 2015.*, док је декан Филозофског факултета у Источном Сарајеву Драга Мاستиловић објавио 2017. монографску студију *Затирање Срба у Босни и Херцеговини у 20. вијеку*.

Парадоксално је да су се тек у данашње вријеме створили минимални предуслови за објективно сагледавање посљедица Првог свјетског рата. За простор Семберије остало је још неколико неразријешених питања, а највише о броју страдалих. Тек сада се открило да је Аустроугарска формирала преко 50 концентрационих логора за цивиле у Првом свјетском рату (ова новина се десила први пут у историји, а Њемачка је овај геноцидни метод додатно усавршила у Другом свјетском рату). Од овог броја, на подручју Хрватске, Славоније, Срема и БиХ, било је преко 20 таквих логора: Копривница, Вировитица, Осиек, Чепин, Тења, Борово, Вараждин, Даљ, Петроварадин, Доњи Михаљац, Плетерница, Пачетин, Бобота, Белишће, Бршадин, Турањ, Погановци, Жегар, Добој, Тузла, Бихаћ (?) ...

Нажалост, нико од угледних Срба, нити која институција,

нису нашли за сходно да провјере колико је Срба и осталих грађана скончало у овим логорима. Тек сада се зна да је у само у једном скоро непознатом логору Браунау у Чешкој умрло више од 2 500 српских цивила. Још није установљено колико их је настрадало у осталим познатим великим логорима, као: Нежидер, Болдогасоњ, Нађмеђер, Маутхаузен, Цеглед и Арад. Са друге стране, професор Рајс наводи да се највећи логор за заробљене војнике Србе и Русе налазио у Хајнрихсгрину у коме је страдало 2 500 српских цивила и још 2000 негдје у Њемачкој; у Аустроугарској 60 000; а у Бугарској је било чак 120 000 српских интернираца. Само у збивањима двомјесечног Топличког устанка 1917. године побијено је 20 000 Срба ...

Тек са историјске дистанце од 100 година, и поред свих отежавајућих фактора, данашњи Срби могу сагледати сву трагику ових догађаја, али и исправност жртвовања за хришћанске идеале правде и слободе, с обзиром на то да је стољетно вријеме „антихришћанских владавина” истекло. Овоземаљским аргументима гледано, све српске побједе, почев од Куманова, преко Церске и Колубарске битке, па и пробоја Солунског и Сремског фронта, показале су се као класичне „Пирове побједе”. У њима су се Срби беспопштедно жртвовали „гледајући величину идеала који бране, а не снагу и величину противника”. Само до краја 1914. године Србија је имала 22 276 погинулих, 95 704 рањених и 45 159 заробљених и одведених у логоре, а окупатор је имао знатно веће губитке, приближно 274 000 војника и официра. У Великом рату на свим фронтима погинуло је укупно 10 000 000 војника и 7 000 000 цивила, а око 20 милиона људи је било рањено. До краја рата Србија је имала 1 247 435 погинулих и процентуално је дала убједљиво највише жртава а по ријечима америчког ратног дописника Џона Рида, била је „Земља мртвих” са демографским и материјалним губицима од којих се никад више није опоравила.

Семберија послије 100 година од Првог свјетског рата, у поређењу са осталим српским регијама бивше Југославије, још је и добро прошла. Нови, Други свјетски рат само 20-так година након завршетка Првог, однио је у Југославији 1 706 000 жртава, а ни данас нису пописани сви погинули Срби. Само је данас свима очигледно да су Срби тотално етнички уништени у збивањима од 1941-45. и 1991-95. године у вијековима етнички српским регијама: Далмацији, Лици, Банији, Кордуну, Западној Славонији

на простору Независне Државе Хрватске, као и у већини Високе Крајине, и дијелова Озрена и Романије, Неретве и Подриња у БиХ. О Вардарској Македонији (Старој Србији или Сјеверној Македонији) а о Косову и Метохији да и не говоримо.

Старији читаоци овог текста знају из личног искуства колико су биле погубне посљедице Краљевог унитарног југословенства и диктатуре, исто као и комунистичког једноумља. Школски систем је био под потпуном контролом идеолошког тоталитаризма, да се није смјело рећи ни ријеч о четницима, па и о солунцима, или о суровим злочинима усташа, о Јасеновцу и Голом Отоку. Једноставно се о томе није смјело причати, чак ни у породичном кругу. Људима је буквално било избрисано сјећање на ратне страхоте и на геноцид над Србима. Више нико није знао да су, нпр., у Книну или Дрвару вијековима живјели Срби. Све у циљу наказне лажне политике „братства-јединства“, Србима се сугерисало (а они су повјеровали) да се никада више у будућности не могу поновити овакви догађаји из „мрачне прошлости“ а да СФРЈ и цијели напредни социјалистички свијет тежи „свјетлој будућности“ и савршеном бескласном комунистичком друштву.

Док су „владарима из сјенке“ и свјетским велесилама Срби требали као „топовско месо“, Срби су на почетку 20. вијека били најпоштованији, а крајем 20. вијека најсатанизованији народ на свијету. Тако је амерички научник свјетског гласа Никола Тесла био поносан што је „потекао из земљорадничког витешког народа који је у непрестаној љутој борби за своје идеале и европску културу *заслужио част и поштовање читавог Свијета*“. Тадашња идеалистичка и оптимистичка српска интелигенција, искрени Југословени, богомољци и прости народ доживљавали су новоформирану Краљевину СХС као „нашу Свесрпску Царевину“. При томе нису запажали какав је однос те Државе био према Солунцима, јер је тек сваки седми успио да добије обећану земљу или какву радњу за своје ратне заслуге. Није ни чудо да породице погинулих нису ни добиле ништа, јер су третирани као „коллатерална штета“, пошто су то право успјели остварити тек у 14 % случајева. У музејима, нити у архивима, није сачувана нити једна српска војничка униформа, нити дијелови ратне опреме, све захваљујући политици „однарођене државне врхушке“ на челу са Александром Карађорђевићем и Николом Пашићем.

Каква је наказна, вјештачка држава створена најрјечитије

се види из Андрићевог „Писма пријатељу из 1920.“ и писма које је Војвода Мишић упутио Краљу Александру 1921. године:

Из свега што сам чуо и видео ја сам дубоко зажалио, што смо се ми на силу Бога обмањивали некаквом идејом БРАТСТВА И ЗАЈЕДНИЦЕ. Сви они једно мисле; то је свет за себе, ма са каквим предлогом да се појавиш, ствар је пропала. Ништа се неће моћи учинити.

То нису људи на чију се реч може ослонити. То је најодвратнија ФУКАРА на Свету, која се не може зајазити ничим што би јој се понудило.

Ја сам ту начисто. Двоје нам као неминовно предстоји: потпуно се одцепити од њих; дати им државу, независну самоуправу, па нека ломе главу како знају; а друго је управо прво: да у Земљи заведемо војну управу за 20 година и да се Земља баца сва на привредно-економско подизање, далеко од свих политичких утицаја. Ако то не може, онда се одцепити, дати им државу.

Границе ће бити тамо где их ми повучемо, а ми ћемо их повући, не онде где наше амбиције избијају на површину него онде где историја и етнографија кажу; где каже језик и обичаји, традиција и најзад где се сам народ по слободној вољи определи, па ће то бити право и Богу драго.

Нека им је са срећом. Нека се они са Хрватима усреће. Ја сам дубоко уверен да се ми с њима нећемо усрећити. То су људи сви од реда прозирни као чаша; незајажљиви и у толикој мери ЛАЖНИ И ДВОЛИЧНИ да сумњам да на кугли земаљској има већих ПОДЛАЦА, ПРЕВАРАНАТА И САМОЖИВИХ људи.

НЕ ЗАБОРАВИТЕ, ВИСОЧАНСТВО, МОЈЕ РЕЧИ. АКО ОВАКО НЕ ПОСТУПИТЕ, СИГУРНО ЋЕ ТЕ СЕ ЉУТО КАЈАТИ.

Као што рекосмо, када се сагледа кроз какве буре је све прошао српски народ, Семберија је још и „добро“ прошла. Општина Бијељина је на попису 1910. године имала 58 002 становника од чега православних Срба 70,55 %, муслимана 23,04 %, а католика 2,98 %. Десет година касније, када се окончало Велики рат имала је тек 58 142 становника, а од тога броја православних Срба је опет било 70,37 %, муслимана 22,48 %, а католика 3,16 % (и евангелика 3,17 %, а 0,69 % Јевреја).

Након катастрофалних збивања током Другог свјетског рата, број православних Срба се константно смањивао, тако да је по попису 1991. године опао за 11,2 % и дошао на 59,17 %, док је

број муслимана повећан за 13,18 % (рачунајући и Роме – 4,59 % популације) и досегао чак 35,76 % (а чак 4,56 % становништва се уопштено изјашњавао као Југословени, док је број католика опао на само 0,51 %, док је јеврејска популација потпуно нестала).

И на крају, у бурним збивањима посљедњег Грађанског рата 1991-95. године, Бијељина је по први пут у историји постала прави регионални центар јер су у њој нашли уточиште многе српске избјеглице. Најиндикативнија поражавајућа чињеница је да се број становништва општине Бијељина од 1991. до 2013. године, без обзира на силне миграције и усељавања повећао са 96 988 само на 103 874 становника (а од тог броја само је 33 885 предратних Сембераца). Дакле, по попису из 2013. године број православних Срба овдје је „нарастао“ на 89 474 становника, а Бошњака има 11 680 пописаних и 1 478 Рома; док је Хрвата 498, а неопредијељених 744).

Бијељина тако, приближно одражава националну структуру новонастале државно-правне заједнице Републике Српске која има 82,95 % Срба, 12,69 % Бошњака, 2,27 % Хрвата и 2,09 осталих. У Семберији, као и цијелој Републици Српској поштују се основна људска права и мултикултуралност, па по овим показатељима представља функционалнији Ентитет од Федерације БиХ.

Закључак:

Шта на крају рећи да би историографски факти постали колико-толико прихватљива „примијењена историја“. Рекли бисмо (осим тога да је Семберија постала значајан регионални центар) да се то може сажети у само неколико закључака.

- Највише користи од Великог рата имали су поробљени мали народи (Чеси, Словаци, Хрвати и Словенци, као и Македонија, Албанија, те КиМ и, дјелимично, БиХ који су након много вијекова добили своје „самосталне државе“, а којих није било по Берлинском конгресу.

- Срби су изгубили чак 3 привремено формиране државе (Македонија, Космет и Република Српска Крајина), али су у односу на „предкумановске границе“ међународно признате одлукама Берлинског конгреса 1878. добили АП Војводину и ентитет Република Српска.

- Босна и Херцеговина је обновила државност, али је остала и даље, као убједљиво најнефункционалнија држава у историји.

- Умјесто некадашњег „источног питања“ великим силама је за рјешавање остао још „Западни Балкан“ и велика муслиманска заједница на југоистоку Европе, као трајно наслеђе вјековних историјских процеса почев од настанка Османлијског царства.
- Умјесто досадашњег биполарног, или „триполарног“ свијета (рачунајући НАТО, СССР и Несврстане земље) сада је актуелан вишеполарни свијет 9 великих свјетских цивилизација (по Хантингтону „Сукоб цивилизација /и преобликовање светског поретка“ и Чомском „Ко влада светом“).
- Будућност човјечанства остаје, још увијек, драматично неизвјесна иако је она „у самој завршници“. По водећем америчком теоретичару Френсису Фукујама, она се завршава („Крај историје и последњи човек“) настанком јединствене свјетске државе; док по хришћанском, муслиманском и јеврејском схватању наступа „Судњи дан“ и Царство небеско (ма шта то значило, и ма шта о томе кажу „владари из сенке“; и шта на то кажу Хиндуси, Кинези и остатак човјечанства).

ЛИТЕРАТУРА

- Мирко Бабић, Петар Вујичић, *Аустроугарски погроми против Срба 1914-1918, са посебним освртом на ратно законодавство, логоре и злочине шуцкора у БиХ*, у „Сарајевски атентат“: Ћоровићеви сусрети 2013. године, Гацко-Београд 2014, стр. 22-29.
- Петар А. Вујичић, Београд 2014.
- Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања (Историја Срба у новом веку /1492-1992)*, Београд 2011.
- Зборник *Босна и Херцеговина у Првом свјетском рату*: Ћоровићеви сусрети 2014. године, Гацко 2015.
- Зборник „*Православни свет и Први светски рат*“, зборник радова међународног научног скупа, Београд 2015.
- Ненад Лукић, Исидор Ђуковић, *Нежидер, аустроугарски логор за Србе 1914-1918*, Београд 2017.
- Драга Мاستиловић, *Затирање Срба у Босни и Херцеговини у 20. вијеку*, Београд 2017.
- Ђорђе Микић, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*, Banjaluka 2011.
- Vladimir J. Popović, *Patnje i žrtve Srba Sreza trebinjskog, Mostar 1929*.
- Владимир Ћоровић, *Црна књига, патње Срба Босне и Херцеговине за време Светског рата 1914-1918*, Београд 1920.

Тања ЛАЗИЋ

ЖЕНСКА СТРАНА СЛОБОДЕ

Сажетак:

Рад сажима основне и опште податке који се односе на активност жена у Југославији у првим годинама после Другог свјетског рата са примјерима рада жена у Семберији на политичком, привредном, образовном и другим пољима јавног дјеловања. Како је иза свих акција које су предузимале жене у том периоду стајао Антифашистички фронт жена (АФЖ), наглашава се његова улога и значај, касније гашење, као и нове форме женског организовања у социјалистичкој Југославији. Рад је настао на основу легенди истоимене изложбе, одржане у Музеју Семберије септембра 2015. године поводом седамдесете годишњице од завршетка Другог свјетског рата и Дана града 24. септембра, датума првог ослобођења Бијељине 1943. године.

Кључне ријечи: Жене Југославије, жене Семберије, Антифашистички фронт жена Југославије

“Никада женама код нас нису дали раније да се баве важним политичким и друштвеним пословима (...) Сада, ми смо добиле сва права, она су извојевана у заједничкој борби у коју су ступиле хиљаде жена (...) Сада, нас позивају, нас уче, од нас и траже да учествујемо у свему, да кажемо о свему своју реч која ће се послушати” (Мира Митровић, 1945).

Увод

Увријеме када су многи историјски догађаји из Другог свјетског рата и после њега подвргнути ревизији, а учесници тих збивања занемарени или заборављени, када се преко труда ранијих генерација, посебно жена, олако прелази, наметнула

се потреба подсећања на њихов рад којим је унапређивано доба у коме су живјеле, као и њихов положај у том времену.

Борећи се раме уз раме са мушкарцима у народноослободилачком покрету 1941-1945. године, жене Југославије су се истовремено бориле за једнакоправан статус у друштву, а у поратном периоду наставиле да максимално доприносе обнови и изградњи земље. Оно што је историографија забиљежила о животима, борби и страдањима десетина хиљада обичних жена током Другог свјетског рата у Југославији, свједочи да је њихова борба за ослобођење земље била истовремено и борба за личну слободу. Током борби за ослобођење Југославије жене су дале огroman допринос. Од 1941. до 1945. године у редовима Народноослободилачке војске учествовало је близу 100.000 жена од којих је 25.000 погинуло, 40.000 рањено, док је 3.000 жена остало потпуно неспособно за рад. У току Другог свјетског рата око 2000 жена постале су официри. Партизанску споменицу 1941. су добиле 3.344 жене. Орденом народног хероја одликована је 91 жена. Преко два милиона жена на ослобођеној територији учествовало је у различитим позадинским акцијама, а 600.000 жена је хапшено и затварано. Око 620.000 жена палих као борци или као жртве фашистичког терора представља више од трећине укупних губитака које је Југославија имала у Другом свјетском рату. За четири године рата на терену бијељинске и угљевичке општине међу жртвама рата било је скоро девет стотина жена од којих је преко двије стотине погинуло у борби¹. У сјећањима учесница антифашистичког покрета преовладава мишљење да је било довољно указати женама повјерење, третирајући их, по први пут у историји, као једнаке са мушкарцима, и оне су својом снагом, храброшћу и жељом за слободом доказале да су то повјерење апсолутно заслужиле дајући немјерљиви допринос за ослобођење земље и изградњу напреднијег и слободнијег друштва².

Антифашистички фронт жена и жене Семберије

Наглашена активност у позадини ратних дејстава широм Југославије током 1941/1942. године довела је до формирања

¹ Види: Љубомир Керовић, *Попис жртава српског народа у II свјетском рату од 1941. до 1945. године регије Семберија и Мајевица*, Књига VI, Бијељина, 2007.

² Partizanke, žene u narodnooslobodilačkoj borbi, „Cenzura”, Novi Sad, 2010, 10.

женских организација антифашистичког фронта које дјелују на истој основи као и Народн фронт чији су оне колективни чланови. Послије успјеха постигнутих у борби, дошло је и до стварања Антифашистичког фронта жена Југославије (АФЖ), озваниченог 6. децембра 1942. године у Босанском Петровцу. Агитација и прикључење жена Семберије овим активностима били су различити од села до села, али се постепеним радом код жена будио огroman потенцијал и свијест како о сопственој вриједности и значају за саму борбу тако и о новој улози у породици и друштву³. Захваљујући овим активностима у бијељинском срезу се већ средином 1942. године формира први одбор Антифашистичког фронта жена⁴ у Доњој Трнови, што ће се касније проширити и на друга подмајевичка и семберска села, а лjeta 1943. године је у селу Патковачи изабран иницијативни одбор АФЖ-а за срез бијељински. Посебан значај у том смислу имао је велики збор жена Семберије и Подмајевике одржан у селу Глоговцу у септембру мјесецу 1943. године.⁵

Прво ослобођење Бијељине 24. септембра 1943. године дало је посебан замањ и друштвенополитичком раду жена у Семберији. Већ половином октобра мјесеца исте године рад организације АФЖ-а потврђује свој значај одржавањем Прве конференције жена Семберије у Соколском дому у Бијељини уз присуство стотинак активисткиња и избором одбора од тридесет чланица. Недуго затим одржана је и Градска конференција АФЖ-а на којој су учествовале чланице биране на кварталским конференцијама. На скупу су сумирани дотадашњи резултати о раду и одређени нови задаци са позивом за што масовније учешће жена у свим акцијама

³ Bosiljka Mitić-Sibinović, *Rad sa omladinom i ženama u Semberiji 1941-1942*, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji 1942, Tuzla, 1980, 297.

⁴ Исто, 303.

⁵ Славко Мићановић, *О раду организације Комунистичке партије у Бијељинском срезу током 1943*, Семберија у НОБ и социјалистичкој револуцији 1943, Тузла, 1981, 107; Нада Манојловић, *Жене Семберије у НОБ*, Семберија у НОБ и социјалистичкој револуцији 1943, Тузла, 1981, 292; Боса Митић-Сибиновић, *Жене Глоговца у народноослободилачкој борби*, Жене БиХ у НОБ, Сарајево, 1977, 146-152; Панто Секулић, *Збор жена Семберије* (уз 40. годишњицу устанка и револуције), Семберске новине, бр. 18, Бијељина, 1. септембар 1981, 3; Драга Николић, *Споменик женској храбрости*, Семберске новине, бр. 64, Бијељина, 1. август 1983, 2.

које се воде у ослобођеном граду, посебно о оним које се односе на бригу о болницама, рањеницима и ратној сирочади.⁶

Окончање рата маја 1945. године није значило престанак активности снага које су претходне четири године биле супротстављене непријатељу. Упркос траумама претрпљеним под окупацијом и многим личним трагедијама, пред женама Југославије стајали су нови задаци ништа мање важни од оних ратних. Почиње борба за обнову и изградњу земље у којој су себи напокон осигурале основна грађанска и људска права. Питања положаја, активности и организовања жена у новој Југославији била су и даље у домену АФЖ. Жене нису позиване само да раде него и да користе освојена политичка права, да учествују у власти и да одлучују равноправно са мушкарцима.⁷ Процес успостављања мира и политички преображај Демократске Федеративне Југославије трајао је током читаве 1945. године. На основу нових изборних закона, жене су 11. новембра 1945. године по први пут учествовале на општим изборима и то за Уставотворну скупштину. У првом посљератном Уставу – Уставу Федеративне Народне Републике Југославије, проглашеном 31. јануара 1946. године, одредбом „Жене су равноправне са мушкарцима у свим подручјима државног, привредног и друштвено-политичког живота“ потврђена су права која су жене својом борбом освојиле у народноослободилачком рату.

У том периоду жене су први пут организовано, јавно и лично ступиле на политичку и друштвену сцену Југославије. Нови положај жене био је један од симбола промјена посљератног друштва. Обнова заостале и у рату опустошене земље и учвршћивање нове власти били су основни задаци цијелог народа, према томе и жена. Жене се доказују разумијевањем нових догађаја и улагањем својих способности, енергије и инвентивности у заједничке задатке преображаја друштва које ће, чврсто су вјеровале, обезбиједити њихову већ стечену политичку равноправност, и успостављање једнакости са мушкарцима у другим областима економског и друштвеног живота⁸.

⁶ Нада Манојловић, *Жене Семберије у НОБ*, Семберија у НОБ и социјалистичкој револуцији 1943, Тузла, 1981, 293.

⁷ Неда Божиновић, *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 1996, 148.

⁸ Исто, 151.

Иза свих активности жена стајао је и даље АФЖ који подстиче мобилизацију женске радне снаге, политички рад међу женама, акције описмењавања, отварање дјечијих установа за помоћ мајкама, укључивање жена у друштвени живот кроз различите културно-просвјетне и политичке акције. Посебно се радило на пропагирању запошљавања жена што је представљало основу за њихову економску самосталност и равноправност. Ове активности су нарочито изражене у вријеме Резолуције Информбироа 1948. године⁹ након Другог конгреса АФЖ-а, док Трећи конгрес 1950. године акценат ставља на заштиту мајки и дјеце и помоћ властима у одржавању дјечијих установа и здравственом просвједивању жена. Како је један дио муслиманки активно учествовао у народноослободилачком покрету, позадинским и другим акцијама током другог свјетског рата, међу биткама за еманципацију жена у појединим дијеловима нове Југославије била је и она за скидање зара и фереце, против окова традиције која је муслиманску жену држала издвојену од свијета, а да би им се омогућило веће укључивање у јавни живот, рад изван куће, у фабрикама, установама и политичким организацијама. Након вишегодишњих иницијатива и подршке коју су изразили и муслимански вјерски представници, у југословенским републикама се доносе закони о забрани ношења зара и фереце. У Босни и Херцеговини је овај закон ступио на снагу 29. септембра 1950. године.

Под окриљем АФЖ-а који дјелује заједно са органима власти, жене Бијељине и Семберије у првим мјесецима по окончању рата прихватају се многих задатака: рашчишћавају рушевине, чисте улице, помажу болници обилазећи и његујући заостале рањенике, учествују у збрињавању ратне сирочади (уређење прихватилишта, сакупљање намирница за њихову исхрану, смјештање дјеце у прихватилиште или градске и сеоске породице вољне да их узму у своја домаћинства, прикупљају одјећу и обућу, сређују документацију преко које ће се обезбиједити редовно издвајање дјеце, припремају рад дома за ратну сирочад који је отворен марта

⁹ Политички раскид са СССР-ом изазвао је војне пријетње и блокаде граница земље што је резултирало великом кризом која је кулминирала након незапамћене суше 1950. године када се земља нашла на ивици глади. Југославија је била принуђена да потражи помоћ од западних земаља. САД, Енглеска и Француска слале су помоћ у храни, одјећи и сировинама, док је помоћ за дјecu стизала из УНИЦЕФ-а.

1946. године и којим руководи Ковиљка Митриновић)¹⁰.

С обзиром на огроман број неписменог становништва у цијелој Босни и Херцеговини, међу којим су предњачиле жене, један од задатака који је АФЖ преузео било је и њихово описмењавање. Захваљујући аналфабетским курсевима организованим у Бијељини, као и у семберским селима, велики број младих, али и старијих жена добио је прилику да савлада бар минималне основе писмености. Обавезно и бесплатно основно школовање за сву дјецу омогућава и масовно образовање дјевојчица, а поновно отварање Гимназије, те нових школа у Бијељини - Ниже стручне домаћинске школе, Учитељске и Средње техничке даје женској омладини и могућност за даље школовање.

У већину поменутих посљератних активности постепено се укључују и бијељинске муслиманке превазилазећи традиционалне норме, излазећи из оквира свог домаћинства, откривајући лица¹¹, помажући да се отклоне посљедице четворогодишњег рата, похађајући аналфабетске течајеве, укључујући се у друштвени и политички рад, не само у својим градским квартовима већ и шире. У том смислу примјер су давале Сена Ресић, социјална и друштвенополитичка активисткиња и једна од управница Дома за ратну сирочад и Фатима-Фата Липничевић, кројачка и друштвенополитичка радница, као и Асија Ђемерлић, учитељица и учесница НОР-а¹². Након законске забране ношења зара и фереџе из 1950. године, јавна заступљеност бијељинских муслиманки постаје масовна, посебно у области школовања и све већег запошљавања.

Поред течајева за најнужније описмењавање градских и сеоских жена, подстиче се женска омладина на рад у бројним културно-умјетничким групама које фолклорним, глумачким или хорским наступима обиљежавају значајне датуме у новој Југославији. Заједно са својим вршњацима у првим посљератним

¹⁰ Одлуком Министарства здравља и социјалне политике БиХ Дом за ратну сирочад основан је у Бијељини новембра 1945. године; Деса Марјановић, *Учешиће АФЖ-а у збрињавању ратне сирочади*, Семберија у НОБ-у и социјалистичкој револуцији 1944/45, Тузла, 1981, 537-540; *Жене у историји Семберије*, Организација жена „Лара“, Бијељина, 2012, 168.

¹¹ О овоме свједоче бројне фотографије у Музеју Семберије снимљене током послератних активности у Бијељини.

¹² *Жене у историји Семберије*, Организација жена „Лара“, Бијељина, 2012, 167, 170-173.

годинама семберске омладинке учествују на многим радним акцијама: изградња насипа на Височу на Сави, и дијелом уз канал Дашница, на прузи Бијељина - Рача, Брчко - Бановићи, Шамац - Сарајево, хидроцентрали Јабланица, сјечи шуме на Коњух-планини¹³. У вријеме сукоба са Совјетским Савезом 1948. године, и интензивног формирања сељачких радних задруга, велики терет у пољопривредним пословима био је управо на женској радној снази. Све активности одвијале су се по директиви Партије а преко организација АФЖ-а и УСаОЈ-а¹⁴ и биле праћене интензивним политичким радом.

Уз мобилизацију женске радне снаге за различите активности, организованани су читалачке групе које су допирале до сваког села и засеока, те предавања и курсеви из разних области – нарочито на селу - којима се дјеловало на укидање многих по здравље становништва лоших пракси и на унапређивање живота. Све наведне активности биле су и разноврсне и одговорне, али свака за себе релативно једноставна. Уз малу материјалну помоћ власти, предузећа или установа, и уз много ентузијазма и добровољног рада, жене су својим дјеловањем почеле да мењају властити начин живота и носиле процесе модернизације, посебно на селу.

Током великог и првенствено партијског раскола Југославије са Совјетским Савезом и Стаљином 1948. године, али и дубоког сукоба у друштву, жене - а прије свих бивше партизанке - биле су такође немилосрдно прогоњене. Сукоб са Информбироом довео је до својеврсне, свакако неуобичајене еманципације, пошто су први пут у мирнодопском периоду жене у маси, посебно оне политички активне, биле затваране и касније изопштене из друштва.¹⁵ Међу њима је била и Зора Николић¹⁶, предратна комунисткиња, учесница рата и прва Бијељинка посланица у Уставотворној скупштини Демократске Федеративне Југославије и Скупштини Народне

¹³ Проф. др Димитрије Милановић, Бродац (монографија), 1987, 101-102; Драгаљевац (монографски приказ), Емисија “Знање-имање”, Драгаљевац, 1978, 67; *Велика Обарска* 1982, Обарска, 1982, 48.

¹⁴ Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије.

¹⁵ *Забилежене – жене и јавни живот Босне и Херцеговине у 20. вијеку*, Сарајево, 2014, 112.

¹⁶ Жене у историји Семберије, Организација жена „Лара“, Бијељина, 2012, 159-160.

републике Босне и Херцеговине. Николићева је рехабилитована шездесетих година 20. вијека. Уз прогон политичких опоненткиња, у првим послератним годинама присутне су и репресивне мјере према једном броју жена због њихове ратне прошлости – „домаћи издајници”, „непријатељи народа”, „сарадници окупатора” као и због неиспуњења обавеза према држави које је постављала нова власт¹⁷.

Положај и улога жена након укидања АФЖ-а

Иако настао у рату као дио Народног фронта, и под руководством Комунистичке партије, Антифашистички фронт жена је нарочито у постратном периоду постао масовна и јака организација која је стајала иза утврђивања пројекта женске еманципације у новој Југославији. Како су настанак и залеђе АФЖ-а имали јасне политичке прерогативе, послератна снага и политички утицај на милионско чланство којима је АФЖ располагао, постају сметња његовом постојању. Према мишљењу највишег органа КПЈ (Централног комитета) АФЖ је постао политички сувишан јер жену у политичком раду не би требало одвајати од мушкарца, а сви женски проблеми су проблеми читавог социјалистичког друштва. Стога је 1950. године започео процес гашења АФЖ-а који је завршен три године касније када се на Четвртом конгресу АФЖ-а умјесто њега оснива Савез женских друштава. Како је и Савез у неким пољима показивао одлучност и истрајност у раду са женама (описмењавање у селима и здравствено и домаћичко просвјеђивање жена, заштита све већег броја запослених жена које у оквиру синдиката организују своје активне), ова врста подвајања и издвојеног женског друштвенополитичког рада наилази на отпор, као и у случају АФЖ-а. Посљедица тога је да се 1961. године умјесто Савеза формира Конференција за друштвену активност жена, која већ 1965. године губи самосталност и постаје помоћно тијело Социјалистичког савеза. У овом облику, рад Конференције је ограничен углавном на праћење, анализу и проучавање проблема заштите дјете и жена, стручног усавршавања жена и њеног положаја

¹⁷ Случај притвора двадесетак жена, удовица и самохраних мајки из Остојићева које 1949. године нису биле у могућности да према властима испуне захтијевану обавезу у храни, житу, вуни и другим производима, види: мр Душан Николић, *Остојићево (Свињаревац)* – монографија, Бијељина, 1995, 107.

на раду и на крају њихове друштвено-политичке активности. Од 1975. године организација добија ново преименовање и скоро никакве ингеренције као Конференција за питање друштвеног положаја жена у оквиру Конференције ССРНЈ. Све активности у вези с проблемима жена преузимају СКЈ, ССРНЈ и државни органи.¹⁸ На тај начин су, губећи могућност организованог женског рада, кроз компликовани друштвено-политички систем у периоду самоуправљања, жене изгубиле могућност да као појединке наступају и утичу на рјешавање проблема од којих су зависили њихов лични и друштвени положај.

Упркос гашењу АФЖ-а, и трансформацији организација за женска питања, еманципација жена је у многим сегментима била незаустављив процес који је имао свој одраз и међу женама у Семберији. Послијератне масовне миграције становништва из села у град нису мимоишле ни Бијељину. Када су у питању жене, радило се углавном о генерацији младих дјевојака стасалих уз рат које се запошљавају као неквалификована радна снага у првим бијељинским фабрикама („Сава”, „Курјак”, „Зенит”, „Столар”). Могућности великог запошљавања жена биле су додатни подстицај за градску и сеоску женску омладину да завршава не само основну школу, већ и да се даље образује за професионално ангажовање у разним дјелатностима.

Шездесете године 20. вијека у Семберији обиљежио је и почетак економске миграције жена, посебно сеоских, на привремени рад у земље западне Европе (Њемачка, Аустрија, Швајцарска, Француска и др). Било је то први пут у историји Семберије, да удата жена у циљу запослења напушта породицу и родни крај. Многе од њих су свој „привремени рад” продужиле деценијама све до остварења пензије код иностраног послодавца.¹⁹ Са друге стране насупрот масовном радном ангажовању жена у Семберији, као и широм Југославије, у друштвенополитичком животу и управљању жене, углавном, имају формалну и репрезентативну улогу ради задовољавања прописане полне заступљености у одговарајућим политичким тијелима и организацијама. Уз ријетке изузетке жена

¹⁸ Неда Божиновић, 195.

¹⁹ Радмила Кајмаковић, *Промене у народној култури Семберије, резултати и искуства*, Симпозијум “Етнолошко проучавање савремених промена у народној култури”, Београд, 1974, 105.

на руководећим положајима у Семберији од 1945. до 1990. године међу којима су, на примјер, биле Асија Темерлић, управница основне школе у Бијељини, Ковиљка Митриновић и Сена Ресић – управнице Дома за ратну сирочад, Драгиња Лазич, директорица Ниже стручне домаћинске школе, Радмила Степановић, управница Дјечијег забавишта, Нада Симеуновић, директорица Пољопривредне школе – само је Даринка Тешић достигла високу политичку позицију у локалним органима власти - једногодишњи мандат предсједнице Скупштине Општине Бијељина 1985/86. године.

Конференција за друштвену активност жена није имала ни ингеренције ни подршку да се дубље бави специфичним женским проблемима. Општинска Конференција бавила се здравственом заштитом жена и старањем за мајке са дјецом кроз отварање забавишта у оквиру радних организација, док су мјесне конференције помагале рад ССРН²⁰ учешћем у радним акцијама, прикупљању прилога, помоћи старим лицима, организовању свечаности и дружења поводом 8. марта и других празника и јубилеја, организовању екскурзија и сл.

Током осамдесетих година 20. вијека стагнација привреде и вријеме стабилизације утичу на константно повећање броја незапослених међу којима су предњачиле жене. На конкурсима за посао постаје устаљена пракса фаворизовања мушких кандидата у односу на жене, са истом квалификацијом, као и друге неправилности.

Бюрократизоване структуре на власти и у привредним структурама компромитовале су идеју социјалистичког самоуправљања, форма је угушила суштину, и, умјесто предвиђеног ослобођења, радници и раднице су били изложени неспутаном продору конзервативних и патријархалних схватања, уз наглашено оспоравања већ стечених женских права. У таквим околностима земља је била пред неизбјежном трансформацијом друштвено-економског и политичког система која наступа послје првих вишестраначких избора 1990. године, али иницира и трагична ратна збивања и распад СФРЈ.²¹

²⁰ Савез социјалистичког радног народа.

²¹ *Жене у историји Семберије*, 95.

Закључак:

Истражујући историју Семберије кроз женски допринос укупном друштвеном, привредном и политичком развоју нашег краја, може се закључити да ни у једном периоду није забиљежена масовнија активност жена свих годишта, социјалног и образовног статуса и конфесионалне припадности, каква је била у првим годинама послје другог свјетског рата под руководством Антифашистичког фронта жена. Иако су жене Семберије и њихов рад биле само дио општејугословенског таласа обнове и изградње земље које је диктирала Комунистичка партија, остаје чињеница да су у једном временском и просторном оквиру оне заувјек промијениле схватање њихове улоге на друштвеном али и личном пољу. Бавећи се разним облицима јавног рада, политичким, образовним, привредним, хуманитарним и социјалним, или чак само пуким физичким пословима изван окриља свог дома, доказивале су и себи и другима колико вриједе. Највећи подстицај за огроман женски мирнодопски ангажман био је и чињеница да су први пут у историји биле правно, економски и политички изједначене са мушкарцима.

Непостојање аутентичних и самосталних женских организација након укидања АФЖ-а 1953. године, умањило је занимање за мијењање односа међу половима у породици и друштву, а жене у социјалистичкој Југославији оставило без подршке и простора за равноправно друштвено-политичко дјеловање. Подсећањем на неке чињенице о женском активизму под стегом Антифашистичког фронта жена у годинама након Другог свјетског рата, као и статусу жена код нас до првих вишестраначких избора 1990. године, отварамо могућност бољег разумијевања сопствене прошлости али и тренутка у коме се налазимо и актуелног женског ангажовања у друштву.

ЛИТЕРАТУРА

Božinović, Neda: *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, Devedeset četvrta, Žene u crnom, Beograd, 1996.

Djurković, B i dr: *Donja Trnova – monografija*, Donja Trnova, oktobra 1980.

Кајмаковић, Радмила: *Промене у народној култури Семберије, резултати и искуства*, Симпозијум „Етнолошко проучавање

савремених промена у народној култури“, Београд, 1974.

Керовић, Љубомир: *Попис жртава српског народа у II свјетском рату од 1941. до 1945. године регије Семберија и Мајевница*, Књига VI, ИП “Младост”, аутор и група грађана, Бијељина, 2007.

Лazić, Tanja i dr: *Žene u istoriji Semberije*, Organizacija žena „Lara“, Bijeljina, 2012.

Манојловић, Nada: *Žene Bijeljine u prvoj ratnoj godini*, Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi, Sarajevo, 1977.

Манојловић, Nada: *Žene Semberije u NOB*, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji 1943, Tuzla, 1981.

Марјановић, Деса: *Учеише АФЖ-а у збрињавању ратне сирочади*, Семберија у НОБ и социјалистичкој револуцији 1944/45, Тузла, 1981.

Милановић, проф. др Димитрије: *Бродац (монографија)*, Бродац, 1987.

Милиновић, Дашко i Petakov, Zoran: *Partizanke – žene u narodnooslobodilačkoj borbi*, „Cenzura“, Novi Sad, 2010.

Митић-Сибиновић, Босилјка: *Rad sa omladinom i ženama u Semberiji 1941-1942*, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji 1942, Tuzla, 1980.

Митић-Сибиновић, Боса: *Žene Glogovca u narodnooslobodilačkoj borbi*, Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi, Sarajevo, 1977.

Мићановић, Slavko: *O radu organizacije Komunističke partije u Bijeljinskom srezu tokom 1943. godine*, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji 1943, Tuzla, 1981.

Никוליћ, Драга: *Spomenik ženskoj hrabrosti*, Semberske novine, br. 64, Bijeljina, 1. avgust 1983.

Николић, мр Душан: *Остојућево (Свињаревац)*, монографија, Бијељина, 1995.

Рантелић, Ivana: *Partizanke kao građanke*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011.

Патковача – монографија, Патковача, 23. априла 1978. године.

Секулић, Panto: *Zbor žena Semberije (uz 40-tu godišnjicu ustanka i revolucije)*, Semberske novine, br. 18, Bijeljina, 1. septembar 1981.

Spahić, Aida, i dr: *Zabilježene – žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, Sarajevo, 2014.

Stojaković, dr Gordana: *Žene u novim profesijama 1945-1950: pogled*

na svakodnevni život žena kroz štampu Antifašističkog fronta žena,
Politička upotreba prošlosti – o istorijskom revizionizmu na postjugoslovenskom prostoru, Zbornik radova, AKO, Novi Sad, 2013.

Лазар КОВАЧИЋ

ТРИ ГЕНЕРАЦИЈЕ ИСЕЉЕНИКА ИЛИ НАШ ЖИВОТ У ИНОСТРАНСТВУ

*М*ој живот у иностранству је, временски, одавно пунолетан. Хронометар је пребацио на 22. годину, а крштеница три пута толико. Живети у емиграцији није било лако, а ни писати о томе није лакше. Чини се да је боље остати на нивоу честица и личних цртица из живота, него покушати, отворити, уопштити разговор о три генерације исељеника које, иако из исте куће, остају свака у свом свету. У писању животност треба да буде испред литерарности, иако је занимљивост казивања магнет за читање, али је свака информација о животу у емиграцији драгоцену за схватање и разумевање целине тог питања. И што се, оно, каже: писање треба да буде питко, али не и плитко.

Отварају се бројна питања о животу и раслојавању унутар свих генерације исељеника, а посебно питање треће генерације која, фактички, нестаје из језичког и националног корпуса земље предака. Али то је попут херцеговачких понорница. Нестану на једном месту, а појаве се на другом и веће и лепше и шире и бучније. Управо је тако са трећом генерацијом. Трећа генерација није више „наша“, али је прва која је „своја“ и пуним замахом хита новом матицом живота. Писати о све три генерације, макар и у назнакама, је претенциозно и врло тешко. За то треба и више простора, добро зашиљено перо и доста тинте и грађе разне врсте. Свако уопштавање почиње да мирише на тврду рачуницу, науку, мудровање и, ма колико то било важно, та јека у модерним врлетима живота нема одјека. Изостанак, озбиљније, емпиријске документације ће оставити бројне празнине, недоумице, дилеме, недоречености, мањкавости. Битно је да овај, макар и овлаш поглед о три, а са укључењем и старијих досељеника и четири генерације, изазове пажњу, укључујући и намере да се овлаш, профилирају емигрантски стратуми и њихово етаблирање у нова друштва, чиме би се тек отворио прави разговор о овој теми. Изузев о политичкој

емиграцији, нећете моћи наћи пуно текстова о другим врстама емиграције и масовног исељавања са наших простора.

Два емиграциона таласа са наших простора ка прекоморским одредиштима су урамила 20. век. Један на почетку тог века и мало пре, а други при крају, од деведесетих, а гастарбајтерство по европским земљама (Немачка, Аустрија, Француска, углавном) и раније, од седамдесетих. Ни оне у Бечу није било лако, а за оне који су добацили до Аустралије и Новог Зеланда ни шест нивоа компарације не би измерило све муке, а посебно пута. А тек први дани, године и послови. И све то у страниј земљи, са страним људима и обичајима.

Тај први талас је у почетку, најчешће живео у заједничким кућама. Ту су стицали скроман иметак, изродили децу, у таквом, танком, комформитету живота, а тек потом почели самостално живети и куће куповати. Први талас је прешао далеко шири и дубљи цивилизацијски шанац, између земље из које су отишли и оне у коју су стигли. Онај други, с краја века је премоштавао мање социо-економске разлике земаља, порекла и одредишта. За њих је мало тога било ново и непознато, изузев квалитета живота (стандарда), док је за први талас све било ново и боље, а опет их је дуго, и по цео дан, пратио укус горчине жучи у грлу. Историја им није ишла на руку. Разлика у развоју између наших и прекоморских простора је на почетку 20. века била пар векова, а већ пред крај века до Аустралије се разлика већ мерила само километрима, да би у нашим данима и та категорија застарела јер се раздаљина мери брзином савладавања простора. Половином 19. века у Лондону је тутњала подземна железница, а у Босни Омер Паша Латас, витлао јатаганом. Па ви видите одакле се пошло и како је било тешко стићи оне, одмакле и свikle бољем животу.

Одласци су били стални, једино су били различити узроци, мотиви и циљеви. По масовности исељавања у прекоморске континенте, после англофонске популације, најбројнија је грчка и италијанска, а после њих је и емиграција из свих делова бивше Југославије. Главни разлози масовних одлазака су: ратови, економска несигурност и перманентни терор неизвесности. По типологији разлога, најбројнија је економска емиграција, ако се гледа историјска вертикала. Ако искључимо печалбарање, сезонско надничарење далеко и још даље од родне куће и породице, “Тугина пуста далечина”, најрељефнија је прекоморска, економска

емиграција, крајем 19. и почетком 20. века, “Херцеговина цео свет насели, а себе не расели”, а Далматинци утиснуше снажан печат новозеландском друштву.

Седемдесете су обележиле гастарбајтерство. Још само три реда црепова и нова кућа је готова у старом завичају, а онда ће: “Ој, Франкфурту, ј.... ли ти Мајну”, па кући и тако десетлећима. Последњи масиван талас емиграције је око 1990. а подупрт историјским усудом, ратовима и ратном статистиком Балкана, сваких 28,1 година рат. (Да не улазимо дубље у то.)

С Балканом вам је као са азбестним плочама. Све је у реду док не загребеш. Чим загребеш, настаје белај. Јер, земље настале између Беча и Стамбола су, историјски и свакако другачије, недефинисане и недовршене, наопако скројене, са мање простора него аспирација, па се политички и други рачуни не пребијају преко гласачких кутија него преко нишана разних калибара. На Балкану вам је стално присутна прича о логици моћи и немоћи логике. И тај историјски усуд “радо иде Србин у војнике”, колико узвишен, толико и фаталан. Ви на Балкану можете имати најмодернији Ајфон 25, персонални рачунар, јачи од свих Насиних рачунара, колико јуче, ауто на струју “Тесла”, али и подмазан шмајсер. И сламе посуте бензином и шибица на претек, а мањак разума и ватрогасаца. Па тек спољни фактор и контекст (Од Drang nach Osten, до модерних, истих аспирација), а ти седиш на раскрсници геостратешких путева и свега и ко год наиђе, свеже ти руке, мисао или, барем, шамар. Јалта није изум настао на Јалти (Крим, 1945). Она је била пре ње саме, а остаће и после. А резултат као у песми: “Од историјског АВНОЈ-а до избегличког конвоја”. Једни су гледали како да запале што већу ватру, други да запале што даље, док је већина трпела. Ми смо сведоци времена и века великих историјских метежа. Живели смо у веку Тесле, у којем је потучен Хитлер, написан Пастернак, интернет постао ново божанство, иако се ни Исус не да, а човек се већ упутио интерпланетарним рутама, као некада, чувеном Рутом 66, шарганском осмицом или брзим преко Босне. Планета земља постаје све мање омиљено место за живот. Несигурност, неизвесност и страх. У средњим и њима блиским вековима страх су изазивале силне епидемије, а данас доминирају епидемије страха.

Наравно да политичка емиграција чини знатну и специфичну скупину, али се она у далеким, прекоморским земљама

мање експонирала од европске и северноамеричке. Неминовност људског трајања је довела да они, поодавно, своје политичке размирице не пребијају више на овом, него на оном, другом, свету. Преостали су статисти, навијачи, симпатизери, спорадични праменови дима угашених разлога бакљи и реквизити. Главни играчи су одавно напустили терен.

Коначно, бројан је талас индивидуалних одлазака, стручног и експертског, махом корпоративног запошљавања, као последица глобализације и модерног технолошког развоја где је главна роба информација и машта, а информатичко тржиште постаје доминантно.

На бројност одлазака су утицали на првом месту економски, социјални и политички фактори. Уз те одлике, последњи велики талас карактерише избеглиштво, енормних размера и бројки.

Већ је присутно постмодернистичко доба и нови трендови, дилеме и изазови: Живи и ради глобално, живи локално - ради глобално, и трећи: ради локално, а живи глобално. Мото одласка: “Трбухом за крухом” почео се мењати и у мото: “Трбухом и главом за духом”. Многи су вођени и следе матрицу и логику латинске изреке: „Ubi bene, ibi patria”, (Где је добро, ту је и домовина). Глобално и геостратешки, данас се фокус емигрирања измешта на азијске и арапске земље.

Прва генерација још увек певуши, понегде то личи и на јаук и вапај, “Елено керко” из “пусте далечине”, о Митру рабацији и Цицварићима и шабачким вашарима на Малу Госпојину, друга “...пун месец изнад Босне..”, Дугмета, Пинк Флојда, Дилана, трећа, ех трећа генерација, ништа од тога. Имена тих песама и певача не умем ни изговорити, а штошта од тога је са неких других планета и светова.

Прва и друга генерација се препознају где год да се сретну, по лику, ходу, њуху. Трећа, ‘ајд што не говори “нашки”, него и не личи више на “наше”. Прва и друга генерација као да носе осећај кривице што су морали отићи и чини се да се извињавају и онима од којих су отишли и онима код којих су дошли.

Трећа генерација је ослобођена свих стега и обзира предака. Испод фудбалског грба Србије куца аустралско срце и то треба прихватити. Али, будите сигурни, из њихове меморијске, мождане картице, никада неће бити избрисан фајл да су пореклом из Србије и Срби. Кад то није могао да заборави Младен Секуловић

из Требиња, једино познат и славан као Карл Малден, неће ни они. Изолованост прве генерације и живот у својеврсном гету, и што чешће на окупу, по узору чопора, помаже да дуже одолевају натурализацији. Друга генерација се узврпољила на две столице, и обе се климају. Трећа генерација, чим навири на сокак и сретне вршњаке, упада у жрвањ асимилације, а поласком у вртић је и почетак краја језичком припадању прецима. Прва генерација досељеника се батрга и сваки час окреће ка земљи одакле је, друга се, увелико, етаблирала и само понекад више из навике, а ретко из потребе окреће мисли и упире прстом на мапу бивше домовине. Они су највише располућени, а због обавеза, почев од енглеског језика до тражења посла, то најмање примећују. Добро владају језиком очева, али се све више саплићу о енглеске језичке упадице, или се на њих дочекају и ослоне кад посрну на матерњем, а компас акцента је већ добро погубљен. Трећа генерација је потпуно асимилирана и језички и на сваки други начин. Ту нема осуде и горчине, жаљења и емоција. То је тај Рубикон и усуд живота. То су факти и то је живот. А, свашта су пробали да то спрече и није успело. Нино је Луки, од када је проговорио, забранио да у кући користи енглески језик. Чим је изашао на сокак и кренуо у вртић, жрвањ асимилације се завртео. Из вртића упада у кућу и говори оцу. Овај му каже да га не разуме и да прича српски. Оде до мајке и тихо јој шапуће на енглеском. Мајка му одговори шапатом на српском да га не разуме и да треба у кући да говори искључиво, српски. Онда Лука оде у двориште. Чучне крај шнауцера Мишке и говори јој на енглеском. Мишки свеједно, врти репом и мажњава месо које је Лука изнео. Време гради, али и разграђује.

Код прве генерације фокус је на егзистенцији. Језик домовине и предака је стабилан и постојан. Друга стреми бољем стандарду и месту у друштву. Језик је већ оцрвоточен и замућен. Трећа генерација губи језик својих предака, а добија пуну афирмацију и потпуну асимилацију.

Прву и другу још увек мисао о завичају жигне и носталгија се пропне, најчешће на партијима, после треће чаше, али нико ни пијан није вриснуо: “Хоћу кући”. Ови из Беча и ако врисну “Хоћу кући”, макар преко викенда или продуженог празника, и отисну се шајком и очас су у Апатину, Новом Саду, Нишу.

Прва генерација је путовала и до два месеца с намером да се врати, а није, друга 4, 6, 10 или 24 сата и често се враћа, али на

кратко, “кући”, а све чешће на најбоља туристичка одређишта.

Код прве генерације, не улазите у тежину и врсту послова и врсту и начин запослења, неће вам бити добро, као што није било ни њима. Држао их је мото: назад немамо куд. А стекли су више него што им је требало и што могу потрошити док трају. Ехо неимаштине није престао да бубња, али и даљег стицања и ту се врте у круг, док се наследници коначно не узврте на тестаментарном рочишту. Прва генерација је брже старила него што је успевала да се обогати. Углавном су без кредита и остало им је више новаца него корака. Дobar део друге генерације се брже и спретније капитализира пре него остари. Терор кредита, и плаћања пластиком, све више их притиска, али им је то пуно лакше поднети него перманентну неизвесност живота, оних, осталих у домовини, ма како се она звала, мало испод Триглава, па до Вардара, без великих разлика. Код прве је битка да се преживи, а мало тога видети од лепота овде, а оне, из домовине, бледе и лелујају као слика крајолика на летњој јари. Друга, у све бољим кућама, боље плаћеним пословима и вишим стандардом, али и све располућенија. А тада крене да навире и притиска сан и мисли: Тамо нисмо, а овде нас нема; код својих смо туђи, а ни овде, код туђих, нисмо своји. Једни говоре да су дошли само због деце, а други да су овде и због себе и деце, четврти још не умеју да пронађу шалтер и укључе светло новог живота, и даље у чуду што се вози и хода левом страном и откуда толико леворуких, а пети већ развијају бизнис. Још су у снази, коса им није проредила, али јесу одласци у стари завичај. Трећа генерација су прави Аустралијанци, Канађани, Новозеланђани..., окренути себи, свом шароликом друштву, АФЛ или Рагби Унион тиму, петком пабовима, а мислима и жељама ка неким другим земљама и дестинацијама, а посебно Америци. Њима не смета кад Америка Аустралији каже скочи. Она устане и само пита: „Колико?” И то су границе њихове лојалности и припадности. Они живе без остатка и заостатка, као друга и прва генерација.

Из прве генерације као ехо допире: „Да сам знао шта ме чека и какви су били почеци, никада не бих кренуо.” А убрзо, иако још није дошао себи, дошао је до неких, других сазнања и каже: „Жао мио је, једино, што нисам и раније дошао.”

Прва генерација размењује рецепте и лекарске савете и слике унука, као некада сличице играча са оних тањушних, чоколадица, без укуса и мириса и тамно-браон боје. Друга кредитне

картице и берзанске рејтинге, трећа дипломе престижних колеџа и апартмане око Вол стрита. Бошкова и Тозу за Зебеца и Осима, Дајнерс за Визу и Американ експрес, Оксфорд за Кембриџ, Јејл за УКЛА-у. Прва генерација, најчешће, прича о прошлости, друга о садашњости, а трећа о будућности. Једнима су узори били Дража и још неки, северно и јужно, другима Лола Рибар. Дobar део прве генерације, од 1990, па наовамо, је отишао због хиљаду разлога и дилема, један део више није могао отрпети да им потурају профиле уместо профита, а одбили су да купе циглу на којој је писало: стрп се, реформе су, твој сину ће бити боље, а ту су причу већ продали и његовом деди и оцу. (И 1989. године смо, коначно, добили све три реформе, али више нисмо имали земљу). Неки су се склањали испред свих војски, а један број није могао да види разлику између војске у коју су били мобилисани, од оне против које су, а најбројнији нису могли отрпети перманентни терор неизвесности, где се и садашњост мути, а будућност и не назире. Највећи број је срећан што је децу избавио из Силиконске долине и живота, који је постао један непрекидни рингишпил “риалитија”, и успели да усмере ка силицијумској долини. Транзиционе муке домовине су претворили у властите транзиционе пероне и терминале на путу у неке нове дестинације, которе и удаљене светове. Одлучили су да буду скулптори властитог камена који им је висео о врату. Немају осећај кривице што им је узор био Лола Рибар, макар и наметнут, срећни су што њиховој деци узори нису неки нови ликови, “бизнисмени” чији је главни спољни партнер - Интерпол. За прву и добар део друге генерације, краљ шљаке је био Алија Сиротановић, а за остале, био и остао, Рафаел Надал.

И да не буде забуне, дилеме и непотребно подигнутих обрва. Мало ко овде да на своју домовину и нове и стару, и мало ће ко ружну реч о њој прозборити, масирајући набрекле вене које су добили од устајања на химну. И никога нисам срео да се није радовао њеним успесима и развоју, и искрено се надају да ће се осмех, срећа и бољи живот огрнути свих сезона и заувек. Никако не мисле да је време да се у фирми звана Србија, или како се већ домовина зове, угаси светло и кључ преда портиру. О, напротив. Они, из властите и перспективе земаља у којима живе, добро знају да Србија и њихове домовине, заслужују и имају бољу перспективу, развојне потенцијале и да може да буде место доброг, сигурног и квалитетног живота, само да,... али то је друга тема и за неке друге

рубрике, битне појединце и установе.

Прва генерација је крчила путеве за другу. Друга отварала врата школа и бољих фирми за трећу, а трећа је коначно прошла кроз широм отворена врата и добила праву шансу за добар и квалитетан живот, али и нестала са језичког и националног радара домовине очева и дедова.

Ех да знате које су се и какве драме одвијале, пре одласка и по доласку, прве и друге генерације. Колико су плетара горке линцуре живота испили. Ником није било лако. Ни онима који су отишли ни онима који су остали. Ако одеш, не ваља. Ако останеш, још горе. Одлазак, бес умота у тугу, а останак, тугу у бес. Срећа па људи најчешће памте лепе тренутке овог, иначе, “деверли” живота, како сам чуо на неким седељкама, наших из Босне.

Прва се генерација свија у и око чопора, а у великим градовима и у својеврсна гета. Друга атрофирану носталгију артикулише на седељкама (партијима). Али на невољу, нечије су жене Аустралке, Американке или, шта ти ја знам, а увек неко бане и од англосаксонаца, па се не може говорити матерњи. Слушао сам и како несрећну Мери, Милетову супругу, наше жене подучавају разгранатој шеми родбинских веза код нас, а онда, све је то другачије у Војводини, па у Црној Гори, Босни. И сам сам био у шоку, властитог незнања и мрежом разуђености и назива, а како је јадна Мери ту ноћ заспала и са коликом главобољом, бог сами зна? Миле ми се пожалио да је брижан упитао да главобоља није од лошег вина и да му је она љутито рекла: “Не, од Босна и твоја родбина, да те ... Босна и родбина.”

Посебна је тема, и то озбиљна и потребна, колико је црква битна у емиграцији и где се једино виде припадници свих генерација, а у неким и најмлађи, на учењу језика и историје и на богослужењу, на Божић и Ускрс. Неки нису говорили матерњи језик, али их је мајка научила да се прекрсте и да се у порти свеће пале горе за живе, а доле за покојне. Понекад пристигну за рођендане родитеља, Божијег сина и славску трпезу и не очекујте више.

Поглед некако пуно лакше добаци до и из Беча, Малмеа, Франкфурта, него Мелбурна, Окланда, Торонта, Чикага, Њујорка. Једно је ићи сигурним, познатим и осигураним стазама и по позивима корпоративних фирми и послова, а друго је отиснути се са купљеном картом у једном правцу и пет шест путних торби,

где сте покушавали да упакујете цео дотадашњи живот. Можете ви бити колико год хоћете вешти, нећете моћи. Мој друг, Алек, београдски а потом и окландски комшија, каже ми: “Ја сам лепо спаковао контејнер у Београду и распасковао у Окланду и наставио да живим нормално.” Док Мира не добади: “А ниси још престао да плачеш за кокер-шпанијелом, кога смо морали оставити, а не за старом мајком...” “Верујте, више је драме, само у паковању тих кофера него у три Шекспирове драме. Они који то знају, не питајте их. Они који не знају, благо њима.

Прва генерација ће се изнутра расути, друга по свету, а трећа се пронаћи, саставити и коначно “снаћи”. Прва и друга су још помишљале да кога од родбине “повуку”, трећа повлачи и размешта улоге на економским и другим берзама живота. И само ће добро руинирани изговор и писање властитог презимена, једино подсећати на порекло и ништа више. Животни примери и аргументи прве генерације, и логика њиховог времена, већ су се почели осипати пред упитима и сумњама друге генерације. Трећа се, већ далеко измакла и одмакла и са дедом врло ретко разговара, а и тада преко оца, тумача. Бака би се само крстила и тихо шапутала да је њен отац био солунски ратник. Трећа генерација ту више не станује.

И онда, дођете до тога и схватите да је главно питање и везивна нит, припадности треће генерације домовини, нацији, вери, родитеља и дедова - језик. Једина ствар која их може одржати је језик, управо оно што је немогуће сачувати, у датим околностима. Језик они неминовно и дефинитивно губе. Језичким нестанком све друге везе, које су биле јаке, као ужад тегљача прекоокеанских бродова, претварају се у танану паучину. Свашта су људи покушавали да то спрече. Није ишло, јер није било могуће. Старије смо терали да науче енглески, а децу (трећу генерацију) да не забораве матерњи. Нити су старији добро научили енглески нити су млађи могли да сачувају матерњи.

Ни тећој генерацији није било лако, да не улазимо у биолошке и социо-психолошке суптилије деце. Они се бар нису отимали, застајкивали и окретали уназад, као њихови очеви и дедови. Шта, да зовнем сина, који живи у Осаки (Јапан) и да му кажем како ме пред пролеће, кога овде, у суптропском појасу Аустралије нема, као ни других годишњих доба, нешто жигне и са обала Пацифика, навирујем јесу ли се роде вратиле на бандере на

углу Ивана Милутиновића и Буде Томовића у једном Равном Селу у Војводини. Послао би ме лекару, у биртију или да не кажем већ где. Он, као и већина треће генерације, окреће се неким другим звездама и навигацијским справама, а сам, ма колико морао бити задовољан животом, и даље и често ноћу копам по звездама и покушавам да откријем која ме подсећа на то, већ поменуто, село.

Ко у овим емигрантским ципелама није ходао, никада неће сазнати колико оне, уз сав сјај и лепоту, могу и да жуљају. Још није направљен батискаф који би могао допрети до свих тих дубина, можданих превоја и меандара наших живота у иностранству.

Значајан број из треће генерације женидбама изађе не само из националне него и расне групе којој су припадали. Тако нестаје, губитком језика, трећа генерација, а пресељењем на нека, просторно, скромнија станишта и прва генерација, којој се у посете долази махом недељом и склања осушено цвеће, и ако се ко сети да је ред и свећу упалити, на црном мермеру.

Гледам Гојка. Враћа се са пијаци с цекером. Унук трчи и виче: “Mom, grandpa brought apricot “ и чујем Гојков глас, да ли уморан или тужан: „Кајсије, срећо дедина, кајсије...”

Једно је сигурно: сви који су се упутили на ове просторе, кренули су у потрагу за бољим животом и сигурном будућношћу. И сви су то пронашли, ако су хтели. На овим просторима човек је сиромашан само ако сам изабере да то буде.

Квалификациона структура и економско етаблирање је прича за себе. Наравно да је други талас био у сваком смислу спрежнији, али је први лакше налазио послове, јер је СВ измишљен знатно касније, а за руднике Америке и најтеже и најниже мануфактурне послове Америке, Аустралије и Новог Зеланда, био је потребан неки други занат - голе руке и физичка радна снага. На Новом Зеланду људи са наших простора, већином Далматинци, почели су од рушења циновских каури дрвећа и вађења смоле, а неки стизали и до друштвеног угледа и позиције - познатих винарских фамилија и чувених робних марки вина, или како бисте ви то на српском језику рекли, брендова, и познатих фармера поврћа и рибарских компанија. И данас су познате и угледне винарске марке са презименима: Нобило, Бабић, Брајковић, Селак. Френк Нобило постаје број три у свету голфа, Франо Ботица, легенда НЗ рагби лиге и капитен Норт Харбора и једини који је

играо за све 4 репрезентативне селекције, варијација рагбија, Новог Зеланда. Добро тамнопут, Маор, а није, само тако изгледа. Отац му је Далматинаец, а мајка Маорка. Радио сам са његовом сестром, Весном, и тада је сазнала колико је за Словене важно њено име, Весна, баш као за Грке Атина, а за Римљане Минерва. Била је пријатно изненађена, као и ја када је позвала Франу и када сам, прво, морао отрпети снажан загрљај, а потом, изблиза видети да то тамно, маорско лице, има наше црте. Уз њих други, наш талас досељеника, чуо је и за Џемса Белића, водећег НЗ историчара, из угледне породице, оца градоначелника Велингтона и некадашњег кандидата за премијера. Ко зна, можда ће после једног века и неки наши потомци избрусити нова значајна имена Новог Зеланда и Аустралије. И у Аустралији је донекле слично, али са мање наших презимена са већим достигнућима. Континент је то. Нема везе што је, не тако давно, премашила популациону бројку бивше СФРЈ. Паде ми на памет Тони Шантић, јужноаустралијски рибар на туне и власник солидне компаније, али он је важнији због нечег другог. Био је власник Макаби Диве, уз Фар Лапа, најславнијег тркачког грла у целокупној историји трка коња. Људи, Макаби Дива је, јурњајући по мелбурнским и другим ливадама света, за кратко време зарадила 14 милиона долара. Она не само што је умела, желела и знала, него је и волела да побеђује. Шантић је остао познат једино као њен власник и неко ко је дао чудно име, које се састоји од почетних слова пет његових радника. Где су људи са наших простора? Фудбал. Костур свих тимова су наша презимена, било на “ић” било на “ски”, ту рачунам и садашњег капитена Милета Јединека. Боснић, Поповић, ТВ личности Карл и Питер Стефановић, АФЛ, легенда Сем Кековић, браћа Џејк и Том Трбојевић (отац Србин, мајка Аустралка) и да не идем даље.

Потомци првих досељеника или и сами и досељеници после Другог светског рата постадоше и познати девелопери, градитељи. Уз Грка Раптиса, који је симбол изградње и развоја Голд Коуста, ту је и више наших, времешних, грађевинских тајкуна прилично “тешких”. Знам их доста, али због ризика да неког не заборавим, нећу наводити имена. У суштини то је тежак бизнис. Функционише по систему бициклисте. Док вртиш педале, идеш. Чим станеш, падаш. Најчувенији, Грк Раптис, је три пута падао. Али, пошто се пливање и вожња бицикла не могу заборавити, настављао је. И са њима улазимо у модерно, данашње

време и други талас досељеника од деведесетих до данас. Први досељеници су бринули само како да се укрцају на бродове, остало ће само доћи и с протоком времена. Новије генерације су биле пред другим изазовима. Прво, нису могли да напусте земљу, из које би пошли, није им било дозвољено. Када им је то било дозвољено (од 1964-5), све су теже могли ући у прекоморске земље.

Његошевска дилема: "Су чим ћете изаћ пред Милоша..." добила је историјски обрт и гласи: „Са чим ћете на Запад?" Шта имате у глави, на папиру, са школским печатом и коју вештину у рукама? Али, пре свега, колико сте одмакли од прве лекције Асимила: "My tailor is rich". (Мој кројач је успешан.) Твој шнајдер можда јесте, али ти види шта ћеш са собом и да ли ћеш "успети", али прво језик. Лепо је то што смо учили и руски и немачки и помало и француски, уз енглески, али само овај последњи се, овде, рачуна, остале је добро поменути у СВ-ију, јер то ионако није важно. И сад треба загазити у море муке учења језика, или већ доћи са знањем језика, а шта даље? Аустралија. Технички стручњаци, солидан пролаз. Занатлије још бољи. НЗ деведесетих, визе за уселење и стални боравак, преко бодовног система. Без факултета тешко достићи потребан број. Друштвени факултет, уз то, носи мање бодова, нису ни они блесави, до краја. Друштвени факултет и магистериј били су једнаки са техничким факултетом. А шта ћете са друштвеним факултетом, па да сте на њега прикачили магистериј, па и докторат? Професор српског језика и књижевности. Већ ће нешто искрснути. Ви скупите папире, а бодовна лествица се подигне на висину за пар подеока, и тако неколико пута. И како време одмиче, само Сергеј Бубка би могао достићи ту висину. Прво сте енглески језик "полагали" телефонском конверзацијом са неким службеником из амбасаде НЗ из Немачке, а ваш познаник, професор енглеског је имао све потребне биографске евентуалије о вама, на папирима лепезасто раширеним као у партији покера. А потом, само Британски културни центар у Кнез Михајловој, па у клупу и пред строгу службеницу тог истог Центра. Да није додатних спонзорстава, ко зна како би се све завршило. Па сви ти силни папири, преводи на енглески језик, судски оверени.

Слуђени, са акутним прединфарктним стањем и на рубу да вам се опруге стрпљења саспу, тумарате од агенција до разних уреда, а на путу, нити шта видите нити чујете. Ако вас не удари ауто, иза угла вас може заскочити шлог, нервни слом, а идете на

систематски лекарски преглед, а ништа није лакши обилазак фамилије. Е, ко у таквом стању прође, комотно може сести за волан и завртети курблу Апола 37. А онда дође и то паковање кофера, које никако није туристичко. Сећате се, када идете на море седам дана, десет дана спреамате кофере, у паници, да нешто важно не заборавите, а пред тај дуги пут у неизвесност, са картом у једном правцу, остане вам задњи дан за паковање. Прича ми М. док је паковао кофере, Ђура се не престаје вртети око њега и кофера, све нешто сумњичаво њушећи, и чудећи се како не може уловити ни одсјај газдиног погледа. Није знао да ли да и даље пакује, распакује или плаче јер како све оставити и тог четвороножног пријатеља, а морао је. Све друго му је било, некако, лакше. После 5 година, када је посетио родбину, сваку ноћ је са Звездаре одлазио на Баново брдо и тумарао сатима, надајући се да ће налетети на свог боксера, Ђуру, а није. Клео ми се, спуштене главе, да ће умрети а то неће заборавити, ни кад му склероза мокром крпом пређе по запамћењу. Нисам знао да ли су то по лименом крову добовале крупне капи окландске кише или сузе мог пријатеља М. Само сам ишетао у помрчину ка мом предграђу.

Стигли сте. Базате по улицама, трговима, великим тржним центрима, плажама, ври од људи, а ви страшно усамљени и осетите колико вам све то разара мождане, и боли. И онда, полугласно шапућете стару фразу: осама не боли, ако има наде. Рентирање куће, деца, колец, ауто пијаца, банковни, социјални, здравствени и други рачуни, осигурања, храна, курс језика, израда СВ-ија и прва конкурисања, пуно тога и комшијина мачка која се већ одомаћила у вашем дворишту. Е, ако је Армстронг стварно ходао по Месецу, а не по некој пустињској месечини, свака му част, али њему је било лакше него нама, првих дана. Као Колумбо, нити знаш одакле си кренуо, нити где си стигао. Најгоре што не знаш који је дан, месец, и, што је горе, с ким игра „Партизан” ове недеље, да ли он гостује или само ми, а он је код куће и на домаћем терену, и одакле су оно, ови, што нам долазе у посету, вечерас. По инерцији отвараш горњи кухињски ормарић и тражиш „своју” шољу за кафу из стана на Звездари. У ушима две патроне динамита не престају да шиште.

У међувремену, ниси приметио да је лето прошло и да на лепим плажама није ни било отисака твојих босих ногу. Тек у позну јесен, не пре тога, приметиш да ти се син, студент Гленфилд колеца, забавља, са црнкињом. Мени, као типичном Равноселцу,

то није сметало, јер је готово трећина суграђана, мог села, имала мало тамнији тен коже и сви су били музички, природно, обдарени. Више због потребе да информишем оца, а не да се жалим, рекао сам му да му се унук почео забављати. Честитао ми је. Рекао сам му тата, али са црнкињом. И то га је обрадовало. Вели, исти сте и ти си трчао само за црнкама. Али тата, он се забавља са црнкињом. Мало дужа пауза и мој ће ти отац: „Е, онда је мало претерао.” Није тата, ни онда ни данас, када је у браку са Јапанком и живи у Осаки и љуља мог десетомесечног унука, само још да видим како да ти јавим горе, на небеса, а детаљно ћу ти причати када се сретнемо. Добро дошли у Аустралију или на Нови Зеланд. Kia ora Aotearoa.

Кључно је питање с чиме ћете на Запад? Мислим на занимање. Најбоље су прошли стручњаци техничких струка, који су били у том својству и рангу и код нас. Познајем их доста. Г., пројект менаџер у познатој фирми, 300 хиљада долара годишње. Фирма уплаћује обавезно пензионо, а он од плате “жртвује” још 100 хиљада, који су ослобођени пореза, и у пензију одлази са пар милиона, које ће, ваљда, некако скрцкати. Два угледна универзитска професора, један у Окланду, други у Бризбејну, за плате не питајте.

Шарених, друштвених профила и факултета: право, политичке науке, социологија, општа књижевност са библиотекарством и српски језик. Широко је спектар. Ти се возови преусмеравају на неке друге пероне и колосеке: од возње аутобуса, таксија до грађевинских послова свих врста, чишћења кућа и фирми. Ипак највећу трансформацију и стандард, у односу на иста занимања код нас, су доживели занатлије, посебно електричари и водоинсталатери. Ко се не сећа важећег стереотипа, претње, клетве: „Ако не будеш учио, даћу те на занат, па ћеш бити прљави водоинсталатер или електричар, бандераш.” У страху, да, не дај боже, не страдам са занатом, завршио сам факултет, а пошто ме тај страх држао, још две године постдипломског студија, па магистериј, па... Тражим савет шта сад, овде, да радим? Малтериши. Питам наше, који су овде коју деценију дуже: од чега се овде може добро живети? Од заната, кажу ми. Али мене су у младости... и нас су, прекидају ме земљаци. Ено ти Златка. Био, “тамо”, вечити подстанар, с двоје деце је једва састављао крај с крајем. Он је електричар. Живи у Бенова Вотерсу. Не знате ви, то је крај где живе богатији. С једне стране паркиран цип, а с друге, на каналу, јахта. У средини, спратна кућа са око 400 квадратних

метара, без тераса. А она трећа кућа, с леве стране, ако долазите од Бенова Гарденса, је Лојгина. Он је водоинсталатер. Можда је и код њега, с једне стране цип, а с друге глисер или шта већ? Шта, можда! Тада сам коначно спознао босанску изреку: „Нема будале док школу не заврши.” Па додајем: „Каква не треба на Западу, ако ти и деда није говорио енглески језик.” А јесте мој друг В. и његов отац. Напустио је дипломатију и дошао у Окланд. Питам га: „Шта ћеш сад?” „Не знам, али знам шта нећу”, одговорио ми је.

Наравно да су информатички стручњаци и профили тражени. На власти је дигитализација. Ипак, бити своја фирма дефинитивно је најбоље. Остали, уговори и годишње плате. Плаћени годишњи одмори и државни празници. Од девет до пет, а ако си са платом, остајеш док треба. Како, чудим се. Мој рођак је пензију зарадио у Немачкој. Једном је остао пола сата дуже да нешто заврши. Кад полицију нису звали, шта ту ради после радног времена, а овде, дуже и докле треба. Изненадићете се ако мало прочепркате и по њиховој прошлости. Питам Рона, Аустралца, добро времешног, власника куће у најскупљој улици у Држави Квинсленд, Хеџис Авенији, на Голд Коусту, где ни једна није испод 5 милиона, на самој плажи, како је почео? Шишао овце. А ја мислио да је “шишао” људе. Какве црне овце? Не, биле су беле, а пуно касније сам формирао три велике живинарске фарме. Није се шалио. Показао ми је урамљене слике фарми из птичје перспективе, слике деце, од којих су неки и умрла, унука и посебан албум са сликама огромног вучјака, и тек тада је засузио и обрисао сузе.

Дефинитивно, ово је земља великих шанси за све. На вама је како ћете их искористити. Смисао и дар за бизнис могу бити и јесу пресудни, а остало је све ствар уходаног пута, на путу “од пашњака па до...” не научењака него до богаташа. Да не буде забуне и наострешених обрва читалаца. Богатство, не ради богатства. Не спадам у ту категорију успешних и богатих, не зато што нисам хтео, него зато што нисам умео, па шта? Јесам задовољан, али и ништа од наведеног. Док овај до мене, знам га, пуно тога смишља и на берзи зарађује, овог часа, на хиљаде долара, ја бленем у немирну океанску воду и нешто друго смишљам. Он тврди да је његов најбољи пријатељ, његова жилава и љигава, сваки час се негде увлачи, банковна картица, а ја тврдим да је мој најбољи пријатељ, мој мачак Оскар, јер се ми, као два реконвалесцента, водамо више

од 15 година и то нам једино и добро иде од руке. Ја знам да он мене чека, а он зна да ћу ја увек доћи.

Али остајем при тврдњи да су и Нови Зеланд и Аустралија, земље, и животни оквири, прво доброг и квалитетног живота, где су сви уважени и да се људи разликују по дебљини платних коверти и још по које чему, небитном. Сад ће бити окапања, те они о нама, ово, те оно. То је ваша перцепција, и ваше искуство, не моје. Тврдим да сте овде власници више од 50 посто акција вашег живота, те вас, формално, нико не може ни “купити”, ни “продати”, ако већ нисте за продају и од вас и ваше способности зависи где ћете се наћи на мердевинама стандарда. У Бризбену сам гледао девелопера, милионера, охо-хо. Правио је, на давно купљеној крчевини коју је испарцелисао, раскошне куће, карингтонке, како бисмо ми рекли. Огромни стубови, фризови неокласицизма привлачили су ме. Прво сам сликао па и упитао: „Ко је он?” Македонац. Овако способан није ни морао долазити. Шта је тамо радио? Питај Марјана, он га зна из Скопља. Марјан каже: „Био је дроњави, крмељиви конобар у предграђу, који је чукао у углу и чекао да неко бане и наручи кафу, бозу или мастику. У Окланду је стресао прашину и проветреним можданим превојима, усмерио свој живот ка грађевини, до градње прве велике куће и првог капитала. А онда, “земи ги паспорт”, као и сви Македонци, па у Аустралију. Знао је где за мање паре може купити већу парцелу и изградио је, не кућу, него улицу.”

Да у математику и финансијску комбинаторику сад не улазим, али вам могу показати низ тих палата, које је неко, исто тако успешан, платио милион плус. До сутра бих вам могао причати и наводити примере успешних у пословима, од ситних до крупних. Али и о бројним стереотиповима до митова. Чујем код мојих у Београду или Новом Саду, али то више као критику мени, него као пример. Тај и тај се вратио, матор из Сиднеја и купио, не кућу, улицу, целу. Проверим код Дулета, зна човека. За малу плату, читав живот, завртао сијалице и мењао гумице на славинама, по хотелима у Сиднеју. Седамдесетих купио кућу у срцу Парамате са великим блоком земље, за 70 хиљада долара. Пре пар година продао девелоперу за два и по милиона, а могао је добити и милион више, будала, каже Дуле. Ето како је “намлатио” паре и купио ту улицу, а не знам ни шта ће му цела улица? Остајем при тврдњи да овде сви живе добро (нисам рекао да су сви задовољни, то је индивидуална категорија и ту не завирујем) и да је сиромашан, опет мислим само

материјално, само онај ко то сам изабере да буде.

Ако хоћеш да будеш чистач, бићеш, девелопер, наравно да ћеш успети. Ресурси и могућности су непресушни. Не мора се бити Бановић Страхиња, па су “таквом коњу и таквом јунаку свуда броди где год дође води”, али није ни далеко од тога. Трећа реновирана кућа, ако се доста тога зна урадити, ти си без кредита, али се и даље инвестира у нешто. Овде се зна и ко вози трактор и ко отвара капију. Седамдесет посто Аустралаца не зна ни ко је премијер, ни која је партија на власти, али ће вам набројати, у цугу, све хавајске плаже, врсте пива и имена свих играча и тренера омиљеног АФЛ клуба. Преко двадесет година цена хлеба и млека се није променила, око долара је, као и цена ексера и цигала, мало су поскупеле карте и аранжмани на крузерима. Цена у вртићима иде и до 80 долара дневно, и да сад не набрајам. Инфлација је онолика, колико се иницира за добар баланс економије.

Познајем неке, од наших, који поседују импозантан списак урађеног у домовини, а овде нису допали ни на списак држављана Аустралије. Други су били успешни и тамо и овде, трећи само овде, а четврти ни тамо ни овде, а овде живе добро, како год да мерите и кроз какво год сито да просејавате. За неке су Мелбурн и Сиднеј магнети и светионици којима се окрећу, стварно су лепо, други, угледају неки цветни жбун у месту кроз које пролазе и ту остану, трећи ми тврде да је најбољи поглед на место или крајолик био у ретровизору, његовог, одлазећег аутомобила. Данас када полако размишљам да пристиже време “да Шарца треба усмерити ка Ровинама”, а пре, више од десет година, усмерио сам се и остао овде, на Голд Коусту и као стаклиће у калеидоскопу, гледам како се зрнца сасипају из пешчаног сата живота, доста је исцурило, али и преостало и још је олујно горе, код преосталих стаклића. Лепо су и сјајни, а нису циркони. А колико је личних драма, не питајте. Шта год да погледате, поменете, помислите има драме и напретек. Маргита, наша, војвођанска Мађарица, кроз сузе ми се жалила што јој се син није оженио неком нашом, сад очекујем Мађарицом, Војвођанком, она каже, Нимицом, Холанђанком, Гркињом, а он се оженио Филипинком. Има и унуку. Деда је учи српски, бака мађарски, отац енглески, а мајка, филипинску верзију шпанског. Шта уче, сви јој говоре на тим језицима. Мали сунђер је све упио и разумео. Питам њеног деду, мог пријатеља, В. од када то? Од рођења. Аферим, шта друго.

Седим крај градске плаже. Чујем како отац говори некоме: „Можеш ти то, Маркић. Браво, сине.” Наш човек и наш језик, а из воде бућну весели, коврцави, дечак, ближи тамнијој раси мајке, црнкиње из Јужне Африке. Знам добро Маркићевог деду Р. Говорио ми је да нико не зна шта је љубав док не добије унуче. А онда у поверењу, уз сву љубав, помену и муку, због које већ поподне пали сва светла у кући. Боји се да кад бане, у полумраку не седне на унуче. Није смешно. Мој син се почео забављати са Јапанком. Ја сам се и код забављања држао локално. Најдаље докле сам добацио, у тражењу девојке, била је суседна улица, а испратим је и вратим се за десет минута. Тада још нисам знао за обичај дугог опраштања, а мој син мора да промени толико превоза, док своју Јапанку прати кући.

Дуле, мој окландски другар, то му је право име, у Њукстлу је, доле према Сиднеју, не може ми ништа, далеко је. Дошао и био светски стручњак, а нем из енглеског. Жена лекар спрема онај фамозни испит из скриптурине од милион страница, да положи, па тек онда посао. Каже да му није било Арона, златног ретривера, не зна да ли би остао читав, нормалан, па и преживео. Прво је чекао да му фамилија дође из Сарајева, па све друге муке. Кад год је сломљен хтео да дигне руке од свега, Арон би дигао шапу, ставио му на колена и гледао га све док се Дулету и последња суза очаја не осуши. Маторог и онемоћалог Арона је возио у специјалним колицима, у поподневне шетње, а сахранио га је у пространом врту палате, коју је добио у пакету, са менаџерском платом. Наручио је код локалног скулптора да му по фотографијама уради скулпуру Арона, крај које је поставио баштенску гарнитуру. И каже ми да је ретко које поподне пропустио а да свом Арону не чита бајке Ханса Кристијана Андерсена.

За крај овог текста, тражио сам неког ко је синтеза живота све три генерације. Није било дилеме. Госпођа Милена својих 87 година носи са лакоћом, витална, отресита и увек спремна на разговор и лепу реч. Она зна формулу мудрости и еликсир дуговечности и све тајне живота три, а у њеном случају, четири генерације досељеника, и ту тајну ће нам открити. То би била круна овог текста, а њено виђење штит и заклон аутору, за све недоречености, мањкавости и недоумице. Нешто се дуже и стрпљиво, љуљала на веранди своје куће. Нестрпљив, готово да сам поновио питање о суштини живота све три генерације и *шта*

је из њеног животног искуства најважније. Устаде лагано, али и одлучно. Позва ме у спаваћу собу. Шта ли је сад?

На ноћном ормарићу њеног супруга још је стајала његова урамљена слика и картон са крупним, штампаним словима, читљивим и без наочала. Окрену се према мени, а онда прстом нанишани на текст и рече: „То је најважније у животу свих генерација”. И ишета из собе још лаганије и тише. Остави ме да сам и на миру прочитам текст: *„Не заборави да ме пољубиш за лаку ноћ.”*

БАЛКАН ПРВА И ПОСЛЕДЊА ЕВРОПА

Проф. др Предраг Марковић из Београда одржао је изузетно предавање “Балкан прва и последња Европа”, у препуној сали Храма Свети Сава у Бечу, 15. септембра 2018. године, у организацији СПКД “Просвјета” одбор у Аустрији, уз велики број присутних чланова и симпатизера Друштва, представника различитих удружења, српских интелектуалаца, студената, представника свештенства и његове екселенције г. Небојше Родића, амбасадора Републике Србије у Аустрији.

Својим врсним познавањем српске историје, савременим приступом, елоквентношћу и непосредношћу, Марковић је, у свом осебеном стилу, одушевио присутне и подстакао их на конструктивну дискусију, која је уследила након предавања. На Просвјетиним “Сусретима и разговорима” поред високог госта и еминентног стручњака, учествовали су проф. Срђан Мијалковић, председник СПКД „Просвјета“, отац Ненад Михајловић, старшина Храма Свети Сава и проф. Светлана Матић, потпредседница Друштва.

У недељу, 16. септембра 2018. године, након Свечане недељне литургије, проф. Предраг Марковић се обратио верницима и одржао предавање на тему „Светли и тамни тренуци српске историје.“

У препуној сали Храма Светог Саве у Бечу, у којој није било ни једног слободног места, Марковић је, између осталог, нагласио: „Дијаспорци су велики родољуби. Ви волите земљу Србију. Сигурно је да се међу Вашом децом налази један нови Михајло Пупин и један нови Никола Тесла“.

Пропраћен бурним аплаузима, потписивао је књиге којих је било мало да би дошле у руке сваког заинтересованог посетиоца. На позив Његовог Преосвештенства Епископа Андреја, проф. Предраг Марковић ће одржати предавања и другим великим центрима у Епархији аустријско-швајцарској.

ХРОНИКА КУЛТУРНИХ ДЕШАВАЊА У БИЈЕЉИНИ (април - септембар 2018)

АПРИЛ 2018.

• 3. априла у Музеју Семберије отворена је Васкршња изложба Ликовног клуба „Свети Лука” Бијељина. Изложба је била отворена до 30. априла 2018. године;

• 4. априла у Музеју одржано је прво предавање у оквиру пројекта *Путологија 3: 2018.* под називом „15000 километара на два точка” Давора фон Винтерферда. У оквиру тог пројекта одржана су и предавања „Шкорпије и гекони Омана” Маје Башић (11. 4) и „Индија” Сташе Томића (18. 4);

• 13. априла у Народној библиотеци „Филип Вишњић” Бијељина, у организацији ове установе и компаније „Новости”, отворена је изложба карикатура *50. Пјер.* Истог дана одржан је 15. међународни фестивал хумора и сатире „Бијељина 2018” и представљен 13. зборник афоризама „Живот пише афоризме 3”;

• 16. до 19. априла у Библиотеци је одржан Други фестивал луткарства и видео-презентације књиге *ЛУТВИД ФЕСТ 2018;*

• 21. априла у Центру за културу одржано је Вече семберског фолклора;

• 23. до 27. априла у Центру за културу одржан је Фестивал средњошколских представа „Удахни културу”;

• 26. априла у Галерији Центра за културу отворена је изложба радова Хуманитарног удружења жена „Арта” Бијељина;

• 27. априла у Галерији Центра за културу отворена је изложба из фондуса Умјетничке галерије Брчко дистрикта. Изложба је била отворена до 10. маја 2018. године.

МАЈ 2018.

• 10. маја у Центру за културу „Семберија” свечаним концертом СЦПД „Србадија” отворен је 17. међународни хорски фестивал „Мајске музичке свечаности”. Фестивал је одржан од 10. до 14. маја 2018. године. На фестивалу се такмичило 30 хорова у седам категорија (мјешовити хорови, мјешовити камерни хорови,

црквени хорови, мушки хорови, женски хорови, дјечији хорови и фолклор), а одржано је и такмичење соло пјевача;

- 14. маја у Центру за културу одржан је хуманитарни концерт у организацији Гимназије „Филип Вишњић” Бијељина;

- 19. маја у Музеју Семберије одржана је манифестација „Ноћ музеја 2018.” /Под дрветом баобаба;

- 22. маја у Народној библиотеци „Филип Вишњић” Бијељина представљена је књига „Грешњин цвијет” ауторке Душанке Панић;

- 23. маја у Галерији Центра за културу, у организацији СПКД „Просвјета” Бијељина, одржан је програм „Дан ћирилице”. Програм је организован поводом Св. Ћирила и Методија и Дана словенске писмености, а обухватио је изложбу ћириличних иницијала и представљање књиге „Сликовни буквар православља” Олгице Стефановић, додјелу награда за најбоље радове на литерарном конкурс „Моја ћирилица” и представљање 46. броја часописа „Српска вила”;

- 24. маја у Музеју је отворена 26. мајска смотра ликовног стваралаштва ученика. Изложба је била отворена до 24. јуна 2018. године;

- 24. маја у Центру за културу је одиграна представа „Светозар трећи” НАСТеатра, у режији Михаила Костадинова, у извођењу глумца Ивана Перковића;

- 30. маја у Библиотеци представљена је књига „Менаџмент и маркетинг услуга” аутора Чедомира Љубојевића и Александра Дејановића;

- 30. маја у Центру за културу одржана је приредба полазника ЈУ Дјечији вртић „Чика Јова Змај”.

ЈУН 2018.

- 4. јуна у Народној библиотеци „Филип Вишњић” Бијељина отворена је изложба дигиталних слика „Симић и пријатељи”, аутора Радована Симића. Гости изложбе били су Невена Никодијевић, академски сликар, и Милутин Ранковић, вајар;

- 7. јуна у Центру за културу „Семберија” одржан је концерт Наталије Тодоровић - виолина;

- 7. јуна на платоу Центра за културу одржан је Дјечији карневал;

- 8. јуна у Библиотеци представљене су књиге „За све је

крив Бењамин Калај” аутора Саше Мирића и „Јасеница слово о завичају” аутора Славка Мирића;

- 8. јуна у Галерији Центра за културу отворена је изложба слика „Огољени свијет” Тађе Пикуле из Гацка;

- 14. јуна у Музеју Семберије представљен је 47. број часописа за књижевност и културу „Српска вила”. О часопису су говорили проф. др Саша Кнежевић из Пала, сарадник часописа, и проф. др Јелина Ђурковић, главна и одговорна уредница;

- 14. јуна у Музеју је представљена књига кратких прича „Зарубице” ауторке Јелине Ђурковић;

- 15. јуна у Центру за културу одржан је концерт Фолклорног ансамбла „Дукат” Бијељина;

- 26. јуна у Музеју Семберије отворено је Тринаесто бијељинско бијенале. Изложба је трајала до 6. јула 2018. године;

- 26. јуна у Центру за културу одржан је годишњи концерт ЈУ СКУД „Семберија” Бијељина;

- Видовданске свечаности у Бијељини:

- 27. јун у Епархијском културном центру Епархије зворничко-тузланске, у организацији Епархије и СПКД „Просвјета” Бијељина, одржана је свечана академија „У сусрет Видовдану”. На академији је бесједио проф. др Милош Ковић;

- 27. јуна у Центру за културу одржан је концерт Уметничког ансамбла Министарства одбране Републике Србије „Станислав Бинички” и СЦПД „Србадија” Бијељина;

- 27. јуна у згради Музеја Семберије осветлана је и отворена Спомен соба отаџбинског рата 1992-1995. године (стална поставка).

ЈУЛ 2018.

- 18. јула у Галерији Центра за културу „Семберија” отворена је изложба умјетничке фотографије „Кина” Слободана Крстића из Бијељине.

АВГУСТ 2018.

- 5. августа у Центру за културу „Семберија” одржан је концерт гудачког квартета „Интермецо” (Intermeco) из Београда;

- 6. августа у Народној библиотеци „Филип Вишњић” Бијељина отворена је изложба радова полазника сликарске радионице „Сфумато” и представљена је књига „Дрхтај у кораку”

аутора Здравка Кокановића Кокија;

- 7. августа у Музеју Семберије отворена је изложба „60 година првог урбанистичког плана у Бијељини 1957-2017”. Изложба је била отворена до 10. септембра 2018. године;

- 7. августа у Галерији Центра за културу отворена је јубиларна изложба „Десети бијељински умјетнички салон”;

- 8. августа у Центру за културу одржано је Пантелинско духовно вече, посвећено светом Пантелејмону, заштитнику Бијељине. О светом Пантелејмону је бесједио свештеник Синиша Шаренац, а у програму су наступили: мјешовити хор СЦПД „Србадија”, вокална група СКУД-а „Семберија”, Ненад Стојменовић и Ваја Дујовић, драмски умјетници из Београда;

- 8. августа на Тргу краља Петра I Карађорђевића, у организацији Градске управе Бијељина, одржан је концерт музичког састава „Балканика”;

- 23. августа у Центру за културу одржана је Бајрамска академија;

- 26. августа у Галерији Центра за културу отворена је 8. ликовна колонија „Саборовање ликовних умјетника Бијељина 2018” која је трајала до 29. августа 2018. године;

- 30. августа у Библиотеци је одржано XVII пјесничко вече у организацији Књижевног клуба „Јован Дучић” Бијељина.

СЕПТЕМБАР 2018.

- 1. септембра у Галерији Центра за културу „Семберија” отворена је изложба радова са 8. ликовне колоније „Саборовање ликовних умјетника Бијељина 2018”;

- 5. септембра у Народној библиотеци „Филип Вишњић” Бијељина, у организацији библиотеке и Јавне установе „Завод за уџбенике и наставна средства” Источно Сарајево, представљен је роман „Зна ли ко енглески?” аутора Драгана Тепавчевића, награђен „Златном совом” за најбољи необјављени роман у 2018. години;

- 6. септембра у Центру за културу одржан је програм „Дан Индије” у организацији Амбасаде Индије у Мађарској (која нерезидентно покрива и подручје Босне и Херцеговине);

- 6. септембра у Библиотеци организовано је представљање резултата пројекта „Креативна конзумација културе”;

- 10. септембра у Центру за културу одржан је Guitar Art Day у сарадњи Удружења грађана „Музички умјетници Семберије”

и Guitar art фестивалом;

- 11. септембра у Етно-селу „Станишић” код Бијељине, у организацији Удружења грађана „Музички умјетници Семберије”, одржан је концерт „Филмска чаролија” Симфонијског оркестра Радио-телевизије Србије на челу са маестром Бојаном Суђићем;

- 18. септембра у Музеју Семберије отворена је изложба „Лариних двадесет година” поводом јубилеја Фондације „Лара” (1998-2018). Изложба је била отворена до 1. октобра 2018. године;

- 19. септембра у Центру за културу одиграна је представа „Црвена”, у режији Данила Маруновића, у извођењу глумаца Бранислава Лечића и Марка Грабежа;

- 24. септембра у Центру за културу одржана је свечана сједница Скупштине Града поводом Дана града. У програму су наступили: мјешовити и дјечији хор СЦПД „Србадија”, полазници ЈУ Дјечији вртић „Чика Јова Змај” и глумац Миодраг Петровић, првак драме Српског народног позоришта у Новом Саду;

- 26. септембра у Музеју, у организацији ове установе и СПКД „Просвјета” Бијељина, представљене су књиге „Песме” и „Песме за децу” аутора Данила Чутурила;

- 28. септембра у Центру за културу одржана је манифестација „Ноћ истраживача”.

Маја БАШИЋ

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Алексић Станојловић, Снежана (1962, Београд). Школовала се у Хрватској, Македонији и Србији. Дипломирала је у Сомбору на Педагошком факултету, а у Грацу (Аустрија), на Karl-Franzes универзитету за заштиту животиња, стекла је звање наставника екологије и заштите животиња. Од 1986. године ствара и ради у Новом Саду. Има објављене три самосталне збирке пјесама: *Потражи ме* (1980); *Ода за Орфеја* (2014); *Ораница* (2016). Четврта самостална књига *Травке у трави* (2018) је збирка одабраних књижевних критика и приказа, које је писала у последње двије године. Стручне текстове из своје професије, научне пројекте из основношколског образовања, објављивала је више пута у неколико стручних и међународних часописа и летописа. Члан је Друштва књижевника Војводине.

Анушић, Анђелко (1953, Градина, Сува међа, БиХ), пјесник, прозни писац, есејиста, књижевни критичар, антологичар, публициста. Школовао се у Петрињи и Загребу. Радио као новинар (дописник бројних југословенских и српских листова) и уредник у Издавачкој дјелатности „Гласа српског“ (1999-2009). Књиге поезије: *Човјек пјева на радном мјесту* (1980); *Предикатно стање* (1987); *Међупад* (1989); *Зимзелен и олово* (1992); *Некрштени дани* (1994); *Штап од писмена* (1996); *Крст од леда* (2000); *Литургија за поражене* (2003); *Мислиш у злату, чиниш у сребру* (2003); *Сребро и тамјан* (изабране п(ј)есме, 2004); *Ова чаша* (изабране и нове пјесме, 2007); *Пахуља/Snowflake* (избор на енглеском, 2007); *Слава и поруга* (2008). Књиге кратких прича: *Христ са Дрине* (1996); *Приче са маргине* (1997); *Одблесци* (1998); *Успомене из пакла* (1999); *Прекодринчеви записи о Косову* (2004). Романи: *Силазак сина у сан* (2001) и на енглеском *The Sons Sinking Into Sleep* (2003), *Адресар изгубљених душа* (2006). Живи у Новом Саду.

Бабић, Здравка (1968, Билећа). Објавила је три збирке поезије: *Разгледнице из Билеће* (2014); *Мјесец је вајао жену* (2015, 2016); *Он ме воли ћирилицом* (2017). Члан је Завичајног клуба „Освит из Билеће”. Живи у Билећи.

Бабић, Мирко (1960, Угљевик, Република Српска,

БиХ). Филозофски факултет завршио у Београду 1984. гдје је и магистрирао 1988. године на Одјељењу за археологију. Радио је у Земаљском музеју БиХ у Сарајеву, а највећи дио радног вијека провео је као директор Музеја Семберије у Бијељини гдје и данас ради као кустос археолог, у звању музејског савјетника. Учесник и руководилац бројних археолошких истраживања и проналазач највеће колекције старословенских натписа у темељима Атик цамије у Бијељини, као и римског налазишта у Скланима. Аутор је више десетина стручних радова и разних текстова. Објавио је књигу *Керамика отоманског периода и методологија њене интерпретације (I, II дио)*. Коаутор је 6 књига.

Бенев, Диљан (псеудоним Диљана Василева, Варна) живи, ради и ствара у Софији. Пише сатиру - кратке приче, епиграме, фрагменте, афоризме, приповијетке. Радови су му објављивани у многим домаћим новинама и часописима, као и на државном радију. Превођен је на мађарски. Аутор је књига - *Артефакти* (2002); *Неопростиво* (2004); *Инвазија* (2006); *Сатироловља* (2008); *Опсесија* (2011) и *Громоблесци* (2016).

Вељовић, Милоје (1962, Борике код Рогатице у Републици Српској). Завршио је гимназију у Рогатици, Педагошку академију у Сарајеву на смјеру математика - физика и Математички факултет у Београду. До сада је објавио шест збирки пјесама и двије сатире. Од 1990. године живи у Београду. Члан је неколико књижевних клубова у Београду. Објављене књиге: *Песме* - збирка пјесама (2005); *На скутима немирног живота* - пјесме (2008); *Клацкалица* - пјесме (2009); *Чепркање по брлогу* - афоризми (2009); *У канџама рогобатне среће* - пјесме (2010); *На перону станице звездане* - пјесме (2012); *Све за љубав* - пјесме (2014); *Од немила до нетрага* - сатира (2017).

Врањеш (Ђорђа), Андреја (1963, Ливно). Студирао права у Сарајеву. Радни вијек провео у Библиотеци "Тлигорије Возаровић" у Сремској Митровици. Поезијом се бави још из гимназијских дана. Објавио је три збирке пјесама: *На обали срца* (2015); *Са друге стране сна* (2016) и *Сунцокрет који је волео звезде* (2017). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Сремској Митровици.

Вукашиновић, Верољуб (1959, Доњи Дубич код Трстеника). Објавио књиге пјесама: *Чежња за вртом* (1993); *Повесмо* (1995); *Како је тихо Господе* (1999, 2000); *Двери у липама* (2001); *Опрости јагње бело* (2002); *Шумски буквар* - пјесме за

децу (2003, 2006); *Цветна недеља* (2004); *Светлост у брдима* - изабране и нове пјесме (2007); *Вртлар* (2008); *Лице* (2009); *Изнад облака* (2012); *Самар* - изабране пјесме (2014); *Свети жар* - изабране и нове пјесме (2015); *Ветар и дажд* (2016). Објавио је и монографију свог села *Доњи Дубич*. Приредио је *Пред дверима*, избор из српске молитвене поезије (2005). Са Марком Недићем уредио зборник о Добрици Ћосићу *Писац и историја* (2004) и приредио зборник *Миодраг Ибровац и његово доба* (2012). Уређује зборнике *Савремена српска проза* који излазе у Трстенику, поводом истоимене књижевне манифестације. Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Трстенику.

Вучићевић, Милан (1957, Крушевац). Објавио је књиге поезије: *Торзо појесења* (1995); *Свебдења* (1997); *Допламсавања* (2000); *Папирићи, плавет* (2005); *Одблесци* (2008); *Песме, нити* (2011) и *Одломци о позном* (2016). Песме су му превођене на македонски и бугарски језик. Живи и ради у Крушевцу.

Гаврић, Борислав (1936, Ораховица на Озрену, општина Лукавац, БиХ). Завршио Филозофски факултет. Објављене књиге: *Човјеков пјев у времену* (кратке приче, 1991); *Оловне кише* (пјесме, 1996); *Оноземаљци* (роман, 1997); *Између барикаде и кристалне дворане* (роман, 1998); *Тужабаба и неке ствари на Тари* (пјесме, 1999); *Мјесец у здјели* (пјесме за дјецу, 2000); *На царској цести* (роман, 2003); *Срце на табли* (пјесме за дјецу, 2003); *Златна лепеза* (пјесме за дјецу, 2004); *Цвијет Руже Шимиширове* (роман за дјецу и младе, 2005); *Сребрне сјене* (изабране пјесме за дјецу, 2007); *Озрен распољућена земља* (сонетни вијенац, 2007); *Ораховица на Озрену* (монографија, 2009); *Сонети у три круга* (2016) и роман *Учитељица* (2017). Живи у Бијељини.

Герасимов, Кирос (1951). Новинар, писац, публициста и преводилац. Завршио Филолошки факултет у Скопљу; радио као професор македонског језика и књижевности; био директор Дома културе „Бели мугри“; радио и као новинар-уредник на Македонској радио телевизији. Аутор је педесет и четири књиге поезије, прозе, као и књига из области историографије, археологије, театра, музике, спорта. Сакупљач народних умотворина, веровања и обичаја источне Македоније. Његова поезија је преведена на пољски, словеначки, црногорски и турски језик. Заступљен је у зборницима и антологијама поезије на македонском и словенечком језику. Живи и ствара у граду Кочани, Република Македонија.

Ђидић, Љубиша (1937, Краљево), књижевник. Пјесник, прозаист, есејист, путописац, дјечји писац, антологичар. Заступљен у више антологија српске поезије, као и у антологијама на шведском, белоруском, португалском, литванском, руском, енглеском, словеначком, македонском. Књиге су му превођене на грчки, француски, румунски, руски, шпански и македонски. Заступљен је у неколико енциклопедијских књига. Био је дугогодишњи директор и уредник Багдале (њеног часописа, издавачке дјелатности и њених авангардних едиција, а сада је уредник часописа Багдала за децу. Објавио је збирке пјесама: *Подигнуте руке* (1965); *Нагрижен прстен* (1969); *Пролистало копље* (1971); *Свраке воле сјајне ствари* (1975); *Горионик* (1978); *Прометејева чинија* - поема (1984); *Северњача над Багдалом* (1986); *Пакао за дневну употребу* (1993); *Признајеш ли пепео светлости* (1994); *Српски царски рез* (1999); *Свети пољубац* (2003); путописе: *Чудесна Кина* (1984. и 1989); *Под Јужним крстом - Латинска Америка* (1992); *Ружа Будимпеште* (2006); романе: *Дневник за Теу* (1992); *Царска деца: роман за малу и велику децу* (2006); *Скраћенице, најкраће приче; Мирис пролећа* (1999, 2008); *Дневнички записи* (2009); *Кнегиња Јелена Балшић, монодрама* (2010). Збирке пјесама за децу: *С точковима од маслачка до облачка* (1984); *Златне кочије* (1992); *Заљубљиве песме* (1996); *Заљубљиве реке* (2001); *Како сања једна Сања* (2001); *Огледалце нема данце* (2009). Приређивач антологија: *Догодило се у Крушевцу* (1979); *Крушевачка розета*, 1995; *Српска кућа - песници о Виђу, Крфу и Зејтинлику; Бескрајни плави круг - педесет година модерног српског песништва* (1995); *Хиландар у српском песништву* (1988); *Духовница - православно српско песништво* (2000). Монографија: *Крушевац* (1988-1991). Члан је Удружења књижевника Србије.

Ђурковић, Јелина (1953). Живи у Бијељини и ради на Педагошком факултету као професор на предметима из области књижевности. Објавила је двије књиге поезије *Печати* (1996); *Вилина влас* (2001) и књигу кратке прозе *Зарубице* (2017). Објављује кратке приче у часописима. Бави се научним радом и књижевном критиком, те објављује радове у стручним и научним часописима. Из области народне књижевности објавила је књиге *Дијалог с традицијом* (2011) и *Фантастика метафоре* (2014), и, у коауторству са Љубомиром Зуковићем, монографију *Вукови пјевачи из Босне и Херцеговине* (2017). Члан је Удружења књижевника

Републике Српске.

Живојиновић, Емилија (1947, Крушевац). Живи и ствара у Крагујевцу, гдје се и школовала и стекла звање наставника српског језика. Члан је Удружења писаца Крагујевца од 2009. године. Својом поезијом и прозом заступљена је у бројним зборницима и часописима. Прву збирку песама *Ђурлик из недара* објавила је 2013. године, а у штампи је и друга поетска збирка *Срмозови неба*.

Кацаров, Трајче (1959, Штип), пјесник, есејиста, приповједач, драмски аутор и колумниста, по професији правник, уз то драмски умјетник и театролог. Члан је Друштва писаца Македоније, уредник часописа за умјетност „СУМ“, ради у Народном позоришту у Штипу, предавач је на Универзитету ЕФТА у Скопљу. Заступљен у три антологије савремене македонске драме. Објавио је књиге поезије, позоришних есеја и књиге за дјецу.

Кецман, Давид Дако (1947, Рајновци, код Бихаћа, БиХ). Пише поезију, прозу, есеје, књижевну, ликовну и позоришну критику. По завршетку студија српско-хрватског језика и југословеске књижевности радио је најпре као наставник у школи (1971-1974), а потом, од јуна 1974. па све до пензионисања средином новембра 2011. године, као професионални новинар-уредник. Био је главни и одговорни уредник омладинског листа “Покрет” (1974-1978), уредник области културе и образовања у сомборском Информативном центру (Сомборске новине и Радио-Сомбор) и главни одговорни уредник сомборског часописа за књижевност, културу, уметност и науку “Домети” (2013-2016). Члан је уредништва суботичког књижевног часописа “Луча”, од оснивања 1993. године. Објавио је двадесет и двије књиге пјесама и прозе, сарадник је многих књижевних часописа и листова. Превођен на десетак језика. Књиге пјесама: *Реч на леду* (1976); *Претпоноћни воз* (1980); *Ноћни риболов* (1980); *Трептај* (хаику) (1988); *Распад мозаика* (1989); *Зидари светилишта* (1991); *Небески гласник* (хаику) (1994), *Менпуеи һирпöк* (Небески гласник, хаику и поема на мађарском језику, 1997); *Столетна вода* (2001); *Сам као суза, изабране пјесме о љубави* (2003), *Хор сенки* (2010). Књиге прозе и прозаида: *Леђ* (1982); *Калем* (1992); *Кад дуња замирише* (роман-мозаик, 1995); *Озарје* (1999); *Тамнина* (2008) и романе-мозаике *Река за један дан* (2014) и *Жива слика* (2016). Књиге за дјецу и младе: *Сањам, сањам чаролије* (пјесме и проза,

1994); *Хоћко и Нећко* (1997); *Даљинама преко света* (2003); *Неко само тебе тражи* (2006). Члан је Друштва књижевника Војводине и Удружења књижевника Републике Српске. Станује у Сомбору, а живи у својим књигама.

Кнежевић, Саша (1971, Сарајево). Професор је српске књижевности на Филозофском факултету у Палама. Бави се народном књижевношћу и њеним саодносом са савременом књижевношћу. Слободно вријеме „траћи” пишући драме и романе: *Кад облаци једу људе*, *Јадни Марко*, *Откуд памет оном ко је нема*, *У сјећању на заборав*.

Ковачић, Лазар (потиче из Бабића, Јањ - Шипово). Одрастао у Војводини. Школовао се у Новом Саду и Сарајеву. Завршио Филозофски факултет. Историчар по струци. Послије завршених постдипломских студија магистрирао. Не завршивши докторат, иселава, прво на Нови Зеланд (Окланд), а потом у Аустралију, Квинсленд (Бризбен), па коначно, на Голд Коуст, гдје живи и данас. Аутор је више текстова из области историје и у дневном листу *Политика више кратких прича*.

Лазић, Тања (Бијељини). У родном граду је похађала основну школу и гимназију. Дипломирала археологију на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Од 1993. године је кустос - документариста у Музеју Семберије у Бијељини. Аутор је и коаутор више изложби и стручних радова са темама из културне историје Семберије. Међу објављеним радовима издвајају се: монографија *Занатско-предузетничка дјелатност у Семберији 1907-2007*. и књига *Жене у историји Семберије*.

Лалић Кровицка, Олга (1980, Шибеник). Апсолвент је славистике на Јагелонском универзитету у Кракову (Пољска). Објавила је више збирки пјесама на пољском језику а у Републици Србији збирку: *Иза облака* (2008). Заступљена је у разним антологијама и алманасима. На пољском језику је објавила и збирку драма а пише и приче. Дјела су јој превођена на енглески, шпански, литвански, македонски и словеначки језик. Живи и ствара у Дукли (Пољска).

Лаличић, Пеко (1944, Гусиње, Црна Гора). Објављује поезију, афоризме, прозу, рецензије и приказе књига. Објавио је књиге: *Алунеџанд дин вис* (Исклизаване из сна) – поезија на румунском (1993); *Мирис сенки свуда* – поезија (1995); *Затис о лепоти* – поезија (1995); *Распевани азбучник* – поезија за децу

(1999); *Вртоглавице ума* – афоризми (2007); *Бели лавиринт* – роман (2010); *Крива огледала* – афоризми (2011); *Изговарам себе* – поезија (2012); *Сунце у откопу* – поезија (2012); *Звездама у сусрет* – поезија за децу (2014); *Празни људи* – афоризми (2015); *Суд суза* – роман (2016), *Бели лавиринт* – роман (електронско издање, 2016). Афоризми, савремена и хаику поезија су му превођени на: енглески, руски, румунски, бугарски, македонски и словеначки језик. Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Мајданпеку.

Леро, Грујо (Високо, Сарајево). Професор књижевности. Објавио збирку стихова *Изгубљени завичај* (1997); књигу афоризама *То исто, али мало друкчије* (2001) и тринаест зборника афоризама и хумористичко-сатиричних пјесама: *Књига смијеха* (2006); *И врејеме нас узело на зуб* (2007); *Шекспире, молим једну «виљемовку»* (2008); *И посљедњи Мохиканац је испред нас* (2009); *Пљачка им матерна* (2010); *Добро јутро, колумно* (2011); *У необраном грожђу* (2012); *Већи од атома, мањи од маковог зрна* (2013); *Сигурна кућа* (2014); *Од данас до сутра* (2015); *Живот пише афоризме* (2016); *Живот пише афоризме 2* (2017); *Живот пише афоризме 3* (2018). Утемељио (2004) Међународни фестивал хумора и сатире, који сваке године организује у Бијељини поводом 1. априла – Свјетског дана шале. Превођен на енглески, француски, румунски, пољски, македонски, бугарски, њемачки и арапски језик. Члан Удружења књижевника Републике Српске и предсједник Удружења афористичара “1. април”. Живи у Бијељини.

Леро, Никола (1991, Сарајево). Првих стотину дана живота провео у Високом, а од маја до августа 1992. у избјеглиштву (Иванград – Ц. Гора и Врдник – Србија). Сљедеће три и по године живио је у сарајевској општини Вогошћа. Одрастао у Бијељини, гдје је завршио основну школу, музичку школу и гимназију, а у Бањалуци Правни факултет. Уредник је блога у омладинском магазину “Карике”, те сарадник/блогер портала “Бука” /buka.com/ и “Јустиција” /Lustitia.pravobl.org/.

Лукић, Љиљана. Завршила је Гимназију у Бијељини а Филолошки факултет (група Југословенска књижевност и српскохрватски језик) у Београду, гдје је и магистрирала (група Историја књижевности). Радила је као професор у Гимназији у Бијељини и као руководилац у Народној библиотеци „Филип Вишњић“, такође, у овом граду. Сарађује у великом броју часописа и листова (око 350 библиографских јединица). Пише дјела из

белетристике, а бави се и књижевном критиком. Објављене књиге: *Магнолија на длану* – збирка прича (1997); *Из књижевног сазвежђа* – есеји и критике (1998); *Плаво је боја неба* – пјесме (1999); *Једнога дана пре седам дана* – приче за дјецу (2000); *Балкон за маштање* – приче и приповијетке (2002); *Трагање за смислом* - књижевне критике (2004); *Кључар чудне љепоте Јован Дучић* – књижевноисторијска студија (2008); *Приче о медведићима* – приче за дјецу (2009); *Јован Дучић, Рани радови I* (1888-1892) – приређивач Љиљана Лукић (2010). Сем тога објавила романа: *Јелена Златоносовић* (2011, 2013 II издање); *Доктор Николо* (2015); *Звијезда падалица* (2015); *У трагању за оцем* (2016) и *У небо загледан* (2017). Живи у Бијељини.

Луковић, Слободанка (1938, Бачина код Варварина). Завршила је Дефектолошки факултет у Загребу. Пише поезију, лирску прозу, хаику пјесме и хаибуне. Аутор је више књига: *Страшни суд* (1994); *На распећу* (1994); *Спасење* (1995); *Домородица* (1996); *Селидбар* (1996); *Велики прасак* (1997); *Христолика* (1998); *Пред небеским вратницама* (1999); *Муза и аждаха* (2002); *Капља* (2002); *У наборима брегова, хаику пјесме и хаибуне* (2003); *Црвена птица* (2004); *Поетика сфера* (2005); *Јованчица из Лазарета* (2007); *Родишта* (2008), *Сабирница* (2009) и *Небокази* (2011).

Марковић, Жељко (1961, Мазоч код Фоче, БиХ). По образовању је дипломирани економиста. Пише афоризме, епиграме, кратке приче и хаику. Објавио је двије књиге афоризама: *Истина о нама* (2011) и *Народе, извини!* (2016). Заступљен је у више антологија, зборника, лексикона и алманаха афоризама. Превођен је на македонски језик. Члан је Београдског афористичарског круга. Заступљен је у *Лексикону српских енигмата* (2007). Живи у Чачку.

Мастернак, Збигњев (1978), је пољски писац. Аутор је филмских сценарија. Преведен на више језика. Аутор је више романа, а на основу неких од њих снимљени су филмови.

Муминовић, Глигор (1948, село Крушево). Основну школу је учио у Црквичком Пољу на Пивској планини испод Дурмитора, гимназију у Фочи, српски језик и књижевност је студирао у Београду. Објављивао пјесме, есеје, бесједе, рецензије, приказе књижевних дјела и кратке приче. Објавио је пет засебних књига: *Завичајне јабуке* - збирка пјесама, *Модрича у простору и времену*

- монографија, *Из историје књижевности* - огледи, прикази, есеји и *Сијачи и сјемена* - роман.

Ристановић, Цвијетин (1937, Модран, Бијељина, Република Српска, БиХ). Филозофски факултет завршио је у Новом Саду, а постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 9 књига из области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990); *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995); *Српски пјесници за дјецу* (1997); *Огледи и прикази* (1999); *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002); *Књижевне теме* (2003); *Критички (п)огледи* (2006); *Књижевнокритичка освјетљења* (2009); *Вредновање књижевног текста* (2014) и књигу кратке прозе *Свакидашње приче* (2017). Живи у Бијељини.

Спасојевић, Момчило (1947, Велика Шњеготина, бањалучки крај). Након гимназијског школовања уписао се на студиј југославенских књижевности у Новом Саду, а потом постдипломски студиј социологије књижевности у Београду. Објавио је књиге и публикације: *Од живота животу* - мисли (1986); *Жубор на студенцу* - пјесме (1989); *Легенде Поусорја* (1991); *Подоћне пјесме* (1996); *Легенде из српских крајева* (1996, прештампана у Мелбурну - Аустралија, 1997. године); *Најљепше пјесме српског села* (1998); *Манастир Ступље* (1998) (коаутор); *Вјеровања у Срба* (2001. године прво, а 2003. године друго издање); *Водич* (2002); *Искре у тами* (2003); *Шњеготина - прошлост, људи, живот, обичаји* (2004); *Славни у анегдотама* (2004); *Хроника страдања* - приповијетке (2006); *Раде Радић, истине и лажи*, у коауторству са Бориславом Максимовићем (2007); *Жена* - приповијетке (2008); *У мом ателијеру - пјесме, с групом аутора* (2009).

Стакић, Мирјана (1973, Владичин Хан). Живи у Чајетини код Ужица. Доктор је дидактичких наука. Ради на Учитељском факултету у Ужицу. Пише за дјецу и одрасле. Књиге поезије: *Ноћне птице* (1998); *Мандрагора* (1999); *Самовања* (2004); *Царство ждралова* (2015). Приповијетке: *Повратак Одисеја* (2007); *Лирска исклизнућа на зиду фб* (2014). Романи: *Анина прича* (2004); *Хајдучица* (2005); *Изгубљене душе* (2008), у коауторству са Јосифом Грубовићем, *Ханина кћи* (2011). Књиге за дјецу: роман *Николај* (2013) и збирка пјесама *Тражи се слободна аждаја* (2016).

Стамболија, Вељко (1953, Глина, Банија). Дипломирао

на Филолошком факултету у Београду, Група за југословенску књижевност и српскохрватски језик. Био је уредник часописа *Отаџбина*, *Плави билтен*, *Моравска лира*. Члан је Удружења књижевника Србије. До сада објавио збирке пјесама: *Вријеме вучјег зијева*, *Мајске молитве*, *Душе без завичаја*, *Вишак првог лица*, *Дневник препознавања* (изабране пјесме); изабране књижевне критике, есеје и приказе *Пречанске елесије*. Живи у Крушевцу и ради у Основној школи “Станислав Бинички” у Јасици.

Стојчиновић Николић, Јованка (1952, Ритешић код Добоја). Живи и ствара у Добоју, гдје је радила као професор у Средњошколском центру и Гимназији, те као директор Центра за културу и образовање. Објавила је 14 књига поезије: *Звијезда скитача* (1975); *Тијесно небо* (1994); *Самоћа руже* (1995); *Голо сунце* (1996); *Камен моје крви* (1996); *Босо биље* (с преводом на румунски језик 1997); *Оскуруша* (2000); *Горка свјетлост* (2002); *Кључаоница – Изабране и нове пјесме* (2003); *Облик свјетлости* (2006); *Мрак од чистог злата* (2006); *Тамно око улице* (2009); *У првом лицу* (2011). Њене пјесме су превођене на руски, њемачки, румунски, бугарски, македонски, енглески, јерменски и словеначки језик.

Тадих, Ненад (1960, Сарајево). Аутор је позоришних комада *Покојник у Народној скупштини* (награђен 1994. на *Кочићевој српској сцени*) и *Шехити у Душановом царству*. Оба текста објавио 2011. бањалучки “Арт-принт“ у књизи Рада Симовића *Драма Републике Српске – један могући поглед (антологија)*. Пише рецензије, књижевну, позоришну и филмску критику (о остварењима Емира Кустурице “Живот је чудо“ и “Завет“). Објављује осврте, есеје, књижевну, филмску и позоришну критику у *Књижевним новинама*, *Српској вили*, *Новој Зори* и другим часописима. Живи у Бијељини. Дугогодишњи је уредник у Новинској агенцији Републике Српске – СРНА).

Тодоровић, Аћим (1965, Жеравице, Хан Пијесак). Члан Удружења књижевника Републике Српске и Удружења књижевника Србије. До сада објавио пет књига; двије збирке поезије, два романа и једну монографију: *Замах над животом* - поезија (2005); *Људи вучије крви* - роман (2009); *На многаја љета* - поезија (2013); *Родослов братства Тодоровић из Жеравица* - монографија (2014); *Јаук гробне тишине* - роман (2016); *На усни кап меда* - поезија (2017). Оснивач и предсједник регионалног

Књижевног клуба „Луча“ са сједиштем у Власеници. Организатор дводневних међународних Књижевних сусрета „Лучини просјеви“ у Власеници. Живи у Власеници.

Тодоровић, Огњен (1990, Сарајево). Основне и мастер студије завршио на Универзитету у Источном Сарајеву, Филозофском факултету Пале на Катедри за српски језик и књижевност. За мастер рад под називом *Три поетичка начела поезије Новице Тадића – јуродивост, сатански реализам и молитве* добио III *Бранкову награду* Матице српске. Прозу објављивао у *Књижевним новинама*, те часописима *Бокатин Дијак* и *Нова зора*. Живи у Источном Сарајеву.

Ђорилић, Љубомир (1946, Плоча, Лозница), пјесник, књижевни критичар, антологичар. Пише поезију за дјецу и одрасле, приказе књига, есеје, књижевне огледе, приче за дјецу, сатиричну поезију и афоризме. Објавио седамнаест књига пјесама и шест монографија из области културе, образовања, здравства, планинарства, информисања, спорта. Важније пјесничке књиге: *Велика наплата*, *Наше је да читамо*, *По земљи Србији*, *Дечак дуњу сања*, *Има нешто много важно*, *Зауставите земљу*, *Гледајући живот кроз цветове*, *Жив је живот*, *Благо божије*, *Сто извора...* Живи у Лозници.

Ђорилић, Ненад (1975, Лозница). Дипломирао на Филозофском факултету у Нишу, одсјек Англистика. Пише афоризме и кратке приче. Заступљен у низу антологија и зборника прича и афоризама. Превођен је на енглески, македонски, италијански, шпански, баскијски... Објављене књиге: *Господин Нојвил (приче, 2007)*; *Преузимање неодговорности (афоризми, 2008)*; *Распродаја магле (афоризми, 2011)*; *Маратон на кратке стазе (афоризми, коауторска, 2012)*; *Утаја пораза (афоризми, 2015)*. Члан је Удружења књижевника Србије и Београдског афористичарског круга. Живи и ради у Лозници.

Шипинкарровски, Петко (1946, Будимирци код Битоља). Писац и пјесник, публициста, драмски аутор, сатиричар, есејист и књижевни критичар. Објавио је девет романа, двије драме, три књиге приповиједака и осам књига поезије. Појављује се и као коаутор у два дјела, преводи на македонски писце из Србије, Бугарске, Пољске, Русије, Босне и Херцеговине. Члан је Удружења књижевника Македоније и Удружења независних писаца Бугарске.



ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Од 45. броја садржај часописа за књижевност, науку и културу “Српска вила” у електронском облику можете погледати на адреси:

www.prosvjeta-bijeljina.org

Уредништво



Рјешењем Министарства информисања Републике Српске број 01-356/95 од 8. септембра 1995. године часопис је уписан у Регистар јавних гласила под редним бројем 112.

На основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет (“Службени гласник Републике Српске”, број 25/98), министарство науке и културе, даје

МИШЉЕЊЕ

Часопис за књижевност, умјетност и науку “Српска вила”, у издању СПКД “Просвјета” из Бијељине, је публикација од посебног интереса за културу, а на основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет.

Мишљење се издаје у сврху плаћања пореза на промет по стопи од 8%.

УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

* У једном броју часописа аутор може бити заступљен само једним текстом у обиму, највише, од једног штампаног табака куцаног дуплим проредом на А4 формату.

* Уз сваки рад достављен часопису, потребно је приложити и кратку биобиблиографију аутора за рубрику АУТОРИ “СРПСКЕ ВИЛЕ”.

* Рукописи подлијежу стручној оцјени и не враћају се ауторима. Уредништво задржава право редактуре и техничког уређења текстова одабраних за објављивање у часопису.

* Потписани чланци изражавају став аутора.

* Молимо ауторе да нам рад достављају на ћириличном писму, фонт Times New Roman 12.

* Пожељно је да своје радове откуцане на компјутеру доставите поштом, и-мејлом или на ЦД-у. Адреса Уредништва је:

Градски одбор СПКД “Просвјета” у
Бијељини,

Улица кнеза Милоша број 30,

76300 БИЈЕЉИНА

Телефон и факс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org